

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός

Αγνή Βίκη και Ευστράτιος Παπάνης

στο http://epapanis.blogspot.com/2007/09/blog-post_7902.html

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός ως θεσμός άρχισε να διαμορφώνεται στα μέσα περίπου του 19ου αιώνα όταν εκδόθηκε στη Γαλλία το βιβλίο «Οδηγός για την εκλογή μιας καταστάσεως». Στο βιβλίο αυτό επιχειρούνταν μια ανάλυση των επαγγελμάτων καθώς και των απαραίτητων ικανοτήτων για την άσκησή τους. Πέρασε αρκετός καιρός για να εφαρμοστεί στην πράξη (αρχές του 20ού αιώνα) και να αναπτυχθεί με γρήγορο ρυθμό χάρη στην άνοδο της εργατικής τάξης και της βιομηχανικής ανάπτυξης (Κωστάκος 1983).

Οι ρίζες του επαγγελματικού προσανατολισμού είναι πιο παλιές. Υπάρχουν μαρτυρίες (Borow 1964) ότι στην αρχαία Αίγυπτο, την αρχαία Ελλάδα, την αρχαία Ρώμη κ.λπ. η κοινωνία ενδιαφερόταν για θέματα που σήμερα εμπίπτουν στο γνωστικό αντικείμενο, αλλά και στα ενδιαφέροντα του επαγγελματικού προσανατολισμού. Ο Πλάτων, μάλιστα, στην «Πολιτεία» του είχε αναπτύξει μια ολοκληρωμένη πρόταση για την αξιοποίηση των πολιτών, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

Στην Ευρώπη οι χώρες που εμφανίζονται να προηγούνται στη διαμόρφωση διαδικασιών αρχικά, και υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού αργότερα, είναι η Γαλλία, το Βέλγιο, η Σουηδία, η Αγγλία κ.λπ. (Sinoir 1964).

Στη Γαλλία δημοσιεύτηκε στις 25 Ιουλίου 1919 ο νόμος του «Astier» που προέβλεπε την όλη οργάνωση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Παράλληλα το 1928 ιδρύεται στο Παρίσι το Εθνικό Ινστιτούτο Επαγγελματικού Προσανατολισμού (INOP) με κύριο στόχο την εκπαίδευση συμβούλων Ε.Π.

Στην Αγγλία και κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα λειτουργεί ένα κρατικό σύστημα επαγγελματικού προσανατολισμού νέων, που οι ευθύνες εφαρμογής του κατανέμονται μεταξύ των σχολικών αρχών και της υπηρεσίας εξειδίκευσης και απασχόλησης του εργατικού δυναμικού.

Μεγάλη έκταση πήρε ο επαγγελματικός προσανατολισμός στις Η.Π.Α. Από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα εμφανίζονται οργανωμένες διαδικασίες και τεχνικές παροχής βοήθειας στο άτομο, μέσω των διατάξεων που θεσπίστηκαν στις περισσότερες Πολιτείες με την καθιέρωση θέσεων κρατικών επιθεωρητών επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματικής ενημέρωσης (Williamson 1965).

Όσον αφορά τη χώρα μας, ο επαγγελματικός προσανατολισμός εφαρμόζεται οργανωμένα από τις αρχές του 1950. Βάσει των διατάξεων της Διεθνούς Συστάσεως (αριθμός 87) «Περί Επαγγελματικού Προσανατολισμού», αποφασίστηκε το 1953 η εφαρμογή του θεσμού, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της τότε παρατηρούμενης έντονης αστικοποίησης αλλά και για να καλυφθούν οι ανάγκες σε έμπυχο υλικό της αναπτυσσόμενης βιομηχανίας. Παράλληλα το υπουργείο Παιδείας ίδρυσε ένα πρότυπο κέντρο Ε.Π. και καθιέρωσε την πρακτική άσκηση του διδακτικού προσωπικού στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης σε θέματα Ε.Π. Το 1976 καθιερώθηκε ο θεσμός του Σ.Ε.Π. στην πρώτη βαθμίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τα γυμνάσια. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε μέχρι το σχολικό έτος 1981-1982, οπότε συναντάμε το θεσμό του συμβούλου επαγγελματικού προσανατολισμού σε λίγα γυμνάσια και μόνο στη γ' τάξη. Για την εφαρμογή του Ε.Π. εκτός σχολείου, αρμόδιος φορέας είναι ο Ο.Α.Ε.Δ., ο οποίος με ειδικό

πρόγραμμα έχει εκπαιδεύσει δικούς του λειτουργούς που φέρουν τον τίτλο «σύμβουλος επαγγελματικού προσανατολισμού». Για πρώτη φορά τη σχολική χρονιά 1983-1984, ο θεσμός του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού εφαρμόζεται και στα λύκεια (Ιντζεσίλογλου 1992, Μακρή 1994).

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός είναι μια από τις ειδικές διαστάσεις του γενικού θεσμού «συμβουλευτική – προσανατολισμός» στην οποία έχει δοθεί η μεγαλύτερη έμφαση. Σε ορισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις, ιδίως στις υπηρεσίες απασχόλησης, ο επαγγελματικός προσανατολισμός αποτελεί την κύρια αποστολή του συστήματος του προσανατολισμού. Γι' αυτό το λόγο, πολλοί υποστηρίζουν ότι η αρχικά κύρια διάσταση του θεσμού αποτέλεσε και τον πυρήνα ανάπτυξής του, ο οποίος είναι ο επαγγελματικός προσανατολισμός (Herr & Cramer 1984, πβ. και Williamson 1965). Πρόκειται για θεσμό, ή για συμβουλευτική - καθοδηγητική διαδικασία, που αποσκοπεί στο να βοηθήσει το άτομο να γνωρίσει τον εαυτό του, να αξιοποιήσει τις ικανότητές του κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο και να πάρει ορθές εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις (Κωστάκος 1983, Δημητρόπουλος 1986).

Η Εθνική Αμερικανική Εταιρεία Επαγγελματικού Προσανατολισμού ορίζει τον επαγγελματικό προσανατολισμό ως εξής: Ο επαγγελματικός προσανατολισμός είναι ένας κοινωνικο - οικονομικός θεσμός που αποβλέπει να βοηθήσει το άτομο να επιλέξει ένα επάγγελμα, να ετοιμαστεί γι' αυτό και τέλος να εισέλθει και να σταδιοδρομήσει σ' αυτό. Ο επαγγελματικός προσανατολισμός είναι μια συνεχής διαδικασία, μεγάλης μάλιστα διάρκειας, που σκοπό έχει να βοηθήσει το άτομο να γνωρίσει τον εαυτό του, ώστε να αξιοποιήσει τις ικανότητές του όσο το δυνατό καλύτερα, για ορθή εκπαιδευτική επαγγελματική επιλογή ή απόφαση (Λιάντας 1996).

Μέσω του επαγγελματικού προσανατολισμού παρέχεται βοήθεια στο άτομο κάθε ηλικίας, περισσότερο όμως της νεαρής, ώστε να εξασφαλίζει επιτυχημένη επαγγελματική εξέλιξη. Ειδικότερα, με το θεσμό αυτό το άτομο υποστηρίζεται: α) Να γνωρίσει και να αποδεχθεί τον εαυτό του, να εντοπίσει και να κατανοήσει ατομικά του χαρακτηριστικά (ικανότητες, ενδιαφέροντα, κλίσεις, φιλοδοξίες) και να διαμορφώσει τις αξίες του σε ένα ικανοποιητικό αξιολογικό σύστημα.

β) Να αποκτήσει τις γνώσεις και δεξιότητες, που είναι απαραίτητες για την πραγματοποίηση συνετών επιλογών.

γ) Να αναπτύξει σωστή προδιάθεση απέναντι στην εργασία και παραδεκτές επαγγελματικές αξίες.

δ) Να επιτύχει ικανοποιητική προσαρμογή γενικά και ειδικότερα να έχει επιτυχία στο επαγγελματικό του περιβάλλον.

ε) Τέλος, να προβεί σε συνετές, ελεύθερες και αβίαστες επιλογές εκπαιδευτικών εμπειριών και επαγγελματικών κατευθύνσεων (Δημητρόπουλος 1985, Τζέλλος 1986).

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό, αφού η υλοποίηση των επαγγελματικών αποφάσεων του ατόμου προϋποθέτει κάποιες εκπαιδευτικές εμπειρίες και δραστηριότητες και αφού κάθε απόφαση εκπαιδευτικής κατεύθυνσης του ατόμου έχει επαγγελματικές προεκτάσεις. Η σχέση εκπαίδευσης και επαγγέλματος είναι στενή, ώστε να γίνεται λόγος για «εκπαιδευτικές – επαγγελματικές» αποφάσεις.

Η σημασία και η χρησιμότητα του επαγγελματικού προσανατολισμού καταδεικνύεται μεταξύ άλλων και από την έμφαση που έχει δοθεί σ' αυτόν από τις αρχές του αιώνα μας,

τόσο από μέρους μεμονομένων ατόμων όσο και από μέρους κρατών αλλά και οικονομικών ενώσεων (π.χ. Ε.Ο.Κ.) (Δημητρόπουλος 1989). Σήμερα η χρησιμότητα του επαγγελματικού προσανατολισμού είναι σχεδόν απόλυτα αυτονόητη (Tolbert 1978). Ακόμη και στις περιπτώσεις που εκφράζονται κάποιες επιφυλάξεις, οι πιο πολλές από αυτές σχετίζονται περισσότερο με την αποτελεσματικότητα ή τη μεθοδολογία και τα μέσα εφαρμογής του επαγγελματικού προσανατολισμού. Η διαδικασία του λεγόμενου επαγγελματικού προσανατολισμού δεν περιορίζεται πάντως μόνο στο να βοηθήσει το άτομο στην επιλογή επαγγέλματος. Αυτή σχετίζεται με την ολική ανάπτυξη του ατόμου. Έτσι με τον όρο «επαγγελματική ανάπτυξη» του ατόμου εννοείται η ανάπτυξη και ωρίμαση εκείνης της πλευράς της προσωπικότητάς του, η οποία σχετίζεται με την επαγγελματική του συμπεριφορά. Αυτή όμως, για να είναι επιτυχής, προϋποθέτει μια γενικότερη ωρίμαση της προσωπικότητας (πβ. Παπαδόπουλος Ν. Γ. 1978, Δημητρόπουλος 1989).

1.2.2. Ο σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός

Είναι γεγονός ότι «κάθε εργασία απαιτεί κάποια μάθηση και σχετική προάσκηση (ειδίκευση)» (Παπαδόπουλος Ν. Γ. 1978, 7). Έτσι ο επαγγελματικός προσανατολισμός στο σχολείο (δηλαδή ο σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός) έχει ως βασικό σκοπό τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και απασχόλησης. Ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή η σύνδεση αυτή είναι βασικό ζητούμενο για τους νέους, αφού η αγορά εργασίας σήμερα, στα πλαίσια της ενοποιημένης Ευρώπης, έχει πολύ ευρύτερες διαστάσεις από ό,τι άλλοτε.

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός ως λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος είναι ο θεσμός στα πλαίσια του οποίου καταβάλλεται προσπάθεια να βοηθηθεί το άτομο να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του και να κατανοήσει καλύτερα τις επαγγελματικές ευκαιρίες που παρουσιάζονται. Προκειται για συμβουλευτική διαδικασία που σκοπό έχει να οδηγήσει το μαθητή στην αυτο-εκτίμηση, στην αυτο-γνωσία, στη λήψη απόφασης και στην υπεύθυνη στάση και συμπεριφορά. Ακόμη, ο προσανατολισμός στο σχολείο επιδιώκει να βοηθήσει το μαθητή να επιλέξει την κατάλληλη σχολική και επαγγελματική κατεύθυνση, η οποία είναι σύμφωνη με τις επιθυμίες και τις δυνατότητές του (Μαλικιώση – Λοΐζου 1987, Αθανασάκης 1991).

Με άλλα λόγια, αυτογνωσία, ολοκληρωμένη και αντικειμενική πληροφόρηση για την αγορά εργασίας, κινητοποίηση του μαθητή για την επεξεργασία των πηγών πληροφόρησης αλλά και συνεργασία ανάμεσα στο σχολείο, σε γονείς και παραγωγικές τάξεις είναι οι βασικοί τομείς-στόχοι του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού που προσδιορίζονται από το αναλυτικό του πρόγραμμα. Το πρόγραμμα αυτό επιδιώκει να ελαχιστοποιήσει τις ψυχολογικές και επαγγελματικές δυσκολίες που ο αυριανός πολίτης θα βιώσει στη σκληρή κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα. Σήμερα, μάλιστα, όπως επισημάνθηκε και στα προηγούμενα, η επιλογή επαγγέλματος είναι ιδιαίτερα δύσκολη και πολύπλοκη διαδικασία, τόσο για το ίδιο το άτομο και την οικογένειά του όσο και για την πολιτεία και ολόκληρη την κοινωνία (Αθανασάκης 1991).

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός στα πλαίσια του σχολείου αναφέρεται συνήθως στον προσανατολισμό μαθητών πάνω σε επαγγελματικά θέματα. Η αναφορά αυτή δίνει την εντύπωση ενός φορέα που ασχολείται αποκλειστικά και μόνο με θέματα που αφορούν τις

επαγγελματικές επιλογές των μαθητών. Δεν πρόκειται όμως μόνο γι' αυτό. Ο επαγγελματικός προσανατολισμός αποτελεί μια διάσταση του θεσμού «συμβουλευτική-προσανατολισμός», η οποία περιλαμβάνει τις λειτουργίες και δραστηριότητες του προσανατολισμού αλλά και της συμβουλευτικής. Μέσα σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, περιλαμβάνονται διαδικασίες οι οποίες αποσκοπούν στο να βοηθήσουν το άτομο να γνωρίσει τόσο τον εαυτό του, όσο και το περιβάλλον του (Νιτσόπουλος 1985, Δημητρόπουλος 1994α).

Οι παραπάνω διευκρινίσεις οδηγούν στη διαφοροποίηση του επαγγελματικού προσανατολισμού στα πλαίσια του σχολείου, έτσι που γίνεται λόγος για σχολικό επαγγελματικό προσανατολισμό. Πρόκειται, δηλαδή, για επιμέρους θεσμό που αποσκοπεί στην παροχή βοήθειας προς το μαθητή, ώστε να επιλέξει τη σχολική και επαγγελματική κατεύθυνση που ταιριάζει στις ικανότητες και κλίσεις του και στην οποία έχει περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας ως άτομο. Παράλληλα με την ατομική ικανοποίηση από την κατάλληλη επιλογή του κύκλου σπουδών ή (απ' ευθείας) επαγγέλματος, επιδιώκεται έμμεσα και η ικανοποίηση των κοινωνικο-οικονομικών αναγκών, με την ένταξη στην κοινωνία ενός παραγωγικού και χρήσιμου εργατικού δυναμικού (Κασσωτάκης 1988). Ειδικότερα με την εφαρμογή του θεσμού αυτού επιδιώκεται:

α) Η υπεύθυνη ενημέρωση του μαθητή για τις μεταγυμνασιακές σχολικές βαθμίδες και κατευθύνσεις, καθώς και για τους όρους και τις προϋποθέσεις εισόδου σε κάθε επάγγελμα, για τους όρους εργασίας - αμοιβής, για τις συνθήκες της αγοράς εργασίας, τις ανάγκες, δηλαδή, της οικονομίας σε έμψυχο δυναμικό και τις δυνατότητες εξέλιξης.

β) Η παροχή βοήθειας στο μαθητή για να αποκτήσει ορθή αυτογνωσία, δηλαδή σαφή αντίληψη του εαυτού του, έτσι, ώστε να εκτιμήσει τις κλίσεις και δεξιότητές του (σωματικές, νοητικές, συναισθηματικές, κοινωνικο-οικονομικές) για να μπορέσει να αξιολογήσει το πραγματικό του δυναμικό και να συνειδητοποιήσει τις δυνατότητες και αδυναμίες του, καθώς και τα πραγματικά του ενδιαφέροντα, τις φιλοδοξίες και γενικά τις προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για μια ορθή επιλογή.

γ) Η υποβοήθηση του ατόμου στην εκμάθηση λήψης αποφάσεων με πλήρη συναίσθηση των επιπτώσεων που συνεπάγεται η πράξη αυτή.

Όπως αναφέρει η Καλογήρου (1986), ο προσανατολισμός δεν είναι ένα απλό γεγονός, κάτι, δηλαδή, που γίνεται μια φορά και τελειώνει, αλλά διαδικασία, που απαιτεί μια σταδιακή εφαρμογή, όπου ο μαθητής σιγά – σιγά αφομοιώνει τις πληροφορίες που παίρνει από τον εαυτό του και τον κόσμο της εργασίας και προετοιμάζεται για την τελική απόφαση.

Οι φορείς, οι οποίοι εφαρμόζουν τον εκπαιδευτικό ή σχολικό και επαγγελματικό προσανατολισμό (ΣΕΠ) στη χώρα μας, είναι κυρίως το Υπουργείο Παιδείας και κατά κάποιο τρόπο το Υπουργείο Εργασίας (Χαρίτου – Φατούρου 1979), για τις περιπτώσεις βέβαια, που το τελευταίο δραστηριοποιείται σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού στα πλαίσια του σχολείου.

Ως προς τη λειτουργία του ΣΕΠ στα σχολεία της χώρας μας διατυπώθηκαν πολλές αντιρρήσεις και κριτικές. Φαίνεται να έχει πάρει μια διαφορετική κατεύθυνση, με τη διαμόρφωσή του σε ένα «μάθημα», το οποίο «διδάσκεται» από καθηγητές διαφόρων ειδικοτήτων, οι περισσότεροι από τους οποίους δεν έχουν εκπαιδευτεί στον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να καθοδηγήσουν τους μαθητές. Γενικά, φαίνεται να υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση σε αυτούς που το διδάσκουν σχετικά με την αγορά εργασίας και τελικά ο ΣΕΠ αποτελεί «συμπλήρωμα» στο ωράριο των καθηγητών κάποιων ειδικοτήτων. Από την

πλευρά των μαθητών εκφράζεται, επίσης, μια γενικά αρνητική στάση σχετικά με το ρόλο που έχει παίξει ο ΣΕΠ στις επιλογές τους (Δημητρόπουλος κ.ά. 1985, Πάντα 1990).

Είναι ανάγκη να τονιστεί, ακόμη, ότι για να καταστεί δυνατή η πραγματοποίηση των παραπάνω στόχων, ο επαγγελματικός προσανατολισμός χρειάζεται να λειτουργεί με βάση τους ψυχολογικούς αλλά και τους κοινωνικούς παράγοντες, που επηρεάζουν το άτομο - και εδώ το μαθητή - πριν και κατά τη διάρκεια του χρόνου που παίρνει την τόσο σημαντική επαγγελματική απόφαση.

Πέρα από όλα αυτά, θεωρείται απαραίτητο, για την καθιέρωση του θεσμού του Ε.Π. στα σχολεία, να υπάρχει ομάδα υπευθύνων (καθηγητές - σύμβουλοι Σ.Ε.Π., ειδικός σχολικός ψυχολόγος) που να ασχολείται αποκλειστικά και ουσιαστικά με το θεσμό, δηλαδή, με την ενημέρωση των μαθητών σε ό,τι αφορά τη διάσταση της αυτογνωσίας αλλά και τη διάσταση των εκάστοτε κοινωνικο - οικονομικών και επαγγελματικών δεδομένων (πβ. Παπαδόπουλος Ν. Γ. 1978).

1.3. Η επαγγελματική συμβουλευτική

(έννοια, ορισμός και αποστολή της)

Η συμβουλευτική είναι κλάδος της Ψυχολογίας με πολύπλευρη αναφορά. Αυτό σημαίνει ότι η συμβουλευτική, ως διαδικασία, μπορεί να λειτουργεί, τόσο σε συνάρτηση με την Παιδαγωγική Ψυχολογία όσο και με την Κλινική Ψυχολογία αλλά, ακόμη, και με την Οργανωτική Ψυχολογία. Με την τελευταία σχετίζεται στο επιστημονικό σύστημα της σύγχρονης Ψυχολογίας η επαγγελματική συμβουλευτική (Career ή Vocational ή Occupational Counseling).

Πρόκειται για επιμέρους κλάδο της συμβουλευτικής, ο οποίος αποσκοπεί στο να προσφέρει στο άτομο πληροφορίες και ψυχολογική υποστήριξη, που μπορεί να βοηθήσουν άμεσα τις αποφάσεις του και τις επιλογές του αναφορικά με το επάγγελμα. Η επαγγελματική συμβουλευτική εστιάζεται περισσότερο στο άτομο συνολικά κατά τη διαδικασία επιλογής ενός επαγγέλματος, παρά στην απλή επιλογή καθαυτή. Είναι κατά πολύ ίδια με τις άλλες μορφές συμβουλευτικής εκτός από το ότι αναφέρεται κυρίως στο σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων γύρω από την εκπαίδευση και το επάγγελμα. Περιλαμβάνει τη διερεύνηση αξιών και στάσεων, αλλά και πληροφορίες και ακόμη πραγματικά δεδομένα. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να βοηθηθεί κάποιος σε ένα επαγγελματικό πρόβλημα χωρίς να ληφθούν υπόψη διάφορες πλευρές της ζωής του, αλλά και ιδιαίτερες ανάγκες του ατόμου και, ακόμη, οι διάφορες σχέσεις του με τους άλλους (Γεωργούσης 1995).

Ο Tolbert (1978) διερεύνησε την έννοια της επαγγελματικής συμβουλευτικής προσαρμόζοντάς την στο σχολικό περιβάλλον. Έτσι καθορίζει το σκοπό της επαγγελματικής αγωγής επεκτείνοντας αυτόν σε όλη τη ζωή του ατόμου από τα προσχολικά κιόλας χρόνια.

Τονίζεται η σημασία του στόχου της συμβουλευτικής παρέμβασης για μια γενική ευαισθητοποίηση του ατόμου, κατά την οποία αυτό καλείται να κατανοήσει όσο γίνεται καλύτερα τον εαυτό του και τον κόσμο γύρω του και όχι οπωσδήποτε να πάρει κάποια επαγγελματική απόφαση. Η επαγγελματική συμβουλευτική θεωρείται παρεμβατική στο βαθμό που οδηγεί το άτομο σε αυτογνωσία και συνειδητοποίηση του κόσμου που το περιβάλλει. Έτσι, μ' αυτόν τον τρόπο, θεωρείται ότι παρεμβαίνει στην ομαλή πορεία των

πραγμάτων. Σήμερα όμως, γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτό ότι, η επαγγελματική συμβουλευτική δεν πρέπει να είναι κατευθυντική και πιεστική για το άτομο (Κάντας & Χαντζή 1991). Αυτό σημαίνει ότι το άτομο γίνεται σεβαστό στην προσπάθειά του να εξελιχθεί και να επιτύχει την αυτοπραγμάτωσή του χωρίς να εμποδίζεται στην πορεία του «από τις επεμβάσεις και παρεμβάσεις των «σημαντικών άλλων» – γονιών, εκπαιδευτικών, κ.λπ. που ξέρουν καλύτερα» (Κοσμίδου 1986, 32).

Είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι η επαγγελματική συμβουλευτική δεν αναφέρεται σε μια στατική αλλά δυναμική διαδικασία, αφού περιλαμβάνει «έντονο το στοιχείο της εξέλιξης». Συνήθως δεν αναφέρεται σε μία μόνο επιλογή του ατόμου, γιατί ο επαγγελματικός σχεδιασμός περιλαμβάνει πολλές αποφάσεις σε χρονική διάρκεια αρκετών ετών (Κοσμίδου 1986, Μαλικιώση – Λοΐζου 1987). Για το λόγο αυτό σήμερα χρησιμοποιείται ο όρος «επαγγελματική ανάπτυξη» με τον οποίο τονίζεται η έννοια της συνεχούς εξέλιξης την οποία εμπεριέχει η επαγγελματική πορεία του ατόμου σε όλη τη διάρκεια της ζωής του και η οποία συμβαδίζει με την ψυχολογική εξέλιξη του ατόμου (Κάντας & Χαντζή 1991, Δημητρόπουλος 1994α).

Μια γενικότερη αναφορά στο συζητούμενο εδώ θέμα, γίνεται με τους όρους «Προσανατολισμός – Συμβουλευτική». Πρόκειται για ένα θεσμό που περιλαμβάνει περισσότερες διαστάσεις και δραστηριότητες. Οι βασικές αρχές στις οποίες στηρίζεται η εφαρμογή του θεσμού «Προσανατολισμός – Συμβουλευτική» είναι οι εξής: α) Ο προσανατολισμός και η συμβουλευτική αποβλέπουν στην ολική ανάπτυξη του ατόμου, β) ο θεσμός στηρίζεται στη συνεργασία με το άτομο, το καθοδηγεί και το βοηθά στην πραγμάτωση των επιδιώξεών του, γ) αναγνωρίζεται η ελευθερία επιλογής του ατόμου, δ) δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην ατομικότητα του ατόμου, και ε) απαραίτητη προϋπόθεση του θεσμού είναι ο αυτοκαθορισμός. Το άτομο, δηλαδή, έχει τη δυνατότητα να επιλέγει την πορεία που θα ακολουθήσει (Δημητρόπουλος 1994α).

Μέσα από τις διαδικασίες της συμβουλευτικής μπορεί να βοηθηθεί το άτομο να γνωρίσει και να εκτιμήσει περισσότερο τον εαυτό του. Ν' αρχίσει να καλλιεργεί και να αναπτύσσει το δυναμικό που διαθέτει, βάζοντας ανάλογους στόχους στη ζωή του και προσπαθώντας με τις κατάλληλες στρατηγικές να τους υλοποιήσει (Κοσμίδου 1986).

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι η επαγγελματική συμβουλευτική, στα πλαίσια του σχολείου, είναι μια διαδικασία που διαφέρει από το σχολικό επαγγελματικό προσανατολισμό κατά το ότι η συμβουλευτική δραστηριότητα και ενέργεια περιορίζεται σε ό,τι αφορά την επαγγελματική διάσταση ενημέρωσης και προβληματισμού των μαθητών. Αυτό σημαίνει ότι ο όρος της «επαγγελματικής συμβουλευτικής» στο σχολείο είναι μάλλον στενότερος απ' ό,τι ο όρος σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός.

1.4. Βασικές έννοιες της έρευνας

1.4.1. Ο όρος «κίνητρο» γενικά

Ο όρος κίνητρο είναι ένας πολύ γενικός όρος. Παράγεται από το ρήμα κινώ(-ούμαι). Χρησιμοποιείται για να δηλώσει καθετί που είναι ικανό να «κινήσει» το άτομο, να το ωθήσει σε δράση, να το υποκινήσει σε διάφορες μορφές συμπεριφοράς (Hilgard 1962,

Cofer & Appley 1968, Κωσταρίδου - Ευκλείδη 1999). «Τα κίνητρα μπορεί να ωθούν το άτομο ενεργώντας από μέσα ή να το έλκουν ενεργώντας από έξω. Κίνητρα, κατά συνέπεια, είναι τόσο οι εσωτερικές αιτίες της συμπεριφοράς, όπως τα ένστικτα, οι ορμές, οι σκοποί, τα συναισθήματα, όσο και οι εξωτερικές αιτίες, όπως οι αμοιβές, τα θέλητρα ή φόβητρα, ή οι απωθητικοί ερεθισμοί» (Κωσταρίδου - Ευκλείδη 1999, 17).

Στην καθημερινή χρήση ο όρος κίνητρο παίρνει διαφορετικές σημασίες, όπως η δύναμη που τείνει να μετακινήσει το άτομο προς ορισμένο σκοπό, η επιθυμία για την πραγματοποίηση κάποιου στόχου κ.λπ. «Ο Pierson ορίζει το κίνητρο σαν μια προσαρμοστική κατεύθυνση της συμπεριφοράς που μπορεί να την υπαγορεύουν αίτια, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά, ενώ ο Wolff ορίζει το κίνητρο ως ένα σύνολο από δυνάμεις που ωθούν το άτομο να τείνει προς ένα σκοπό και που καθορίζουν τη συμπεριφορά του και τη διαγωγή του» (Αραβανής 1988, 3).

Κατά τον Ν. Γ. Παπαδόπουλο «ο όρος αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση που ενεργοποιεί ατομικές συμπεριφορές και προσανατολίζει σ' ένα σκοπό. Γενικά, κίνητρο σημαίνει καθετί που αποτελεί βάση ή αιτία, κινεί, κατευθύνει και καθορίζει τη συμπεριφορά» (1994, 289).

Σύμφωνα με τον Heckhausen (1991), τα κίνητρα είναι ιδιοσυγκρασιακές, προσωπικές προδιαθέσεις προς πράγματα που έχουν αξία. Η αξία αυτή μπορεί να είναι θετική και να οδηγεί το άτομο σε ενέργειες που επιτρέπουν την προσέγγιση και επίτευξή της, ή αρνητική και να οδηγεί το άτομο σε ενέργειες αποφυγής της.

Τα κίνητρα παρουσιάζονται και αρχίζουν να διαμορφώνονται ήδη κατά την πρώιμη εξέλιξη. Η σταθεροποίησή τους είναι βαθμιαία, έτσι, που γίνονται σχετικώς μόνιμα συστήματα, τα οποία κατευθύνουν τη συμπεριφορά κάθε ατόμου. Ο άνθρωπος έχει για κάθε κατηγορία βασικής κατάστασης ένα αντίστοιχο σύστημα κινήτρων (Ζάχαρης 1989).

Στον όρο «κίνητρο» πέρα από το σκοπό ή στόχο, περιλαμβάνεται και αναφορά σε μια ορισμένη κατεύθυνση, που ενεργοποιεί και κινητοποιεί το άτομο για δράση και αντίδραση, προκαλώντας τρόπους συμπεριφοράς, ανάλογους προς τις φιλοδοξίες του (Μελανίτης 1966, Βάμβουκας 1977, Χασάπης 1980, Τριλιανός 1988).

Ειδικότερα, ο όρος κίνητρο «σημαίνει τον ψυχολογικό παράγοντα, συνειδητό ή ασυνειδητό, που όχι μόνο δραστηριοποιεί τον οργανισμό, αλλά τον προδιαθέτει, τον κινητοποιεί και τον κατευθύνει στην εκτέλεση μιας πράξης ή στην επιτυχία ενός σκοπού. Ο σκοπός μπορεί να είναι αρκετά υψηλός ή και ιδεώδης. Το άτομο προσπαθεί να τον κατακτήσει. Στην περίπτωση που αποτυγχάνει, δίνει εξήγηση της αποτυχίας του ή χαμηλώνει το επίπεδο των φιλοδοξιών του ή και τροποποιεί τα αρχικά του σχέδια» (Αραβανής 1988, 3). Όλες αυτές οι διαδικασίες που οδηγούν το άτομο στην επιτυχία του σκοπού ανήκουν στην έννοια του κινήτρου. Αυτό σημαίνει ότι για να προβούν οι άνθρωποι σε μια ενέργεια ή προσπάθεια, χρειάζεται να αυξηθεί η προσδοκία τους για επιτυχία, όπως τονίζει χαρακτηριστικά ο Goleman (1999), επισημαίνοντας έτσι την άμεση σχέση των προσδοκιών και των κινήτρων.

Από πολλούς ψυχολόγους τονίζεται, ακόμη, ότι η ιδιότητα του κινήτρου να ωθεί το άτομο σε συμπεριφορά, αποτελεί τον παράγοντα των πράξεων και γενικά κάθε είδους δραστηριότητας. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η πράξη αποτελεί τη λύτρωση του οργανισμού από την πίεση του κινήτρου. Ο ιδιαίτερα γνωστός για τις έρευνες και τις αναλύσεις του Κ. Lewin, εξηγεί το φαινόμενο ως εξής: «Όταν το άτομο αναλάβει να εκπληρώσει ένα στόχο, δημιουργούνται μέσα του συστήματα έντασης τα οποία ονομάζει

«ως εάν ανάγκες». Αυτά ωθούν το άτομο σε δράση. Αν ο στόχος επιτευχθεί, η ένταση εξαφανίζεται και η «ως εάν ανάγκη» ικανοποιείται. Αν, όμως, ο στόχος μένει ανεκπλήρωτος, τότε παραμένει το σύστημα έντασης και εξαναγκάζει το άτομο να δράσει. Η πράξη λοιπόν αποτελεί τη φυσική κατάληξη των κινήτρων τα οποία, όπως ήδη αναφέρθηκε, δε δραστηριοποιούν μόνο τον οργανισμό, αλλά τον κινητοποιούν προς μια ορισμένη κατεύθυνση, προς ένα στόχο» (Αραβανής 1988, 4). Το επάγγελμα ως αποκατάσταση και ένταξη στην κοινωνία είναι ένας στόχος για το νεαρό άτομο.

1.4.2. Κίνητρα και επιλογή επαγγέλματος

Η συμπεριφορά του ατόμου είναι το αποτέλεσμα της επενέργειας δύο συνήθως παραγόντων, ενός εσωτερικού (εσωτερικό κίνητρο) ή ενός εξωτερικού (εξωτερικό κίνητρο) ή και των δύο μαζί, πράγμα που σημαίνει ότι ο στόχος που επιλέγει το άτομο εξαρτάται από το ίδιο και από το περιβάλλον, μέσα στο οποίο ζει και ενεργεί και από το οποίο δέχεται όλες τις θετικές ή αρνητικές επιδράσεις. Το άτομο, κατά συνέπεια, βρίσκεται σε μια σχέση αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον, όταν κάθε φορά εκφράζει τις προτιμήσεις του, προσανατολίζει τις επιθυμίες του ή επιλέγει τους στόχους του και επιδιώκει την πραγματοποίησή τους. Ο στόχος που επιλέγει το άτομο εξαρτάται από το ίδιο αλλά και από το περιβάλλον, σύμφωνα και με τα παραπάνω. Η επιλογή προσδιορίζεται από μια σειρά επαγγελματικών προτιμήσεων, που ενεργούν ως παρωθητικές δυνάμεις στην προσωπικότητα του ατόμου. Κάθε προτίμηση θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, λειτουργεί ως μια δύναμη ή κίνητρο που έχει διαφορετικές επιδράσεις στο άτομο. Το ποσόν (ένταση) και το ποιόν (κατεύθυνση) των επιδράσεων αυτών χαρακτηρίζει την επιθυμία του ατόμου για την επιλογή του επαγγέλματός του (Αραβανής 1988).

Όμως, εκτός από το διαφορετικό βαθμό προτίμησης που παρουσιάζει η επιλογή του επαγγέλματος, το άτομο παρωθείται στην επιλογή του επαγγέλματός του και από διάφορες άλλες μεταβλητές που έχουν σχέση και με το περιβάλλον στο οποίο ζει (κοινωνικές συνθήκες, οικονομικές δυνατότητες, προσφορά εργασίας, οικονομικά οφέλη που παρουσιάζει το επάγγελμα κ.ά.) (Βάμβουκας 1982). Πρόκειται, δηλαδή, για στοιχεία που ικανοποιούν ανάγκες και σχετίζονται, κατά συνέπεια, με διάφορα κίνητρα. Όσα αναφέρονται στον εσωτερικό κόσμο του ατόμου, δηλαδή τις προτιμήσεις, τις αξίες του κ.λπ. αποτελούν για σύγχρονους θεωρητικούς της προσωπικότητας «τον εαυτό» (Kuhl 1998).

Με βάση την παραπάνω άποψη της αλληλεξάρτησης ατόμου και περιβάλλοντος, τα κίνητρα ορίζονται ως εσωτερική πηγή ενέργειας ή δραστηριότητας που κατευθύνουν τη συμπεριφορά του ατόμου, συνειδητά ή ασυνείδητα, στις διάφορες επιλογές, ανάλογα με το κοινωνικό - οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον (Αραβανής 1988). Είναι, κατά συνέπεια, φανερή η άμεση σχέση της επαγγελματικής απόφασης με ό,τι περιλαμβάνει η έννοια του κινήτρου. Η έννοια αυτή στα πλαίσια της εργασίας μας σχετίζεται με τις «πολυθεματικές θεωρίες» (Τομασίδης 1982, 469) για τα κίνητρα, τα οποία με πολλαπλή παρουσία και αντίστοιχες επιδράσεις επηρεάζουν και καθορίζουν την επαγγελματική επιλογή.

Με τα τελευταία θίγεται το θέμα της σχέσης των κινήτρων με την επιλογή επαγγέλματος. Η επιλογή επαγγέλματος αποτελεί μια διαδικασία της προσωπικότητας του ατόμου σε συνάρτηση με το κοινωνικό του περιβάλλον. «Η συμπεριφορά της εκλογής επαγγέλματος προσδιορίζεται από πολλά και ποικίλα κίνητρα» (Βάμβουκας 1982, 24) τόσο στην αρχική

σκέψη ή σύλληψη κάποιου επαγγελματικού σχεδίου όσο και στην οριστική απόφαση. Όπως όλα τα κίνητρα έτσι και τα επαγγελματικά κίνητρα παρουσιάζουν ένταση, κατεύθυνση, αρχή ή προέλευση αλλά και σταθερότητα ή ευστάθεια και συνέχεια. 1) Η ένταση του κινήτρου σχετίζεται με τη δύναμη με την οποία αυτό παρουσιάζεται ως αδύνατο ή ισχυρό, ή και ως πολύ ισχυρό κίνητρο, για την επιλογή ενός επαγγέλματος. 2) Η κατεύθυνση αναφέρεται στον προσανατολισμό της παρωθητικής δύναμης προς διάφορα επαγγέλματα και τις συνθήκες άσκησης επιμέρους επαγγελμάτων (συνθήκες εργασίας, οικονομικές απολαβές, προϋποθέσεις απόκτησης ενός επαγγέλματος και επιτυχίας σ' αυτό κ.λπ.). 3) Η αρχή ή προέλευση των κινήτρων αναφέρεται στο απώτερο ή άμεσο παρελθόν του ατόμου. Ο Lasarsfeld θεωρεί ότι τα κίνητρα κατευθύνουν το άτομο σε δραστηριότητες, τόσο του παρόντος όσο και του μέλλοντος, αυτές που σχετίζονται με τον οραματισμό πραγματοποίησης ενός επαγγέλματος. Η αρχή ή προέλευση ενός κινήτρου σχετίζεται με τη «χρονικότητα των κινήτρων», δηλαδή, τη σύλληψη επαγγελματικού σχεδίου και την απόφαση πραγματοποίησής του. Έτσι μπορεί κανείς να διακρίνει τέσσερις (4) τύπους κινήτρων: α) τα πολύ πρώιμα, που τοποθετούνται στην ηλικία φοίτησης στο δημοτικό σχολείο, β) τα πρώιμα, που σχετίζονται με την εφηβική κυρίως ηλικία, γ) τα όψιμα, που τοποθετούνται στην περίοδο μετά την εφηβική ηλικία και δ) τα πολύ όψιμα, που σχετίζονται με αποτυχημένες αποφάσεις του ατόμου για επαγγελματική ένταξη. 4) Η σταθερότητα ή η ευστάθεια ενός κινήτρου στην επαγγελματική επιλογή σχετίζεται με «το βαθμό αποφασιστικότητας με την οποία ένα άτομο ακολουθεί τον επαγγελματικό δρόμο που έχει επιλέξει» (Βάμβουκας 1982, 26), απορρίπτοντας τυχόν άλλες σκέψεις διαφορετικής επαγγελματικής σταδιοδρομίας, δηλαδή επαγγελματικού επαναπροσανατολισμού (Βάμβουκας 1982). Η παραπάνω ανάλυση των επαγγελματικών χαρακτηριστικών διαγράφει τόσο το εύρος όσο και το βάθος των επαγγελματικών κινήτρων.

1.4.3. Η έννοια της «διαδικασίας»

Στη μελέτη αυτή, στην οποία τα κίνητρα τίθενται σε άμεση συνάρτηση με την επιλογή επαγγέλματος, ενδιαφέρει να ερευνήσουμε την πλευρά εκείνη των κινήτρων που αποτελούν τις αξίες και τα εξωτερικά ή εσωτερικά στοιχεία που παίζουν ρόλο στην επαγγελματική απόφαση του ατόμου και συγκεκριμένα του μαθητή των 14-18 ετών. Εδώ τίθεται το θέμα της διαδικασίας, δηλαδή, της πορείας του μαθητή που μπορεί να έχει η απόφαση για επαγγελματική επιλογή. Αυτό σημαίνει ότι η επαγγελματική επιλογή ακολουθεί μια πορεία φάσεων και σταδίων που σχετίζονται με τις διάφορες ηλικίες του ατόμου. Στα στάδια αυτά σημαντικό ρόλο παίζει η ηλικία του σε συνάρτηση με τις γενικότερες εμπειρίες του αλλά και τις γνώσεις και πληροφορίες από τον άμεσο και ευρύτερο πολιτισμικό του κύκλο. Με τις επισημάνσεις αυτές φθάνουμε στην έννοια της ωριμότητας για λήψη απόφασης του ατόμου (Thomae 1960) τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την επαγγελματική του κατεύθυνση. Με τα τελευταία επισημαίνονται παράγοντες και στοιχεία που αναφέρονται στη διαδικασία της απόφασης για επαγγελματική επιλογή, η οποία, είναι φανερό ότι είναι μια «αυξανόμενη, προοδευτική απόφαση» (Thomae 1960, 164).

Η επιλογή ενός επαγγέλματος ή η επιθυμία απόκτησης μιας επαγγελματικής θέσης δεν αποτελούν μοναδικές πράξεις, αλλά διαδικασίες με διάρκεια ετών και εμπλέκονται με την καθημερινή κοινωνική πράξη, τις συνδεδεμένες με αυτήν εμπειρίες και τα αντίστοιχα βιώματα. Είναι αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης κοινωνικής μαθησιακής διαδικασίας.

Ουσιαστικά η επαγγελματική διαδικασία δε σταματά ποτέ και συνεχίζεται με τη μορφή όχι μόνο της επαγγελματικής αλλά και της κοινωνικοπολιτικής επιμόρφωσης (Παπαϊωάννου 1990).

Είναι μάλιστα πολλαπλή η επισήμανση ότι η επαγγελματική επιλογή είναι μια συνεχής εξελικτική διαδικασία που ξεκινά από την παιδική ηλικία και εκφράζεται κυρίως κατά την εφηβεία σε συνάρτηση με τη λήψη κάποιας αντίστοιχης απόφασης (Κατσαδώρος 1978, Βαρλάς & Καλογήρου 1979, Δημητρόπουλος 1982, Σόφτη - Μπεσμπέα 1983, Παπαϊωάννου 1990).

Η επαγγελματική επιλογή ή η λήψη επαγγελματικής απόφασης εντάσσεται χρονικά στην εφηβική ηλικία. Αυτό σχετίζεται με τις υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις και το εκπαιδευτικό σύστημα, που καλεί τους νέους να διαλέξουν ένα είδος σπουδών ή να εισέλθουν απευθείας στην αγορά εργασίας (Μιχαλάκης 1973, Πιντέρης 1986, Κάντας & Χαντζή 1991).

Εκφράζεται, μάλιστα, η άποψη ότι οι έφηβοι σήμερα καλούνται σχετικά νωρίς να πάρουν αυτή τη σοβαρή απόφαση, που θα επηρεάσει το μέλλον τους, ανεξάρτητα από το αν μερικά παιδιά της ηλικίας αυτής έχουν ενδεχομένως την απαιτούμενη ωριμότητα να κάνουν τις σωστές επιλογές (Μελανίτης 1966, Μαλικιώση - Λοϊζου 1987).

Χαρακτηριστική είναι η αναφορά, στο πρόβλημα που αναλύεται εδώ, των Κυπριωτάκη / Παπαγεωργίου (1999, 100) που επισημαίνουν τα εξής: «Η εκλογή του επαγγέλματος, ενώ πρόκειται για μια βραχύχρονη - στιγμιαία διαδικασία, επηρεάζεται και εξαρτάται ουσιαστικά από παραμέτρους που επιδρούν μακροχρόνια και που διαμορφώνουν την προσωπικότητα του παιδιού».

Από διάφορες έρευνες διαπιστώθηκε ότι οι επαγγελματικές προτιμήσεις και οι στάσεις των νέων στα διάφορα επαγγέλματα αρχίζουν να διαμορφώνονται ήδη από την παιδική ηλικία, κατά την οποία ο ρόλος της οικογένειας, πρώτα και του σχολείου αργότερα, είναι πολύ σημαντικός. Τα πιο κρίσιμα χρόνια διαμόρφωσης βασικών στάσεων και γενικού προσανατολισμού των παιδιών είναι η ηλικία των 3-13 ετών στην οποία, είναι φανερό ότι τα χρόνια φοίτησης του παιδιού στο δημοτικό σχολείο παίζουν ιδιαίτερο ρόλο (Φλουρής κ.ά. 1981β).

Η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι εντελώς προσωπική και συγχρόνως καθημερινή υπόθεση για κάθε άτομο. Η πιο μικρή απόφαση που παίρνει το άτομο επηρεάζει και καθορίζει τις επόμενες αποφάσεις του. Η ποιότητα των αποφάσεων που παίρνει είναι συνάρτηση των πληροφοριών που έχει. Κατά κανόνα όσο περισσότερα δεδομένα έχει υπόψη του τόσο πιο αποτελεσματικές αποφάσεις παίρνει. Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στην παραπέρα διαπίστωση για την αναγκαιότητα της αυτογνωσίας, η οποία σαν διαδικασία διευκολύνει, προκειμένου ν' αποφασίζει κάποιος αποτελεσματικά (Πιντέρης 1986).

Όπως ήδη τονίστηκε, η διαδικασία λήψης απόφασης είναι πολύ σημαντική για όλη τη ζωή του ατόμου. Με το μελλοντικό επάγγελμα εκφράζεται ο εαυτός, ο οποίος όμως αναπτύσσεται και ολοκληρώνεται ως προσωπικότητα με βάση και την επαγγελματική ασχολία. Γι' αυτό διαλέγοντας κανείς ένα επάγγελμα διαλέγει ένα τρόπο ζωής (Osipow 1973, Καλογήρου 1979).

Είναι φανερό ότι η επαγγελματική απόφαση δεν επιτελείται παρορμητικά και χωρίς καμία προηγούμενη επεξεργασία από το άτομο. Αντίθετα, η απόφαση αυτή θεωρείται ως μακρόχρονη διεργασία, κατά την οποία το άτομο βρίσκεται σε μια συνεχή αλληλεπίδραση

με το περιβάλλον του και διαμορφώνει, με αυτό τον τρόπο, την αντίληψη, τόσο του ίδιου του εαυτού όσο και του προβλήματος, που σχετίζεται με τον επαγγελματικό προσανατολισμό του.

Αυτή, λοιπόν, η πορεία ή η διαδικασία λήψης της απόφασης για επιλογή κάποιου επαγγέλματος με τις φάσεις και τις αλλαγές μέσα από τις οποίες διέρχεται είναι ένα πρώτο σημείο και στόχος της έρευνας. Η διαδικασία, δηλαδή, με την οποία οι μαθητές παίρνουν τις εκπαιδευτικές και συγχρόνως τις επαγγελματικές τους αποφάσεις, αποτελεί ένα ουσιαστικό επιμέρους αντικείμενο αυτής της μελέτης.

1.4.4. Η επιλογή επαγγέλματος ως μακροπρόθεσμη διαδικασία

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η επιλογή επαγγέλματος είναι από τη μια «βραχυπρόθεσμη διαδικασία, αφού σε μια στιγμή της ζωής παίρνεται η απόφαση» αλλά, από την άλλη είναι μια «μακροπρόθεσμη διαδικασία, αφού επηρεάζεται και διαμορφώνεται από προηγούμενες εμπειρίες - μαθήσεις, κατεύθυνση αγωγής, προσωπικούς και κοινωνικούς παράγοντες (ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες)» (Κυπριωτάκη / Παπαγεωργίου 1999, 97).

Μέχρι τη δεκαετία του '50 επικρατούσε η αντίληψη ότι η επιλογή επαγγέλματος είναι μια μοναδική πράξη, δηλαδή, επιλογή κάποιας επαγγελματικής κατεύθυνσης με το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Αν η επιλογή αποδεικνυόταν λανθασμένη, η αλλαγή επαγγελματικής κατεύθυνσης ήταν σχεδόν αδύνατη. Σήμερα όμως έχουν ήδη επικρατήσει ορθότερες αντιλήψεις γύρω από το θέμα. Και συγκεκριμένα: η θεμελίωση της προσωπικότητας και οι βάσεις του επαγγελματικού μέλλοντος ξεκινούν από την πρώτη παιδική ηλικία, αλλά και η επαγγελματική απόφαση όταν αυτή αποδειχθεί λανθασμένη, μπορεί να τροποποιηθεί και να αλλαγεί (Βρετάκου 1990).

Ας δούμε όμως αναλυτικότερα, γιατί η επαγγελματική επιλογή αποτελεί μια μακροπρόθεσμη διαδικασία.

Επαγγελματικές προτιμήσεις και ενδιαφέροντα παρουσιάζονται από την προσχολική ηλικία. Τα ενδιαφέροντα αυτά όμως δεν παρουσιάζουν σταθερότητα. Διαπιστώνεται, συνήθως, γρήγορη μετάπτωση από το ένα ενδιαφέρον στο άλλο. Τα μικρά παιδιά μιμούνται τους ενήλικες του άμεσου περιβάλλοντός τους, ταυτίζονται συχνά με αυτούς και υιοθετούν τις επαγγελματικές τους ασχολίες. Οι επαγγελματικές επιλογές στην ηλικία αυτή αποτελούν στοιχείο έμπνευσης που σχετίζεται κυρίως με το παιχνίδι αλλά και τη φαντασία. Το παιδί παίζοντας μιμείται επαγγελματίες, αλλάζει διαρκώς προτιμήσεις και δε συνειδητοποιεί την ουσία και ιδιαιτερότητα του επαγγέλματος που θέλει να υποδυθεί ή υποδύεται ως ρόλο σε κάποιο παιχνίδι του. Κατά τη σχολική ηλικία εγκαταλείπει αυτή τη μηχανική εξωτερική μίμηση των διάφορων επαγγελματιών του στενού περιβάλλοντός του και αποκτά κάποιες ευρύτερες σχετικές γνώσεις. Αλλά και στην περίοδο αυτή τα επαγγελματικά του σχέδια είναι πολύ φιλόδοξα και εξωπραγματικά. Υπαγορεύονται περισσότερο από το συναίσθημα και τις εντυπώσεις του και λιγότερο από τη λογική εξέταση των επαγγελματικών δραστηριοτήτων (Κασσωτάκης 1981β, Μιχαηλίδη - Νουάρου 1987). Είναι η περίοδος που τα παιδιά συνήθως λένε: θα γίνω αεροπόρος, αστροναύτης, ηθοποιός κ.λπ., σύμφωνα με αντίστοιχα πρότυπα που έχουν και τα οποία αποτελούν «αντικείμενα θαυμασμού και άμιλλας» για να χρησιμοποιήσουμε τη φράση του K. Gergen (1997, 146) σε αντίστοιχες αναφορές του. «Πρόκειται μάλλον για όνειρα παρά για σοβαρές

αντικειμενικές επιλογές. Γι' αυτό και τα αρχικά αυτά σχέδια συνήθως εγκαταλείπονται με την πρόοδο της ψυχοπνευματικής ωρίμασης» (Κασσωτάκης 1981β, 58).

Το άτομο στην ηλικία των 13-15 ετών βρίσκεται για πρώτη φορά στο στάδιο ενός περισσότερου ουσιαστικού προβληματισμού. Ζητεί να πληροφορηθεί γενικά για τα διάφορα επαγγέλματα, να μάθει τα αντικείμενα ασχολίας σ' αυτά, να μάθει ποια είναι τα οφέλη που παρέχουν και άλλα παρόμοια. Όμως, στην ουσία, σπάνια στο στάδιο αυτό οι μαθητές ενδιαφέρονται για λεπτομερείς και σε βάθος πληροφορίες. Έτσι σωστά επισημαίνεται από ειδικούς ότι σ' αυτό το στάδιο, οι μαθητές χρειάζεται να γνωρίζουν γενικά για την ποικιλία των επαγγελμάτων που αποτελούν την αγορά εργασίας (Miller 1978, Αλεξόπουλος 1981).

Με την πρόοδο της ηλικίας το άτομο καταλήγει σιγά-σιγά σε κάποιο επάγγελμα ή επαγγελματική κατεύθυνση, με κριτήριο τα ενδιαφέροντά του τα οποία συγχρόνως σταθεροποιούνται ή αποκρυσταλλώνονται. Στην αποκρυστάλλωση και συνειδητοποίηση των ενδιαφερόντων του, παίζουν ρόλο οι επιδόσεις του στο σχολείο αλλά και οι ιδιαίτερες ασχολίες του (αθλητικές, καλλιτεχνικές κ.λπ.). Το οικογενειακό και το στενό κοινωνικό περιβάλλον φαίνεται να ασκούν μια σημαντική επίδραση στον αντίστοιχο προβληματισμό και την αυξανόμενη σταθεροποίηση του ατόμου προς μια κατεύθυνση (Κασσωτάκης 1981β).

Με την κατάληξη σε κάποιες επαγγελματικές κατηγορίες φαίνεται ότι τα άτομα αρχίζουν να ζητούν μια πιο λεπτομερή ενημέρωση γύρω από τις κατηγορίες αυτές που τα ενδιαφέρουν. Γι' αυτό και πολύ σωστά επισημαίνεται ότι «τα επαγγελματικά σχέδιά τους έχουν αποβάλλει τον ονειρώδη και αφελή χαρακτήρα τους, είναι πραγματικά, αντίθετα προς τα παιδικά και τα προεφηβικά» (Παπαδόπουλος Ν. Γ. 1978, 10, πβ. και Νιτσόπουλος 1985). Το αργότερο προς το τέλος της εφηβείας το άτομο καλείται από τα ίδια τα πράγματα να καταλήξει συνήθως οριστικά σε μια επιλογή. Παραμένει συχνά σταθερό στην απόφασή του αυτή και αρχίζει να προετοιμάζεται για το επάγγελμα που διάλεξε. «Στο στάδιο αυτό απαιτείται να ξέρει σε βάθος τον επαγγελματικό χώρο προς τον οποίο αποφάσισε να στραφεί. Είναι ανάγκη να έχει πλήρη επίγνωση όλων των λεπτομερειών που αφορούν τις συνθήκες εργασίας, τις προοπτικές του επαγγέλματος, τις σπουδές που απαιτούνται, τη διάρκειά τους και τις ενδεχόμενες ίσως δυσκολίες, ώστε, αν είναι ανάγκη, να γίνει έγκαιρα αναπροσανατολισμός» (Κασσωτάκης 1981β, 59).

Με βάση τα παραπάνω, είναι φανερό η σημασία του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού ως θεσμού αναγκαίου στο λύκειο και ακόμη η παροχή δυνατοτήτων για επιλογή δεσμών ή κατευθύνσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Στο κεφάλαιο αυτό είναι σκόπιμο να γίνει και ένας διαχωρισμός της επαγγελματικής επιλογής με την επαγγελματική απόφαση. Η πρώτη, ως μια επιμέρους διαδικασία, περιλαμβάνει κατά κάποιο τρόπο ή αναφέρεται και σε ένα είδος απόφασης. Αυτή η απόφαση, όμως, μπορεί να είναι γενική ως προς μια επαγγελματική κατεύθυνση ή ομάδα επαγγελμάτων. Έτσι η επαγγελματική απόφαση ως έννοια αυτοτελής σχετίζεται μάλλον ή κυρίως με την τελική απόφαση επιλογής ενός επαγγέλματος. Η άποψή μας αυτή έρχεται σύμφωνη και με τη θέση του Α. Huth (1967, 382) ο οποίος σημειώνει χαρακτηριστικά: «Η εκλογή του επαγγέλματος κορυφώνεται στην απόφαση του νέου να εκλέξει ένα επάγγελμα, του οποίου το κέντρο βάρους συμφωνεί, «ταιριάζει» με τις δικές του έμφυτες ικανότητες, ώστε να επιτευχθεί ταύτιση μεταξύ προσωπικότητας και επαγγέλματος».

Ξεκινώντας από τις παραπάνω διευκρινίσεις σημειώνουμε ότι δε συμφωνούμε με την άποψη ότι «εκπαιδευτική επιλογή» και «επαγγελματική επιλογή» είναι συνώνυμοι όροι του όρου «απόφαση» (Δημητρόπουλος, κ.ά., 1994), αναφέρονται όμως σε αρκετά κοινές επιμέρους διαδικασίες.

1.4.5. Έννοια και σημασία της «απόφασης»

Η απόφαση ορίζεται ως η διαδικασία επιλογής μιας κατεύθυνσης δραστηριοτήτων ανάμεσα από διάφορες εναλλακτικές λύσεις (Thoresen & Mehrens 1967). Οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις και επιλογές επηρεάζουν αρχικά το ίδιο το άτομο και στη συνέχεια το άμεσο περιβάλλον του και κυρίως την οικογένειά του. Η επιρροή αυτή αφορά λίγο ή πολύ όλες τις παραμέτρους της προσωπικής και κοινωνικής ζωής του ατόμου. Γι' αυτό το λόγο θεωρείται σημαντική η λήψη σωστών ή όσο το δυνατόν επιτυχών αποφάσεων (Sinoir 1968, Μάνος 1987).

Οι λανθασμένες αποφάσεις δημιουργούν προβλήματα στην προσωπική και κοινωνική εξέλιξη του ατόμου, ιδιαίτερα αυτές που συνδέονται με την επιλογή σπουδών και επαγγέλματος, καθώς κάθε προηγούμενη απόφαση είναι σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις δεσμευτική για κάθε επόμενη. Η δεσμευτική φύση των αποφάσεων φαίνεται από τη σειρά ή την ακολουθία των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιλογών των μαθητών με βάση το εκπαιδευτικό μας σύστημα, όπου ο μαθητής καλείται κάθε τόσο να αποφασίσει για μορφές εκπαίδευσης και επαγγελματικές αντίστοιχες κατευθύνσεις, όπως θα εκτεθεί αναλυτικά παρακάτω (βλ. επόμενο κεφάλαιο).

Η διαδικασία λήψης απόφασης είναι βασικά διαδικασία μη αναστρέψιμη. Το άτομο οδηγείται προς τα εμπρός με μια σειρά αποφάσεων. Τα αποτελέσματα των αποφάσεων του μπορούν να μεταβληθούν με τη λήψη νέων αποφάσεων, καθώς εμφανίζονται νέες εναλλακτικές λύσεις. Γι' αυτό και επισημαίνονται τα εξής: «Η ποιότητα των αποφάσεων επηρεάζεται από τις πληροφορίες που χρησιμοποιούμε για να πάρουμε τις αποφάσεις. Η έλλειψη ορθών πληροφοριών μπορεί να προκαλέσει σύγχυση. Από την άλλη μεριά, αν δεν μπορέσουμε να λάβουμε προσεκτικά υπόψη μας όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες, μπορεί να περιορίσουμε τον αριθμό των εναλλακτικών λύσεων ή να κάνουμε μια ανώριμη επιλογή» (Σιδηροπούλου - Δημακάκου 1993β, 25).

Οι αποφάσεις που λαμβάνονται δεν έχουν όλες την ίδια σημαντικότητα.

Ο Tolbert (1974) επισημαίνει κάποια κριτήρια σχετικά με τη σημαντικότητα μιας απόφασης, τα οποία μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

Μια απόφαση είναι δύσκολη, όταν όλες οι εναλλακτικές λύσεις φαίνονται το ίδιο ελκυστικές ή δημιουργούν τα ίδια προβλήματα. Όσο πιο δύσκολη είναι μια απόφαση, τόσο πιο σημαντική είναι.

Η σημαντικότητα μιας απόφασης εξαρτάται ακόμη από την αναγκαιότητα της απόφασης, την επένδυση που κάνει το άτομο σχετικά με αυτή, τον κίνδυνο αρνητικών επιπτώσεων απ' την απόφαση αυτή, τις δεσμεύσεις που συνεπάγεται κ.λπ.

Τονίζονται, όμως, και άλλες πτυχές της σημασίας και των επιπτώσεων που μπορεί να έχει μια απόφαση. Πρόκειται για ορισμένες πρακτικές και άμεσα επίκαιρες (για τη χώρα μας) πτυχές των επιπτώσεων αυτής της απόφασης. Και συγκεκριμένα: Οι λανθασμένες αποφάσεις έχουν μάλιστα αρνητικές επιπτώσεις όχι μόνο στον ίδιο τον μαθητή, αλλά και σε άλλα πρόσωπα που συνδέονται άμεσα, ή έμμεσα μαζί του. Π.χ. οι γονείς του μαθητή

επενδύουν οικονομικά για πολλά χρόνια και μια αποτυχία του παιδιού τους μπορεί να τους αναγκάσει να επιβαρυνθούν και πάλι με καινούργιες προσπάθειες. Είναι γενικότερα γνωστό ότι οι περισσότεροι μαθητές λυκείου, οι οποίοι δε θα πετύχουν την είσοδό τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, θα κάνουν τουλάχιστον μια δεύτερη προσπάθεια, σύμφωνα με το μέχρι πρόσφατα ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα. Εκτός από τις αρνητικές επιδράσεις στους γονείς και το άμεσο περιβάλλον του μαθητή, οι λανθασμένες αποφάσεις των μαθητών μπορούν να επηρεάσουν όλο το εκπαιδευτικό σύστημα με την πληθώρα προτιμήσεων και προσφυγής σε ορισμένες σχολές, την αποφυγή και, κατά συνέπεια, την υποβάθμιση άλλων σχολών, αλλά και του γενικότερου κοινωνικού - οικονομικού συστήματος, με τη διατάραξη των σχέσεων προσφοράς και ζήτησης. Για όλους αυτούς τους λόγους, οι μελέτες που αφορούν τις επιλογές των μαθητών είναι πολύ σημαντικές, όχι μόνο για τον ίδιο τον μαθητή και το άμεσο περιβάλλον του, αλλά και για την πολιτεία γενικά (πβ. Δημητρόπουλος 1994α).

1.5. Στάδια επαγγελματικής απόφασης

Σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα, όπως αυτό τουλάχιστο στα τελευταία χρόνια έχει διαμορφωθεί, ο Έλληνας μαθητής καλείται σε διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης να πάρει κάποια απόφαση αρχικά γενικότατης και στη συνέχεια περισσότερο καθορισμένης κατεύθυνσης. Έτσι διακρίνονται τέσσερα περίπου στάδια που σχετίζονται με την επαγγελματική κατεύθυνση του μαθητή. Το πρώτο σημαντικό σημείο ή στάδιο απόφασης βρίσκεται στη γ' τάξη του γυμνασίου.

Με αυτή την απόφαση ο μαθητής κάνει μια γενικότατη επιλογή τόσο εκπαιδευτικής όσο και επαγγελματικής κατεύθυνσης. Καλείται δηλαδή, να επιλέξει μεταξύ γενικού και τεχνικού – επαγγελματικού λυκείου. Στο σημείο αυτό όμως γίνονται αρκετές κριτικές επισημάνσεις. Και συγκεκριμένα: Ο μαθητής στην ηλικία των 14-15 ετών είναι υποχρεωμένος να προγραμματίσει κατά κάποιο τρόπο το μέλλον του και να πάρει μια απόφαση, σε μια ηλικία κατά την οποία το άτομο θεωρείται γενικά ακόμη ανώριμο. Σε αυτή τη φάση, το ίδιο το παιδί πολύ λίγο συμμετέχει ορθολογιστικά σ' αυτόν τον αρχικό προγραμματισμό και δεν προβαίνει ελεύθερα και αβίαστα στην απόφαση που υποτίθεται ότι παίρνει. Η επιλογή αυτή αντικατοπτρίζει τις επιθυμίες κυρίως των γονέων ή τις επιδράσεις άλλων παραγόντων.

Υπάρχουν ορισμένες προϋποθέσεις οι οποίες είναι απαραίτητες για να είναι δυνατή η λήψη τέτοιων αποφάσεων. Μια τέτοια προϋπόθεση, είναι η ύπαρξη νοητικής και συναισθηματικής ωριμότητας. «Η νοητική ωριμότητα είναι απαραίτητη γιατί κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεως απαιτείται ένας λογικός συνδυασμός δεδομένων, μια λογική αλληλουχία σταδίων, μια εκτίμηση και αξιολόγηση καταστάσεων, ιδιοτήτων, χαρακτηριστικών, πραγμάτων, προσώπων, και εαυτού. Η συναισθηματική ωριμότητα είναι απαραίτητη, γιατί σπάνια ένα συναισθηματικά ανώριμο άτομο είναι σε θέση να πάρει συνετή απόφαση σ' οποιονδήποτε τομέα. Αυτό το άτομο συνήθως μετατρέπει την απόφαση σε συναισθηματική αντίδραση, ενώ η συνετή απόφαση είναι μια λογική ενέργεια. Ένα συνετό μάλιστα άτομο αποφεύγει να πάρει σημαντικές αποφάσεις όταν βρίσκεται σε κατάσταση συναισθηματικής εντάσεως» (Δημητρόπουλος 1994α, 117).

Το δεύτερο στάδιο ή χρονικό σημείο απόφασης του μαθητή σχετίζεται με μια ειδικότερη επιλογή εκπαιδευτικής - επαγγελματικής κατεύθυνσης. Μπορεί να υποστηριχτεί ότι είναι μια προέκταση της πρώτης, αλλά γίνεται σε στενότερα πλαίσια, γιατί ο μαθητής βρίσκεται

ήδη μέσα σε μια εκπαιδευτική κατεύθυνση, είτε τη γενική είτε την τεχνική - επαγγελματική. Ο μαθητής της α΄ τάξης του γενικού λυκείου έχει να πάρει διπλή απόφαση: αν θα συνεχίσει σπουδές μετά το λύκειο, και ανεξάρτητα απ' αυτό, ποια κατεύθυνση θα επιδιώξει ν' ακολουθήσει, αφού τελειώσει την α΄ τάξη.

Με το τέλος της α΄ τάξης της τεχνικής - επαγγελματικής σχολής, ο μαθητής πρέπει να επιλέξει ποια από τις ειδικότητες που προσφέρονται θ' ακολουθήσει.

Το τρίτο στάδιο σχετίζεται με την αποφοίτησή του από το λύκειο. Αναφέρεται στο ότι ο μαθητής καλείται να επιλέξει τη σχολή την οποία θέλει να ακολουθήσει ή, αλλιώς, να συνεχίσει σε μη δημόσια ιδρύματα ή να προχωρήσει στην αγορά εργασίας.

Το τέταρτο στάδιο είναι αυτονόητο ότι αφορά λιγότερο αριθμό ατόμων και σχετίζεται με την απόφαση επιλογής μιας μορφής συγκεκριμένης εργασίας. Με την επιλογή εργασίας το άτομο επιλέγει τον ειδικότερο τομέα που θέλει ν' ακολουθήσει μέσα σε ένα γενικό επαγγελματικό πλαίσιο (Δημητρόπουλος 1982). Π.χ. ο δικηγόρος που μπορεί να επιλέξει ελεύθερο επάγγελμα, δικαστικό κλάδο, διπλωματικό κλάδο, ιδιωτικό τομέα ως σύμβουλος επιχειρήσεων, εταιρειών κ.λπ.

1.6. Μορφές και στρατηγικές λήψης απόφασης: Γενική και ειδική θεώρηση

Η λήψη απόφασης έχει να κάνει με τον τρόπο με τον οποίο σκέπτεται το άτομο όταν είναι ανάγκη να επιλέξει ανάμεσα σε διάφορες δυνατότητες. Η επιλογή αυτή προϋποθέτει ότι υπάρχουν τουλάχιστον δύο εναλλακτικές εκδοχές από τις οποίες θα προτιμηθεί η μία. Οι αποφάσεις μπορούν να αφορούν το ίδιο το άτομο και τις ενέργειές του. Ακόμη και αν πρέπει να πάρει μια απόφαση μόνο του, επηρεάζεται από τις απόψεις των άλλων στις εκδοχές δράσης και στα ενδεχόμενα αποτελέσματα. «Η λήψη αποφάσεων λαμβάνει χώρα πάντοτε μέσα σε κάποιο πλαίσιο αναφοράς και επηρεάζεται τόσο από τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε εμείς τα πράγματα όσο και από κοινωνικούς περιορισμούς ή προκαταλήψεις» (Κωσταρίδου - Ευκλείδη 1997, 177).

Υπάρχουν διάφορες θεωρίες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις, γενικά, από ένα άτομο. Η πίεση για τη λήψη απόφασης μπορεί να προέρχεται από το ίδιο το άτομο ή από το περιβάλλον του και μερικές φορές και από τα δύο. Η αποτελεσματικότητα μιας απόφασης εξαρτάται από τη γνώση του εαυτού αλλά και από τη γνώση του περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει ότι χρειάζονται αρκετές πληροφορίες τόσο από την πλευρά του εαυτού όσο και από το περιβάλλον στη στενή και ευρύτερη έννοια. Ανάλογα με το βαθμό ενημέρωσης του ατόμου και την ικανότητά του να αποφασίζει το ίδιο για τη μελλοντική επαγγελματική του κατεύθυνση, διακρίνονται διάφορες μορφές και στρατηγικές λήψης απόφασης. Αυτές βασικά είναι οι εξής:

1) Εξαρτημένη απόφαση: Φαίνεται να είναι η πιο εύκολη, αφού περιορίζεται κατ'ουσίαν στο να αποδεχθεί κανείς την επιλογή των άλλων. Μια εξαρτημένη απόφαση, όμως, μπορεί να προκαλέσει δυσάρεστα αποτελέσματα, εξαιτίας της αποδοχής της επιλογής των άλλων και της αναποφασιστικότητας του ίδιου του ατόμου. Τα αποτελέσματά της επηρεάζουν τη ζωή του ατόμου, ανεξάρτητα από το ποιος είχε κάνει την επιλογή.

2) Διαισθητική απόφαση: Το άτομο που αποφασίζει με διαισθητικό τρόπο, βασίζεται στις εσωτερικές του αντιδράσεις. Οι διαισθητικές αποφάσεις είναι συνήθως αυθόρμητες,

λαμβάνονται μέσα σε λίγο σχετικά χρόνο και βασίζονται σε περιορισμένη συγκέντρωση στοιχείων ή πληροφοριών. Για τους λόγους αυτούς μπορεί να έχουν και δυσάρεστα αποτελέσματα.

3) Ορθολογική απόφαση: Η προσέγγιση αυτή περιλαμβάνει διερεύνηση των αναγκών του ατόμου και του περιβάλλοντος στα πλαίσια μιας προσεκτικής εκτίμησης των διαφόρων εναλλακτικών λύσεων (κόστος, οφέλη). Η λήψη μιας τέτοιας απόφασης απαιτεί πολύ χρόνο κυρίως για τη συλλογή πληροφοριών και γενικά την εξερεύνηση του προβλήματος της αντιστοιχίας αναγκών ή και ενδιαφερόντων του ατόμου και δυνατοτήτων του περιβάλλοντος. Με αυτή τη προσέγγιση λαμβάνονται υπόψη τόσο τα προσωπικά συναισθήματα και οι προτιμήσεις, όσο και οι γνώμες των ειδικών και οικείων προσώπων και αναζητούνται οι κατάλληλες για την προσωπικότητα και την ιδιοσυγκρασία στρατηγικές.

Από μια συνεκτίμηση των παραπάνω δεν μπορεί παρά να καταλήξει κανείς στο ότι η ισορροπημένη απόφαση χρειάζεται να περιλαμβάνει στοιχεία και από τα τρία είδη αποφάσεων (Σιδηροπούλου - Δημακάκου 1993β).

Παρόμοια, αλλά αναλυτική ταξινόμηση των τρόπων ή μορφών λήψης απόφασης βρίσκουμε και σε σχετική έρευνα της T. Arroba (1977) η οποία διακρίνει τους εξής τρόπους:

1. τον «χωρίς σκέψη» τρόπο λήψης απόφασης, με τον οποίο παίρνονται οι καθημερινές αποφάσεις («ρουτίνας»),
2. τον «συμβιβαστικό» τρόπο, που περιλαμβάνει αποφάσεις, που βασίζονται συνήθως στις προσδοκίες των άλλων,
3. το «λογικό» τρόπο, που περιλαμβάνει αποφάσεις που παίρνονται ψύχραιμα και χωρίς συναισθηματισμούς,
4. το «συναισθηματικό» τρόπο, που περιλαμβάνει αποφάσεις, οι οποίες βασίζονται κυρίως στις επιθυμίες του ατόμου,
5. το «διστακτικό» τρόπο, που περιλαμβάνει αποφάσεις, οι οποίες παίρνονται μετά από μακρά περίοδο αναβλητικότητας και
6. το «διαισθητικό» τρόπο, που περιλαμβάνει αποφάσεις, οι οποίες φαίνονται στο άτομο μοιραίες, αναπόφευκτες και χωρίς απαραίτητα να απαιτούν αιτιολόγηση (Σιδηροπούλου - Δημακάκου 1993β).

Οι Hodkinson και Sparkes (1993) μελέτησαν στην Αγγλία τις επαγγελματικές επιλογές των νέων και το «σχεδιασμό δράσης επαγγελματικής καθοδήγησης» (CGAP). Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που αναφέρεται στην ενδυνάμωση των μαθητών, ώστε να αυξηθούν οι ικανότητές τους και να μεγιστοποιηθούν οι δεξιότητές τους. Υποστηρίζουν ότι οι πληροφορίες που έχουν οι μαθητές προέρχονται συνήθως από γονείς και φίλους που εργάζονται στο συγκεκριμένο επάγγελμα ή από προσωπική εμπειρία. Υποστηρίζουν, ακόμη, ότι η απόφαση μπορεί να είναι:

-Συγκεκριμένη στο περιεχόμενο: Αυτό σημαίνει ότι η απόφαση δε μπορεί να διαχωριστεί από το οικογενειακό περιβάλλον, το πολιτισμικό πλαίσιο και το ειδικό πλαίσιο ζωής των μαθητών.

-Ευκαιριακή: Η απόφαση βασίζεται σε τυχαίες επαφές ή εμπειρίες.

-Βιωμένη – πολυχρονική: Ο χρόνος που λαμβάνεται η απόφαση είναι σποραδικός και η απόφαση αποτελεί αντίδραση στις εκάστοτε ευκαιρίες, όπως αυτές παρουσιάζονται.

Γίνεται μάλιστα αναφορά στο Hall (1984, βλ. στους ίδιους 1993) που χαρακτηρίζει το χρόνο στον οποίο λήφθηκε η απόφαση ως «βιωμένο», γιατί δεν ορίζεται σε μια χρονική στιγμή

αλλά εξελίσσεται ανάλογα με τη ζωή του μαθητή. Η επιλογή, δηλαδή, γίνεται σε επανειλημμένη διάρκεια χρόνου.

-Περιορισμένη: Η επιλογή επηρεάζεται από τα συναισθήματα και γενικά από το τι νιώθουν οι μαθητές.

Στο «σχεδιασμό δράσης επαγγελματικής καθοδήγησης» (CGAP), το οποίο βρίσκεται σε πειραματικό στάδιο και αναφέρεται σε μαθητές 16-19 ετών, οι σύμβουλοι δίνουν στα παιδιά πολλές και ολοκληρωμένες πληροφορίες για τα επαγγέλματα. Αυτές δεν περιορίζονται τοπικά και δεν είναι σχετικές μόνο με τη ζωή και το περιβάλλον των μαθητών. Αντίθετα, τους δίνεται η δυνατότητα να γνωρίσουν άλλα πράγματα πέρα από τις εμπειρίες τους και το στενό τους περιβάλλον. Επίσης, όλη η διαδικασία επιλογής βασίζεται σ' ένα σχέδιο στο οποίο η επιλογή γίνεται σε συγκεκριμένο χρόνο ή με βάση τη λογική επεξεργασία.

Όμως, η διαδικασία αυτή χαρακτηρίζεται ως τεχνικά λογική (μηχανιστική), αφού κατά βάση υπάρχει η άποψη ότι οι άνθρωποι λειτουργούν σαν μηχανές. Η αδυναμία του συστήματος είναι ότι «βλέπει» την επιλογή της σταδιοδρομίας ως τεχνικό θέμα, το οποίο απαιτεί απόκτηση των κατάλληλων γνώσεων και κατανόηση για να μπορέσουν οι μαθητές να κάνουν μια λογική επιλογή.

1.7. Η λήψη επαγγελματικής απόφασης ως πρόβλημα της εφηβικής ηλικίας – Βασικές επισημάνσεις

Η εφηβική ηλικία συμπίπτει βασικά με τη σχολική φοίτηση του μαθητή. Αυτή γίνεται για όλους τους μαθητές, όπως είναι γνωστό στο γυμνάσιο, και είναι υποχρεωτική τουλάχιστο σε ό,τι αφορά την πρώτη εφηβική ηλικία (13-15 περίπου ετών). Αλλά και στη δεύτερη εφηβική ηλικία (16-18 περίπου ετών) σχεδόν η πλειοψηφία των μαθητών βρίσκεται ακόμη σε κάποια μορφή σχολικής φοίτησης και αντίστοιχης προετοιμασίας (άμεσης ή έμμεσης και μικρής ή μεγαλύτερης) για το επάγγελμα. Έτσι η σχολική φοίτηση αυτής της περιόδου αποτελεί κατά κάποιο τρόπο προετοιμασία και γέφυρα ανάμεσα στη σχολική ζωή του μαθητή και στην επικείμενη επαγγελματική και κοινωνική ζωή του. Τα κίνητρα και τα κριτήρια που θα παίξουν ρόλο στην επαγγελματική απόφαση και κατεύθυνση του μαθητή καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τα δεδομένα και τις καταστάσεις της σχολικής του ζωής. Για το σημείο αυτό είναι χαρακτηριστικές και άμεσα σχετικές οι επισημάνσεις που γίνονται από τον Ν. Γ. Παπαδόπουλο (1998, 94): «Η ενεργοποίηση του μαθητή προκαλείται από ποικίλους παράγοντες και παίρνει, επίσης, ποικίλες μορφές, όπως: α) εμπλοκή του μαθητή στα δρώμενα της σχολικής τάξης, β) ενθάρρυνση του μαθητή να αυτονομηθεί και να αναλάβει την ευθύνη της συμπεριφοράς του απέναντι στη μάθηση και τη σχολική κοινότητα διεκδικώντας ένα ρόλο μέσα στην κοινωνία των συνομηθικών του, γ) σύνδεση της μάθησης με την καθημερινή ζωή και πράξη. Πρόκειται για μερικά στοιχεία και διαδικασίες βασικής ενεργοποίησης ή παρώθησης του μαθητή, προκειμένου να επιτευχθεί ουσιαστική μάθηση. Ο μαθητής παρωθείται να επιδιώξει την εφαρμογή όσων αποκομίζει από το σχολείο σε *in vivo* καταστάσεις». Μια πολύ σημαντική πτυχή αυτής της εφαρμογής σχετίζεται με την επαγγελματική απόφαση και κατεύθυνση που θα ακολουθήσει ο μαθητής σ' αυτή την ηλικία.

Η χρονική, κατά συνέπεια, περίοδος στην οποία λαμβάνονται αποφάσεις σχετικές με το επάγγελμα συμπίπτει με την εφηβεία, η οποία χαρακτηρίζεται από ραγδαίες και απότομες

αλλαγές στο βιοσωματικό, νοητικό, συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα της ανάπτυξης του ατόμου (Παρασκευόπουλος 1983).

Ορισμένοι λαμβάνοντας προφανώς υπόψη το χαρακτήρα της εφηβικής ηλικίας με την ανασφάλεια και την αστάθεια που τη διακρίνει (Παπαδόπουλος Ν. Γ. 1984) υποστηρίζουν ότι οι εκπαιδευτικές - επαγγελματικές αποφάσεις παίρνονται στη χειρότερη χρονική περίοδο (Ηλιάδης 1988). Πράγματι, στην εφηβεία ο νέος καλείται να αποφασίσει για σοβαρά θέματα, όπως για τη σταδιοδρομία του, τους στόχους του, αλλά και τον τρόπο που θα εργαστεί και θα ζήσει. Οι αποφάσεις που παίρνει στα θέματα αυτά του δημιουργούν περιορισμούς για το μέλλον του και καθορίζουν τα όρια, μέσα στα οποία θα κινηθεί ενδεχομένως κατά τη μεγαλύτερη περίοδο της ζωής του. Τα θέματα αυτά αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, δεδομένου ότι οποιαδήποτε αναβολή στη λήψη των αποφάσεων μάλλον δυσκολεύει τα πράγματα.

Οι αλλαγές στους τομείς που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς και το γεγονός ότι ο έφηβος βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο, δηλαδή, ανάμεσα στην παιδική ηλικία και στην ενηλικίωση, δημιουργεί συχνά συγκρούσεις ενδοατομικές και ενδοοικογενειακές. Η δομή της οικογένειας η οποία έχει αλλάξει και ο έντονος ρυθμός της σημερινής κοινωνίας δημιουργούν προβλήματα και στο ρόλο του γονέα, ο οποίος δυσκολεύεται συχνά να επικοινωνήσει με το παιδί του και να κατανοήσει τα προβλήματά του (Παρασκευόπουλος 1983). Με όλα τα παραπάνω, είναι φανερό ότι, παραμένει ανοικτό το ερώτημα κατά πόσο οι μαθητές είναι έτοιμοι, δηλαδή ώριμοι για όλες αυτές τις σημαντικές αποφάσεις που πρέπει να πάρουν σε αυτή τη φάση της ζωής τους.

Με την πλευρά των επαγγελματικών επιλογών και αποφάσεων ασχολήθηκαν αξιολογοί ερευνητές, όπως ο Super (1957), οι Tiedeman και O'Hara (1963) κ.ά. Η ωριμότητα πάντως του ατόμου είναι αρκετά σύνθετο θέμα, αφού περιλαμβάνει ποικίλες πτυχές όπως, εκτός από τη σωματική - βιολογική, την ψυχική, νοητική και κυρίως συναισθηματική, την κοινωνική και την πολιτισμική - αξιολογική πτυχή, όπως σημειώνει ο Ν. Γ. Παπαδόπουλος για να τονίσει ότι πρόκειται για την «κατάσταση της εξελιγμένης και σταθεροποιημένης σωματικής και ψυχικής πλευράς του ατόμου και ακόμη της ικανότητας για ικανοποίηση των αναγκών και υποχρεώσεων» (1991,150). Και ο ίδιος αλλού: «Σημαίνει απόκτηση των προϋποθέσεων και ικανοτήτων που χρειάζονται για μια συζυγική συμβίωση, για επαγγελματική και πολιτική τοποθέτηση και για αναγνώριση των ικανοτήτων και αδυναμιών χωρίς υπερεκτίμηση ή υποτίμησή τους» (1991, 151).

Από τα παραπάνω, είναι φανερό ότι μια παραπέρα πτυχή της ωριμότητας είναι η επαγγελματική ωριμότητα (career maturity), που θα μπορούσαμε να τη συσχετίσουμε περισσότερο και κυρίως με την κοινωνική πτυχή της ωριμότητας. Ως επαγγελματική ωριμότητα ορίζεται ο βαθμός στον οποίο το άτομο έχει κατακτήσει τις δεξιότητες που θα τον βοηθήσουν να επεξεργαστεί τις πληροφορίες με τέτοιο τρόπο, ώστε να πάρει τις πιο σωστές αποφάσεις για τον εαυτό του. Οι δεξιότητες αυτές αφορούν ειδικές γνώσεις και πληροφορίες που χρειάζεται να έχει το άτομο, καθώς και κάποιες συμπεριφορές ανάλογες με το στάδιο επαγγελματικής ανάπτυξης στο οποίο βρίσκεται (Super 1957).

Πολλοί ερευνητές συμφωνούν ότι πριν από την εφηβεία, τα παιδιά ενθουσιάζονται με επαγγέλματα τα οποία φαίνονται συναρπαστικά και δυναμικά, π.χ. αστροναύτης, ηθοποιός κ.λπ. (Super 1957, Ginzberg 1972). Καθώς όμως ωριμάζουν οι γνωστικές ικανότητες, οι νέοι προσπαθούν να συνδυάσουν τα ενδιαφέροντά τους με τις δυνατότητές τους και τις

πραγματικές ευκαιρίες που υπάρχουν στον επαγγελματικό χώρο. Στην ηλικία των 15-16 ετών αρχίζει για τους εφήβους μια περίοδος εντονότερης ή και συγκεκριμένης διερεύνησης. Αυτό σημαίνει ότι συνειδητοποιούν σταδιακά την ανάγκη να επιλέξουν ένα επάγγελμα (Χαρίτου - Φατούρου 1979).

Ο Κ. Μάνος διαφοροποιείται κάπως από τη θέση αυτή με βάση μια αρκετά εκτεταμένη, τόσο χωρικά όσο και από άποψη αριθμού δείγματος, έρευνά του (1987) σε εφήβους μαθητές (13-20 ετών) όλης της Ελλάδας. Διαπίστωσε ότι τα αγόρια άρχιζαν να ασχολούνται με το θέμα της επαγγελματικής αποκατάστασής τους από την ηλικία των 14,5 ετών, ενώ τα κορίτσια λίγο νωρίτερα, γύρω στα 14. Ειδικότερα οι έφηβοι (13-17 ετών), αγόρια και κορίτσια, έχουν ήδη αποφασίσει σε ποσοστό 67%, για το επάγγελμα που θα ακολουθήσουν.

Στην ηλικία των 17-18 ετών οι έφηβοι έχουν συνήθως μια παραπλανητική εικόνα για τις πραγματικές συνθήκες εργασίας των διαφόρων επαγγελμάτων. Αυτό συμβαίνει μάλλον επειδή δεν έχουν άμεση επαφή με τα επαγγέλματα. Το φαινόμενο αυτό δεν παρατηρείται τόσο συχνά στους μαθητές της τεχνικής εκπαίδευσης που έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν τα διάφορα στάδια εκτέλεσης εργασίας. Μεταξύ των ηλικιών 18-21 ετών οι επαγγελματικές επιλογές τείνουν σταδιακά να αποκρυσταλλώνονται και να γίνονται πιο συγκεκριμένες. Οι έφηβοι αποφασίζουν να παρακολουθήσουν την αντίστοιχη εκπαίδευση που απαιτείται για το επάγγελμα που έχουν επιλέξει και διαμορφώνουν τα μελλοντικά τους σχέδια (Τζέπογλου 1984).

Η συνεχής και βαθμιαία ωρίμαση της επαγγελματικής σκέψης, κατά τη διάρκεια της εφηβείας, είναι κάτι που επισημάνθηκε και από αρκετές ξένες εμπειρικές έρευνες (Borrow 1964, Herr & Cramer 1984).

Καθώς πλησιάζει η ενηλικίωση, τα νεαρά άτομα καταλήγουν συνήθως σε ένα επάγγελμα, το οποίο αντιπροσωπεύει ένα συνδυασμό ανάμεσα στο τι θέλουν να κάνουν και στο τι είναι ικανά να κάνουν. Μέχρι πρόσφατα, οι αναπτυξιακοί ψυχολόγοι πίστευαν ότι η επαγγελματική σταθερότητα επιτυγχάνεται με την είσοδο και την εμπειρία κάποιου σε μια συγκεκριμένη εργασία (Ginzberg 1972, Borrow 1964).

Οι ειδικοί πάνω στο θέμα τονίζουν ότι οι επαγγελματικές επιλογές αποτελούν μια δια βίου διαδικασία λήψης αποφάσεων. Αυτή η διαδικασία είναι ιδιαίτερα εμφανής για πρώτη φορά στην εφηβική ηλικία. Γι' αυτό και επισημαίνονται, ως αναγκαίες προϋποθέσεις στη λήψη επαγγελματικής απόφασης, ορισμένες σχετικές «ετοιμότητες» και δεξιότητες των εφήβων. Αυτές εκφράζονται στην προσπάθεια για διαρκή πραγματοποίηση των επαγγελματικών στόχων του ατόμου με το να λαμβάνει υπόψη του τις αλλαγές που παρατηρούνται στο χώρο της εργασίας. Παράλληλα επισημαίνεται η ανάπτυξη σειράς από δεξιότητες που θα επιτρέψουν στο άτομο να ανταποκριθεί στις παρουσιαζόμενες μεταβολές. Ως βασικές δεξιότητες σχεδιασμού μιας επαγγελματικής σταδιοδρομίας θεωρούνται οι εξής: α) η δεξιότητα λήψης αποφάσεων, β) η δεξιότητα δημιουργίας προσωπικής επαγγελματικής εικόνας, γ) η δεξιότητα συγκέντρωσης και εκτίμησης επαγγελματικών πληροφοριών, δ) η δεξιότητα παρουσίασης των επαγγελματικών προσόντων κάποιου στους υποψήφιους εργοδότες του και ε) η δεξιότητα επαγγελματικής προσαρμογής (Ginzberg 1972).

Με όλα τα παραπάνω, και για να γίνει μια συνοπτική θεώρηση του θέματος της λήψης επαγγελματικής απόφασης ως προβλήματος της εφηβικής ηλικίας, είναι αναντίρρητο ότι εδώ υπάρχει μια αντινομία. Αυτή συνίσταται στο ότι το άτομο καλείται να πάρει μια

σημαντική για τη ζωή του απόφαση σε μια ηλικία, όπου κυριαρχεί η αβεβαιότητα και η ταλάντευση και δεν έχουν ακόμη διαμορφωθεί τα κριτήρια που θα το βοηθήσουν να λάβει μια επιτυχή ή ώριμη απόφαση. Το παράδοξο είναι μάλιστα ότι καλείται να αντιμετωπίσει αυτό το θέμα ως συγκεκριμένη «αφορμή» και βάση να «προβληματιστεί» γενικότερα, έτσι που με την απόφασή του αυτή να συμβάλει στην αύξηση - ενίσχυση της ωριμότητάς του (πβ. Παπαδόπουλος Ν. Γ. 2001α).

Επαγγελματική Απόφαση των Μαθητών

Αγνή Βίκη και Ευστράτιος Παπάνης

στο http://epapanis.blogspot.com/2007/09/blog-post_3525.html

Τα προβλήματα που αναπτύχθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, σχετικά με το θέμα της λήψης επαγγελματικής απόφασης κατά την εφηβική ηλικία, έρχονται να επιβεβαιώσουν και τα πορίσματα ορισμένων νεότερων εμπειρικών ερευνών. Σ' αυτές γίνεται λόγος για τις δυσκολίες που υπάρχουν και που οδηγούν σε ορισμένες περιπτώσεις σε αναποφασιστικότητα αλλά και για διαφοροποιήσεις με βάση δεδομένα όπως π.χ. το φύλο. Οι Multon, Herrner και Lapan (1995) σε έρευνά τους (μαθητές λυκείου 14-18 ετών με τη χρήση ερωτηματολογίου και συνέντευξης και σε ένα ποικίλο εθνικό δείγμα) αναφέρουν ότι τα χρόνια στο λύκειο είναι κρίσιμη περίοδος για τη διαδικασία απόφασης επαγγέλματος, γιατί οι μαθητές τότε παίρνουν αποφάσεις για το πανεπιστήμιο ή εισέρχονται στο χώρο εργασίας και αυτές οι επιλογές επηρεάζουν δραματικά τη ζωή τους. Αυτό φαίνεται ότι κάνει πολλούς μαθητές να είναι αναποφασιστοι.

Η αναποφασιστικότητα των μαθητών, όσον αφορά την επαγγελματική επιλογή, τονίστηκε και από άλλη (πολύ αξιολογη μεθοδολογικά και αξιόπιστη ως προς το δείγμα) έρευνα σε Νοτιοαφρικανούς εφήβους. Στη γ' γυμνασίου οι μαθητές πρέπει να πάρουν μια τελική απόφαση για το αντικείμενο που θέλουν να σπουδάσουν. Μια τέτοια επιλογή έχει επιδράσεις στη μετέπειτα εκπαίδευσή τους και στις μελλοντικές επαγγελματικές επιλογές τους, γι' αυτό πολλές φορές δεν είναι εύκολο να αποφασίσουν. Η αναποφασιστικότητα αυτή μειώνεται στην α' λυκείου, όπου εμφανίζεται μια «πρώρη πίεση» για το μελλοντικό σχολικό αντικείμενο και τα επίπεδα επιλογής που οι μαθητές έχουν κάνει. Πάντως, η σημαντικότερη αύξηση αναποφασιστικότητας ως προς τα επαγγελματικά σχέδια των μαθητών διαπιστώθηκε όταν οι μαθητές βρίσκονταν στην α' λυκείου (Watson & Stead 1994).

Παρόμοια είναι και τα συμπεράσματα άλλης έρευνας σε κορίτσια εφήβους, Μουσουλμάνες και μη στη Σκωτία, οι οποίες κατά τη διάρκεια φοίτησής τους στο λύκειο σκέπτονται σοβαρά το πρόβλημα της επαγγελματικής επιλογής και αντιμετωπίζουν δυσκολίες σ' αυτό (Siann & Knox 1992).

Σε ό,τι αφορά το φύλο διαπιστώθηκε ότι τα κορίτσια περισσότερο από τα αγόρια είναι αναποφασιστα και χρειάζονται υποστήριξη στη λήψη απόφασης της σταδιοδρομίας τους (Hartman et al. 1987).

Αλλά και άλλες έρευνες κατέληξαν στα ίδια πορίσματα (Larson et al. 1994) επισημαίνοντας σημαντικές διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σχετικά με τη διαδικασία λήψης απόφασης. Αναλυτικότερα: Η κύρια διαφορά στην επιλογή επαγγέλματός τους είναι η μια και μόνη απόφαση που παρουσιάζεται στα αγόρια, σε αντίθεση προς τη διχοτομημένη απόφαση που παρουσιάζεται στα κορίτσια. Τ' αγόρια συνειδητοποιούν νωρίτερα από τα κορίτσια ότι θα γίνουν οι προμηθευτές της οικογένειας. Η σύσταση της οικογένειας που συνδέεται σχεδόν αποκλειστικά με τον άνδρα αλλά και η σταδιοδρομία του είναι υποχρεώσεις που πηγαινούν παράλληλα. Έτσι η λήψη απόφασης αναφέρεται ταυτόχρονα και στα δύο, τα οποία και θεωρούνται απαραίτητα για τους άνδρες. Αντίθετα, τα κορίτσια συνειδητοποιούν ότι οικογένεια και σταδιοδρομία δεν πηγαινούν παράλληλα. Τα κορίτσια με το γάμο αναμένεται να αποτραβηχτούν προσωρινά από την επαγγελματική σταδιοδρομία τους. Αναφορές που σχετίζονται με χαμηλή αυτοεκτίμηση ανάμεσα στα

κορίτσια και τα αγόρια, υποστηρίζουν ότι τα κορίτσια έχουν υψηλότερο επίπεδο άγχους, όταν πρόκειται να αποφασίσουν για την επιλογή του επαγγέλματός τους. Επίσης, έχουν περιορισμένο αριθμό εναλλακτικών λύσεων εξαιτίας του ότι κάποια επαγγέλματα θεωρούνται «ανδρικά» και γενικά ότι τα κορίτσια εισχωρούν δυσκολότερα σ' αυτά. Πάντως τα κορίτσια που βάζουν πρώτα την προτεραιότητα της οικογένειας, αισθάνονται λιγότερο άγχος και πίεση και συνήθως οδηγούνται σε μια ρεαλιστική λήψη απόφασης.

Από τα παραπάνω, φαίνεται ότι τα τελευταία χρόνια διάφοροι παράγοντες, που μάλλον σχετίζονται με την πολυπλοκότητα της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, τις απαιτήσεις της και τις δυσκολίες να ανταποκριθεί κανείς σ' αυτές παρουσιάζονται να ενισχύουν μια τάση αναποφασιστικότητας στην επαγγελματική επιλογή. Η έκταση που μπορεί να έχει αυτή η αναποφασιστικότητα είναι θέμα ειδικών εμπειρικών ερευνών και μέχρις ενός σημείου και της παρούσας έρευνας.

1.8. Θεωρίες επαγγελματικής επιλογής

Όπως για κάθε θέμα ή πρόβλημα υπάρχει μία ή και περισσότερες απόψεις και θεωρήσεις έτσι και για το θέμα της επιλογής και απόφασης επαγγέλματος υπάρχουν διάφορες απόψεις και κατηγορίες απόψεων ή θεωρίες.

Πολλές θεωρίες και μοντέλα έχουν διαμορφωθεί κατά καιρούς σε μια προσπάθεια να βρεθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν την επαγγελματική ανάπτυξη γενικότερα, καθώς και την επιλογή επαγγέλματος κάθε ατόμου. Απώτερος σκοπός όλων των θεωριών είναι να εντοπίσουν τους παράγοντες που επηρεάζουν την επαγγελματική συμπεριφορά του ατόμου, ώστε να γίνεται μια σωστή και αποτελεσματική καθοδήγησή του από τους υπεύθυνους φορείς προσανατολισμού. Με την επισήμανση του Leyens για τις επιστημονικές θεωρίες (1996, 222), ότι «δεν αντιστοιχούν παρά μόνο σε μια όψη της εμπειρίας μας», θεωρούμε σκόπιμο να κάνουμε μια σύντομη παρουσίαση και ανάλυση των βασικών σχετικών θεωριών.

Με τις θεωρίες που θα αναλυθούν εδώ επιχειρείται να ερμηνευθούν: α) το πώς τα άτομα επιλέγουν κάποιο επάγγελμα και β) γιατί το επιλέγουν. Σε κάθε θεωρητικό μοντέλο θεωρούνται περισσότερο ή λιγότερο καθοριστικοί για την επιλογή διάφοροι συντελεστικοί παράγοντες.

Γενικά, οι θεωρίες διακρίνονται σε κοινωνικο - οικονομικές (ή μη ψυχολογικές), σε ψυχολογικές (όπως οι εξελικτικές και ψυχοδυναμικές, οι θεωρίες μάθησης και λήψης απόφασης) και σε γενικές (Χαντζή 1987, Δημητρόπουλος 1994α).

Αναλυτικότερα, για τις θεωρίες αυτές μπορούν να σημειωθούν τα εξής: Οι κοινωνικο - οικονομικές θεωρίες αποδίδουν την επιλογή του επαγγέλματος σε κάποιο σύστημα έξω από το άτομο, το οποίο μπορεί να είναι είτε ο παράγοντας «τύχη», είτε παράγοντες βασισμένοι στις οικονομικές αρχές της προσφοράς και της ζήτησης. Μάλιστα, οι κοινωνιολογικές θεωρίες τοποθετούν το κέντρο βάρους της επιλογής στην κοινωνική διαστρωμάτωση ή στο πολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο ανήκει το άτομο. Σύμφωνα με τον Wills, η πολιτιστική ατμόσφαιρα, μέσα στην οποία κοινωνικοποιείται το νεαρό άτομο, το προσανατολίζει ώστε να προεξοφλεί το μέλλον του ανάλογα με το συγκεκριμένο σύστημα αξιών που μοιράζεται με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Η κριτική που γίνεται για τις κοινωνικο - οικονομικές θεωρίες είναι ότι αγνοούν το ρόλο που παίζουν οι αξίες, η προσωπικότητα, τα ενδιαφέροντα και άλλα ατομικά

χαρακτηριστικά στις επαγγελματικές αποφάσεις των ατόμων (Μαρκουλής 1981, Κάντας & Χαντζή 1991).

Οι ψυχολογικές θεωρίες έχουν ως πυρήνα ανάλυσής τους το ίδιο το άτομο, χωρίς όμως να αποκλείουν την έμμεση επίδραση περιβαλλοντικών μεταβλητών στην τελική απόφαση. Οι κυριότερες ψυχολογικές θεωρίες, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, χωρίζονται σε δύο υποκατηγορίες: α) στις εξελικτικές και β) στις ψυχοδυναμικές.

Σύμφωνα με τις εξελικτικές θεωρίες, η επιλογή επαγγέλματος είναι μια αναπτυξιακή διαδικασία, η οποία έχει τα δικά της ξεχωριστά στάδια από την πρώτη παιδική ηλικία μέχρι την ώριμη ηλικία. Οι ψυχοδυναμικές δίνουν έμφαση στα κίνητρα που παρωθούν το άτομο στην επαγγελματική επιλογή.

Οι γενικές θεωρίες, όπως αυτές του Βlau και των συνεργατών του (1956), υποστηρίζουν ότι η επαγγελματική επιλογή είναι μια δυναμική διαδικασία, η οποία επηρεάζεται από κοινωνικούς, οικονομικούς, βιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες. Οι θεωρίες αυτές αποφεύγουν να προσδιορίσουν μια συγκεκριμένη κατηγορία παραγόντων που να ασκούν την κύρια επίδραση στις επαγγελματικές επιλογές. Έτσι παρουσιάζουν γενικά σχήματα για την επαγγελματική συμπεριφορά του ατόμου (Μαρκουλής 1981).

Μια συνοπτική παρουσίαση - ανάλυση των διαφόρων επιμέρους θεωριών που αναφέρονται στα θέματα της επαγγελματικής επιλογής, έτσι, όπως αυτή θα ακολουθήσει, θα δώσει αρκετές βάσεις για πληρέστερη ενημέρωση πάνω στο θέμα της έρευνάς μας και θα συμβάλει σε μια επαρκή θεωρητική πλαισίωση του θέματός μας. Αυτή είναι αναγκαία προϋπόθεση για μια ουσιαστικότερη ανάλυση και των δικών μας εμπειρικών πορισμάτων που θα ακολουθήσουν.

1.8.1. Η θεωρία του E. Ginzberg

Ο Ginzberg (1951), υποστηρίζει ότι η επιλογή επαγγέλματος δεν είναι απόφαση της στιγμής αλλά απαιτείται μια εξελικτική διαδικασία ανάπτυξης με μεγάλη διάρκεια που αρχίζει από την ηλικία των 6 περίπου ετών μέχρι την ωριμότητα του ατόμου (ηλικία 22-24 ετών). Επίσης, υποστηρίζει ότι η επαγγελματική επιλογή είναι αποτέλεσμα συμβιβασμού μεταξύ των ενδιαφερόντων, των ικανοτήτων, των αξιών και των ευκαιριών απασχόλησης. Στη θεωρία του Ginzberg αναφέρονται τρία στάδια που είναι τα εξής: φαντασίας, δοκιμαστικό, ρεαλιστικό.

Η αναπτυξιακή διαδικασία, κατά τον Ginzberg, στο στάδιο της φαντασίας (fantasy period) καλύπτει την ηλικία των 6-11 ετών. Το παιδί παρουσιάζει επαγγελματικές προτιμήσεις που δεν είναι ρεαλιστικές και οι οποίες εκφράζονται περισσότερο, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι γονείς και οι δάσκαλοί του. Κατά την περίοδο αυτή, το παιδί έχει την τάση για ταύτιση με τον ενήλικα, μιμείται στο παιχνίδι του επαγγελματικούς ρόλους των ενηλίκων και οι επιλογές του στηρίζονται στις επιθυμίες των γονέων ή των δασκάλων του. Ακολουθεί το πειραματικό ή δοκιμαστικό στάδιο (tentative period) που καλύπτει την ηλικία των 11-18 ετών. Σ' αυτό το στάδιο το άτομο αναρωτιέται για τα ενδιαφέροντά του, ανακαλύπτει τις ικανότητές του και προσπαθεί να προσαρμόσει τα εκάστοτε νέα δεδομένα σε μια ρεαλιστική επαγγελματική επιλογή. Οι έφηβοι κυρίως συνειδητοποιούν σταδιακά τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητές τους και αναπτύσσουν μια πιο ρεαλιστική εικόνα για τον εαυτό τους και για τον κόσμο της εργασίας. Τέλος, εμφανίζεται το ρεαλιστικό στάδιο

(realistic period) που καλύπτει την ηλικία των 19-22 ετών. Σ' αυτό οι επαγγελματικοί στόχοι είναι περισσότερο αποσαφηνισμένοι και σιγά σιγά το άτομο καταλήγει σε ένα αποκρυσταλλωμένο επαγγελματικό πρότυπο που οδηγεί στην επαγγελματική επιλογή (Miller 1978, Λιάντας 1996). Αυτή είναι η περίοδος που λαμβάνει χώρα ο συμβιβασμός με την πραγματικότητα (Δημητρόπουλος 1994α).

Ο Ginzberg υποστήριξε ότι η επαγγελματική επιλογή είναι μια μακρόχρονη διαδικασία που χαρακτηρίζεται, όπως σημειώθηκε, από μια σειρά συμβιβασμών που κάνει το άτομο ανάμεσα στις επιθυμίες του και στις συνθήκες του κόσμου της εργασίας. Η θεωρία του στηρίχθηκε ουσιαστικά σε τρεις βασικές αρχές: α) Η επαγγελματική επιλογή είναι εξελικτική διαδικασία που εκτείνεται σε μεγάλο χρονικό διάστημα της ζωής του ατόμου (περίπου 10 χρόνια). β) Η διαδικασία επαγγελματικής επιλογής είναι μη αναστρέψιμη και γ) η διαδικασία ολοκληρώνεται με συμβιβασμό (το άτομο προσπαθεί να συμβιβάσει τις επιθυμίες και τις ικανότητές του με την πραγματικότητα) (Κρίβας 1987, Tinsley 1992, Λιάντας 1996).

Σε γενικές γραμμές, ο Ginzberg, τονίζει την ανάγκη για ουσιαστική ενημέρωση σχετικά με την πραγματικότητα του κόσμου της εργασίας, όπως διαφαίνεται από την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας (Κάντας & Χαντζή 1991).

Αν και ο Ginzberg εμπλούτισε την έρευνα, έχουν διατυπωθεί ορισμένες κριτικές στη θεωρία του. Το αναπτυξιακό μοντέλο του αναφέρεται σε μη αντιπροσωπευτικό δείγμα ερευνών, μη επιτρέποντας έτσι γενίκευση για όλους τους νέους. Επίσης, αποδείχθηκε ότι τα αποτελέσματα των ερευνών του δεν μπορούσαν να επιβεβαιωθούν σε ό,τι αφορά την περίοδο της φανταστικής και της πραγματικής επιλογής, όχι όμως και την περίοδο της δοκιμαστικής επιλογής. Ο χαρακτηρισμός του «συμβιβασμού» μεταξύ ατόμων και κοινωνίας είναι μια άλλη θέση της θεωρίας του Ginzberg που έγινε, επίσης, αντικείμενο κριτικής. Εστιάζεται στην άποψη ότι μόνο τότε, όταν το άτομο δεν έχει επαρκή σχέση με τον κοινωνικό περίγυρο, όταν η διαδικασία ένταξής του στο στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον παρουσιάζει προβλήματα και ελλείψεις, μιλά κανείς για συμβιβασμό. Δεν μπορεί όμως κανείς να αποκλείσει τη συνεχή, δυναμική και αρμονική προσαρμογή των ατόμων στις κοινωνικές συνθήκες, οπότε δεν πρόκειται για συμβιβασμό, αλλά για διαλεκτική σχέση μεταξύ της κοινωνικής πραγματικότητας και των ατομικών απαιτήσεων και δυνατοτήτων. Η κύρια κριτική πάντως του Ginzberg αναφέρεται στην ερμηνεία που δίνει στην επαγγελματική επιλογή σαν μια κλειστή αναπτυξιακή διαδικασία, που τελειώνει τη στιγμή που το άτομο αρχίζει την επαγγελματική του δραστηριότητα (Κρίβας 1987).

1.8.2. Η θεωρία του D. Super

Ενώ ο Ginzberg περιορίζει τη θεωρία του μέχρι την ώριμη ηλικία, ο Super (1963), αντίθετα, ανέπτυξε ένα μοντέλο επαγγελματικής επιλογής, σύμφωνα με το οποίο η επαγγελματική επιλογή είναι μια δια βίου διαδικασία μέσα από την οποία πραγματώνεται η αυτοαντίληψη του ατόμου. Περιλαμβάνει πέντε στάδια, ως εξής: ανάπτυξη, διερεύνηση, δημιουργία, συντήρηση και παρακμή (Χαριστού 1991).

Αναλυτικότερα, στο στάδιο της ανάπτυξης (0-14 ετών) κύρια δραστηριότητα είναι ο σχηματισμός της εικόνας του εαυτού και ο προσανατολισμός προς τον κόσμο της εργασίας. Το στάδιο της διερεύνησης (14-24 ετών) χαρακτηρίζεται από αυξημένη διερεύνηση προς ένα επάγγελμα. Στο στάδιο της δημιουργίας (25-44 ετών) το άτομο προσαρμόζεται και

προσπαθεί να επιτύχει στο επάγγελμα που επέλεξε. Κατά το στάδιο της συντήρησης (45-64 ετών) το άτομο προσπαθεί να διατηρήσει όσα έχει κατακτήσει στον επαγγελματικό τομέα και προετοιμάζεται να αποχωρήσει. Τέλος, στο στάδιο της παρακμής (μετά τα 65 έτη) το άτομο αποδεδεσμεύεται σταδιακά από τις προηγούμενες επαγγελματικές του δραστηριότητες αναζητώντας νέους ρόλους που θα αντικαταστήσουν αυτούς που του παρείχε η εργασία (Miller 1978, Κρίβας 1987).

Στη θεωρία του Super το θέμα της αυτοαντίληψης είναι κεντρικό. Το άτομο εκφράζοντας μια επαγγελματική προτίμηση μεταφράζει σε επαγγελματική ορολογία την ιδέα που έχει για το τι είδους άτομο είναι. Με την είσοδό του σε κάποιο επάγγελμα αναζητά μια έμπρακτη έκφραση της αντίληψης που έχει για τον εαυτό του και με την επαγγελματική σταθεροποίησή του επιτυγχάνει την αυτοπραγμάτωσή του.

Τελευταία ο Super αναδιατύπωσε τη θεωρία του, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στους ρόλους που παίζει κάθε άτομο σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο τόσο στην οικογένεια, όσο και στην κοινότητα, στο σχολείο - πανεπιστήμιο ή στον εργασιακό χώρο. Στην αναθεώρησή του επισημαίνει ότι η επαγγελματική ανάπτυξη είναι αναστρέψιμη. Το άτομο δηλαδή μπορεί να ξεκινά νέες πορείες από όλες τις φάσεις-στάδια (Λεβέντης 1977, Κωστάκος 1981, Κασιμάτη 1991, Κάντας & Χαντζή 1991, Χαριστού 1991, Tinsley 1992).

Ο Super αναφέρει ότι η επιλογή είναι στην πράξη μάλλον μια πορεία παρά ένα γεγονός. Υπάρχει μια ολόκληρη σειρά επιλογών στη ζωή μας. Όταν το άτομο επιλέγει το επάγγελμα, καλείται να καθορίσει τον εαυτό του. Είναι πράξη αυτοκαθορισμού. Είναι σαν να δηλώνει: «Είμαι αυτό ή εκείνο το είδος ανθρώπου». Κάθε απόφαση και επιλογή έχει σοβαρές συνέπειες για όλη τη ζωή και σχετίζεται οπωσδήποτε με ό,τι θα ακολουθήσει στο μέλλον (Σμυρλής 1981).

Ο Super δέχεται κατά βάση ότι οι άνθρωποι διαφέρουν μεταξύ τους σε ικανότητες, ενδιαφέροντα, προσωπικότητα. Κάθε άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να επιτύχει σε πολλά επαγγέλματα, γιατί έχει ποικίλες και ποικιλότροπα δομούμενες ικανότητες. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένα και μοναδικό επάγγελμα που να είναι κατάλληλο για ένα άτομο αλλά σε κάθε άτομο ταιριάζουν εξίσου καλά περισσότερα επαγγέλματα. Είναι γνωστή η τάση που διακρίνει τα διάφορα άτομα να ταυτίζονται με άλλα άτομα που τα θεωρούν σπουδαία. Η τάση αυτή τονίζεται ιδιαίτερα στη θεωρία του Super. Τέλος, για το Super, οι επαγγελματικές προτιμήσεις του ατόμου αλλάζουν, καθώς αυτό μεγαλώνει, ανάλογα με την πείρα που αποκτά. Ό,τι μένει σχετικά σταθερό από τη νεανική ηλικία και μετά, είναι η εικόνα που το άτομο έχει σχηματίσει για τον εαυτό του. Η φύση του επαγγέλματος που το άτομο επιλέγει, καθορίζεται από το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο της οικογένειάς του, από τις δυνατότητές του, την προσωπικότητά του και τις ευκαιρίες απασχόλησης (Miller 1978, Χαριστού 1991, Λιάντας 1996).

Σε γενικές γραμμές, ο Super διατύπωσε την άποψη ότι η επαγγελματική σταδιοδρομία του ατόμου αποτελείται από μια ολόκληρη σειρά επιλογών στα μεταβατικά σημεία, αρχικά του εκπαιδευτικού και αργότερα του επαγγελματικού κύκλου. Οι έρευνες που βασίζονται στη θεωρία του, έχουν επικεντρωθεί κυρίως στον τομέα της επαγγελματικής ωριμότητας, η οποία ορίζεται ως ετοιμότητα για την επιτέλεση των καθηκόντων της επαγγελματικής δραστηριότητας και ανάπτυξης (Δημητρόπουλος 1994α).

Πολλά σημεία της θεωρίας του Super δεν έχουν διατυπωθεί συγκεκριμένα σε ικανοποιητικό βαθμό και δεν έχουν τεθεί σε εμπειρικό ερευνητικό έλεγχο (Κρίβας 1987). Είναι φανερό, όμως, ότι η θεωρία του έχει αρκετά αξιοπρόσεκτα και επικοδομητικά στοιχεία. Δεν μπορεί, πάντως, να χαρακτηριστεί ως ικανοποιητική ή συνθετική θεωρία, όπως θα φανεί και από τα παρακάτω.

1.8.3. Η θεωρία των D. Tiedeman και R. O' Hara

Στη θεωρία των Tiedeman και O' Hara (1963) έχουμε στοιχεία και των δύο προηγούμενων θεωριών (Cinzberg και Super) και ακόμη ένα θεωρητικό εξελικτικό πρότυπο (μοντέλο) επαγγελματικής επιλογής, σύμφωνα με το οποίο η επαγγελματική ανάπτυξη είναι διαδικασία οικοδόμησης προσωπικής επαγγελματικής ταυτότητας που συντελείται κατά τη διάρκεια δύο εξελικτικών περιόδων: α) της περιόδου προσμονής (anticipation) ή προετοιμασίας (preoccupation) και β) της περιόδου υλοποίησης (implementation) ή προσαρμογής (adjustment).

Η περίοδος της προσμονής ή προετοιμασίας περιλαμβάνει τις βαθμίδες: α) της διερεύνησης, κατά την οποία το άτομο ενημερώνεται και εξετάζει διαθέσιμες εναλλακτικές επιλογές, β) της αποκρυστάλλωσης, κατά την οποία το άτομο εστιάζει την προσοχή του σε μια μόνο περιοχή ή ομάδα λύσεων, αποδεχόμενο κάποιες ως πιθανές και απορρίπτοντας άλλες μη πραγματοποιήσιμες, γ) της επιλογής, κατά την οποία το άτομο καταλήγει σε μια επαγγελματική επιλογή και δ) της διασάφησης, κατά την οποία το άτομο οριστικοποιεί τις σκέψεις του και καταστρώνει ένα σχέδιο δράσης για την υλοποίησή τους. Η περίοδος της υλοποίησης και προσαρμογής αποτελείται από: α) την είσοδο του ατόμου στο επάγγελμα και την προσπάθειά του να ενσωματωθεί και να γίνει αποδεκτό από την ομάδα, β) την αναμόρφωση, κατά την οποία το άτομο προσπαθεί να προβάλει τον εαυτό και τις πεποιθήσεις του στην ομάδα και γ) την ολοκλήρωση, όπου επιτυγχάνεται ισορροπία ανάμεσα στις απαιτήσεις της ομάδας και τις ανάγκες του ατόμου (Δημητρόπουλος 1994α, Tinsley, 1992).

Οι Tiedeman & O' Hara (1963) περιγράφουν μια διαδικασία η οποία αφορά το πέρασμα ή την εξέλιξη, μέσα από τα στάδια που προτείνουν. Πρόκειται για διαδικασία ανοίγματος και περιορισμού, η οποία καταλήγει στη συγκεκριμένη επιλογή με την οποία το άτομο προσαρμόζεται. Σημαντικό είναι ότι και εδώ η επιλογή του ατόμου δε θεωρείται τελική, καθώς το άτομο μπορεί να επανέλθει σε προηγούμενο στάδιο. Τα παραπάνω μοντέλα, όμως, επικρίθηκαν ως προς την προσπάθεια που παρουσιάζουν να περιγραφεί ο «σωστός» τρόπος με τον οποίο πρέπει να παίρνονται οι αποφάσεις ή να καθοδηγούνται τα άτομα μέσα από τα στάδια λήψης αποφάσεων και ως προς το ότι παρέβλεψαν τις επιδράσεις άλλων παραγόντων, όπως κοινωνικών και ατομικών. Επιπλέον, τα μοντέλα αυτά επικρίθηκαν για προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος της επαγγελματικής ανάπτυξης και επιλογής με έναν μαθηματικά - λογικό τρόπο, δίνοντας έμφαση στη συλλογή πληροφοριών και στην ποσοτική εκτίμηση των προτιμήσεων του ατόμου. Δηλαδή, τα μοντέλα αυτά υποστηρίζουν ότι, αν ένα άτομο ακολουθήσει τα στάδια που περιγράφονται σ' αυτά, θα μπορεί να προσδιορίσει την καλύτερη λύση και να πάρει τη σωστή απόφαση (Μαρούδα – Χατζούλη 1996).

Η παραπάνω θεωρία φαίνεται να είναι περισσότερο συνθετική, αφού περιλαμβάνει αρκετές βαθμίδες προετοιμασίας και ακόμη αναφορά σε θέματα προσαρμογής του ατόμου στην ομάδα γενικά.

1.8.4. Η θεωρία της A. Roe

Η A. Roe (1956) στη θεωρία της έχει ως κύριο άξονα την οικογένεια. Το πρότυπο (μοντέλο) της Roe συνδυάζει τη διαδικασία της λήψης επαγγελματικής απόφασης με γενικότερα γνωρίσματα της προσωπικότητας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο ρόλο που παίζουν οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια, σε συνδυασμό με τις πιέσεις που ασκούν οι μη ικανοποιημένες ανάγκες, οι οποίες μετατρέπονται σε κίνητρα. Η Roe κατέταξε τα επαγγέλματα σε οκτώ κατηγορίες ανάλογα με την ένταση και το είδος των διαπροσωπικών σχέσεων που θα υπάρξουν κατά την άσκησή τους: 1) Επαγγέλματα υπηρεσιών, 2) επαγγέλματα επιχειρηματικών επαφών, 3) επαγγέλματα οργάνωσης, 4) τεχνολογικά επαγγέλματα 5) υπαίθρια επαγγέλματα, 6) επιστημονικά επαγγέλματα, 7) επαγγέλματα γενικής παιδείας, 8) επαγγέλματα τεχνών και ψυχαγωγίας (καλλιτεχνικά).

Οι κατηγορίες 1,2,3,7,8 (επαγγέλματα υπηρεσιών, επιχειρηματικών επαφών οργάνωσης, γενικής παιδείας και τεχνών και ψυχαγωγίας) οι οποίες χαρακτηρίζονται από προσανατολισμό προς τα άτομα, επιλέγονται συνήθως από ανθρώπους που προέρχονται από «θερμό», όπως το χαρακτηρίζει, οικογενειακό κλίμα το οποίο έχει έντονα στοιχεία αποδοχής, στοργής και υπερπροστασίας. Οι επαγγελματικές κατηγορίες 4,5,6 (επαγγέλματα τεχνολογικά, υπαίθρια και επιστημονικά), αντίθετα, επιλέγονται από άτομα που προέρχονται από «ψυχρό» οικογενειακό κλίμα, στο οποίο επικρατεί απόρριψη, παραμέληση ή υπερβολικές απαιτήσεις από την πλευρά των γονέων (Κάντας & Χαντζή 1991, 22).

Στη θεωρία της η Roe αναφέρεται στη συνάρτηση μεταξύ παιδικών οικογενειακών εμπειριών και επιλογής επαγγέλματος. Υποστηρίζει, δηλαδή, ότι το κλίμα που επικρατεί στο οικογενειακό περιβάλλον και ο τρόπος ανατροφής του παιδιού συνδέεται με τις μετέπειτα επαγγελματικές επιλογές του. Άτομα που μεγαλώνουν σε ζεστό οικογενειακό περιβάλλον προτιμούν τις σχέσεις με πρόσωπα και επιλέγουν ανθρωποκεντρικά επαγγέλματα σε αντίθεση με τα άτομα που προέρχονται από περιβάλλον, όπου επικρατεί ψυχρότητα και προσανατολίζονται σε μη ανθρωποκεντρικά επαγγέλματα (Κάντας & Χαντζή 1991).

Τα βιώματα της παιδικής ηλικίας προδιαθέτουν ανάλογα το άτομο. Οι θετικές π.χ. σχέσεις των παιδιών με τους γονείς τους, οδηγούν τα παιδιά σε επαγγέλματα που αναφέρονται στον άνθρωπο. Αντίθετα, η παραμέληση και η απόρριψη τους εκ μέρους των γονέων τα οδηγεί σε επαγγέλματα που συνδέονται με ιδέες και πράγματα (Κρίβας 1987).

Συνοπτικά, θα λέγαμε ότι η A. Roe ασχολήθηκε πιο διεξοδικά από οποιοδήποτε άλλο ερευνητή, με την προσωπικότητα του ατόμου και την εξέλιξή του, σε σχέση με το επάγγελμα. Η ζεστασιά των γονέων προς τα παιδιά τους ή η απομάκρυνση τους από αυτά είναι καθοριστικός παράγοντας. Δηλαδή, τα επαγγέλματα διαφοροποιούνται με γνώμονα την αμεσότητα της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Τα αποτελέσματα της A. Roe, αν και υπήρξαν σημαντικά, δεν μπορούν να γενικευθούν, γιατί δεν έχουν επαληθευτεί εμπειρικά. Επιπλέον στην έρευνά της δεν λαμβάνονται υπόψη

οι κοινωνικές συνθήκες που ασκούν επίδραση κατά την επαγγελματική επιλογή (Κρίβας 1987).

Είναι φανερό ότι η κατεύθυνση που ακολουθεί στη θεωρία της είναι ψυχαναλυτική. Αυτό σημαίνει, σύμφωνα και με τη γενικότερη κριτική θεώρηση της ψυχανάλυσης, ότι δύσκολα μπορεί να βοηθήσει σε μια πραγματιστική συσχέτιση και ερμηνεία των σύγχρονων νέων και επίκαιρων δεδομένων της επιλογής επαγγέλματος.

1.8.5. Η τυπολογική θεωρία του J. Holland

Η θεωρία του Holland για την επαγγελματική επιλογή είναι πλατιά διαδεδομένη και γενικότερα αποδεκτή. Πρόκειται για τυπολογική θεωρία. Ο Holland θεωρεί την επαγγελματική επιλογή σαν μια διαδικασία κατά την οποία το άτομο ζητά ένα επαγγελματικό περιβάλλον που ανταποκρίνεται περισσότερο στο δικό του τύπο προσωπικότητας.

Η διαδικασία της επαγγελματικής επιλογής, περιλαμβάνει την ακριβή και ρεαλιστική κατανόηση και εκτίμηση, τόσο του εαυτού όσο και του κόσμου της εργασίας. Μόνο μέσω μιας τέτοιας προσέγγισης είναι δυνατό η επαγγελματική επιλογή να αποτελέσει πηγή ικανοποίησης για τον άνθρωπο.

Ανέπτυξε δύο βασικές υποθέσεις της θεωρίας του, που είναι οι εξής:

- Τα άτομα αναζητούν περιβάλλοντα και επαγγέλματα που θα επιτρέψουν να εξασκήσουν τις ικανότητες και το δυναμικό τους, να εκφράσουν τις αξίες και τις στάσεις τους, να αναλάβουν ικανοποιητικούς ρόλους και να αποφύγουν μη ικανοποιητικούς.
- Η συμπεριφορά ενός ατόμου μπορεί να ερμηνευθεί μέσω της αλληλεπίδρασης του τύπου της προσωπικότητας και του περιβάλλοντος.

Η περιγραφή των επαγγελματικών ενδιαφερόντων ενός ατόμου αποτελεί ταυτόχρονα και περιγραφή της προσωπικότητας του ατόμου αυτού. Κι αυτό, γιατί τα επαγγελματικά ενδιαφέροντα είναι μια επιμέρους διάσταση αυτού που καλείται προσωπικότητα (Κρίβας 1987, Ηλιάδης 1988).

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή τα περισσότερα άτομα θα μπορούσαν να ταξινομηθούν στους εξής έξι (6) τύπους προσωπικότητας: Ρεαλιστικός, Ερευνητικός - Διανοητικός, Κοινωνικός, Συμβατικός, Επιχειρηματικός και Καλλιτεχνικός. Κάθε τύπος προσωπικότητας παρουσιάζει συγκεκριμένα γνωρίσματα, καθώς και τύπους – μορφές συμπεριφοράς.

Στο ρεαλιστικό - πρακτικό τύπο (Realistic) ανήκουν άτομα που προτιμούν ρεαλιστικές και πρακτικές ασχολίες και δραστηριότητες, χρησιμοποιούν πρακτικούς τρόπους για να λύνουν τα προβλήματά τους, εκτιμούν πράγματα, όπως ισχύ, χρήμα και κοινωνική τάξη.

Στον ερευνητικό - διανοητικό τύπο (Investigative) ανήκουν άτομα που διαθέτουν ικανότητες παρατήρησης αλλά και συμβολικές ή οργανωτικές ικανότητες και αποφεύγουν τις κοινωνικές δραστηριότητες.

Στον κοινωνικό τύπο (Social) ανήκουν άτομα που αποστρέφονται τις συστηματικές(στερεότυπες) δραστηριότητες ή εκείνες που απαιτούν χειρωνακτική χρήση μηχανών, υλικών, εργαλείων. Αντίθετα, προτιμούν τομείς που σχετίζονται με κοινωνικές ή εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Στο συμβατικό τύπο (Conventional) εντάσσονται τα άτομα που αγαπούν την τάξη, τη συστηματική τήρηση πραγμάτων, όπως αρχείων ή υλικών, και αποστρέφονται τις

ελεύθερες και γενικά ασυστηματοποιήτες δραστηριότητες. Άτομα αυτού του τύπου προτιμούν κυρίως υπαλληλικά επαγγέλματα.

Στον επιχειρηματικό τύπο (Enterprising) ανήκουν εκείνοι που έχουν την τάση να εκμεταλλεύονται άλλους για την απόκτηση αγαθών. Στρέφονται προς ηγετικές θέσεις, επιζητούν πολιτικές επιρροές και επιδιώκουν αναγνώριση και εξέλιξη με κάθε μέσο. Στον καλλιτεχνικό τύπο (Artistic) εντάσσονται τα άτομα που κλίνουν προς ελεύθερες, απρογραμμάτιστες δραστηριότητες, οι οποίες οδηγούν σε δημιουργικά και πρωτότυπα αποτελέσματα. Η μουσική, η συγγραφή, η γλώσσα, η τέχνη είναι μερικές δραστηριότητες που προτιμώνται από τα άτομα αυτού του τύπου (Holland 1985).

Κατά τον Holland, υπάρχουν αντίστοιχα έξι (6) κατηγορίες περιβάλλοντος: το ρεαλιστικό - πρακτικό, το ερευνητικό - διανοητικό, το κοινωνικό, το συμβατικό, το επιχειρηματικό και το καλλιτεχνικό.

Σε κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες περιβάλλοντος αντιστοιχεί και ένας τύπος προσωπικότητας από τους παραπάνω. Η κατάταξη των επαγγελματιών γίνεται με βάση τους τύπους και τις αντίστοιχες ασχολίες. Ο Holland υποστηρίζει, ακόμη, ότι κάθε άτομο κατευθύνεται στα διάφορα επαγγέλματα ανάλογα με τον προσανατολισμό της προσωπικότητάς του (Κάντας & Χαντζή 1991, Meier 1991, Farmer et al. 1998).

Οι διαφορετικοί τύποι προσωπικότητας έχουν διαφορετικά ενδιαφέροντα και ικανότητες στην εργασία. Τα περισσότερα άτομα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε έναν από τους έξι τύπους προσωπικότητας, που αναφέρονται παραπάνω, και τείνουν να διαμορφώνουν συνθήκες εργασίας που ταιριάζουν στην προσωπικότητά τους (Μαρκουλής 1981, Κρίβας 1987, Δημητρόπουλος 1994α).

Ο J. Holland περιέγραψε ένα διάγραμμα τύπων πάνω στο οποίο μπορούν να χαρτογραφηθούν όλα τα είδη επαγγελμάτων και όλοι οι τύποι προσωπικότητας.

Γενικά, η θεωρία του είναι περισσότερο σαφής και ευκολόχρηστη και διευκολύνει το έργο του προσανατολισμού. Επίσης, ο Holland προσφέρει τα μέσα με τα οποία ο σύμβουλος προσανατολισμού ή το ίδιο το άτομο μπορούν εύκολα να διαπιστώσουν τον τύπο της προσωπικότητας στον οποίο ανήκει κάποιος (Δημητρόπουλος 1994α).

Η θεωρία του Holland έχει επηρεάσει τη σχετική έρευνα για την επαγγελματική πρακτική, αν και βασίστηκε σε αμερικανικά δεδομένα. Γενικά, θεωρείται ότι συνέβαλε στο χώρο. Όμως, δε θεωρούνται ικανοποιητικά επιβεβαιωμένα τα αποτελέσματα που αναφέρονται στη σχέση μεταξύ ομοιογένειας του τύπου προσωπικότητας και αντιστοιχίας επαγγελματικού περιβάλλοντος. Ούτε επίσης, στη σχέση μεταξύ του αντίστοιχου με τον τύπο προσωπικότητας επαγγέλματος και της επιτυχίας και ικανοποίησης σ' αυτό (Κρίβας 1987).

1.8.6. Το μοντέλο δομής κοινωνικών παραγόντων του K. Roberts

Η προσκόλληση στο άτομο και στην ψυχική δυναμική αμφισβητήθηκε από το Βρετανό K. Roberts (1977) που παρουσίασε μια κοινωνιολογική αντίληψη για την επιλογή επαγγέλματος. Με βάση το μοντέλο του Roberts η είσοδος στο επάγγελμα καθορίζεται από το εκπαιδευτικό σύστημα, την οικογένεια, την ομάδα συνομηθών, την κοινωνική προέλευση και τη «δομή των ευκαιριών». Με τη θεωρία του αυτή υποστηρίζει ότι κύριος καθοριστικός παράγοντας της επαγγελματικής διοχέτευσης είναι περισσότερο η «δομή των

ευκαιριών» παρά η ατομική επιλογή και φιλοδοξία. Εξάλλου, και οι ατομικές φιλοδοξίες, επηρεάζονται αναμφίβολα από την οικονομική και πολιτική δομή. Συνεπώς, η επαγγελματική διοχέτευση καθορίζεται περισσότερο από δομικούς παράγοντες (αγορά εργασίας, οικονομία κ.λπ.) παρά από προσωπικά κίνητρα. Σε μια μελέτη του γράφει: «Δεν είναι η επιλογή, αλλά οι ευκαιρίες που κυβερνούν τον τρόπο με τον οποίο πολλοί νέοι μπαίνουν στην αγορά εργασίας». Και συνεχίζει: «Οι φιλοδοξίες των νέων προσαρμόζονται στην κατεύθυνση που οι ευκαιρίες τούς οδηγούν και δεν αποτελούν τον κύριο καθοριστικό παράγοντα της επαγγελματικής επιλογής των νέων» (Χαριστού 1991, 54).

Τα άτομα δεν επιλέγουν ουσιαστικά το επάγγελμά τους, αλλά παίρνουν ό,τι είναι διαθέσιμο, σύμφωνα με τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν και που διαφοροποιούνται ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. Γι' αυτό οι κοινωνικές ομάδες έχουν διαφορετικό βαθμό προσπέλασης στα διάφορα επαγγέλματα. Συγκεκριμένα, τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα έχουν ευκολότερη πρόσβαση στα ανώτερα (από άποψη κοινωνικού γοήτρου) επαγγέλματα σε σύγκριση με τα εργατικά στρώματα (Βρετάκου 1990, Κασιμάτη 1991).

Ο Roberts σχετικά με την επιλογή του επαγγέλματος διαφοροποιείται από τις απόψεις των Ginzberg και Super οι οποίοι την ερμηνεύουν με βάση τις φιλοδοξίες των ατόμων. Παράγοντες, όπως είναι η εκπαίδευση ή η οικογένεια επηρεάζουν την επαγγελματική τοποθέτηση στο βαθμό που επιδρούν στην ανάπτυξη των επαγγελματικών φιλοδοξιών. Ο Roberts προτείνει το μοντέλο ευκαιριών στο πλαίσιο των κοινωνικών διαρθρώσεων. Σύμφωνα με αυτό υποστηρίζει ότι «η χρονική στιγμή και η κατεύθυνση της σταδιοδρομίας των αποφοίτων προκύπτουν από τον τρόπο με τον οποίο οι επαγγελματικές ευκαιρίες διαρθρώνονται συσσωρευτικά και οι νέοι τοποθετούνται στις θέσεις εργασίας, ανάλογα με τους ποικίλους βαθμούς κοινωνικής προσέγγισης με διαφορετική, κατά περίπτωση, ευκολία προσέλευσης στους διαφορετικούς τύπους απασχόλησης» (Κασιμάτη 1991, 40).

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι ο Roberts αποδίδει μεγάλη σημασία στις κοινωνικές διαρθρώσεις, τις οποίες θεωρεί «υπεύθυνες» για τη δημιουργία των επαγγελματικών φιλοδοξιών, αλλά και για τις ευκαιρίες υλοποίησής τους (Κασιμάτη 1991). Θεωρεί ότι οι νέοι κατά την είσοδό τους στο επάγγελμα δεν μπορούν να βοηθηθούν από τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την επαγγελματική συμβουλευτική. Έτσι προσανατολίζονται στα εκάστοτε διαθέσιμα επαγγέλματα και ενθαρρύνονται σε εξωπραγματικές προσδοκίες (Βρετάκου 1990).

Η θέση του Roberts κατά συνέπεια, είναι μονομερής αλλά οπωσδήποτε ρεαλιστική με το ότι τονίζει τον παράγοντα των κοινωνικών συνθηκών και της «δομής των ευκαιριών». Μένει πάντως ανοικτό το θέμα της μεταβολής αυτών των συνθηκών και της ρύθμισης των πραγμάτων κατά τέτοιο τρόπο, που οι προσωπικές επαγγελματικές φιλοδοξίες προωθούνται στην επιθυμητή από το άτομο κατεύθυνση και το αντίστοιχο επίπεδο.

Όπως ήδη σημειώθηκε, υπάρχουν ψυχολογικές και κοινωνιολογικές θεωρίες για τη διαδικασία επιλογής επαγγέλματος. Οι ψυχολογικές θεωρίες (εξελικτικές, όπως Ginsberg 1951, Super 1953, θεωρίες προσωπικότητας, όπως Roe 1956, Holland 1959) δίνουν έμφαση στο άτομο και στις ατομικές διαδικασίες, ενώ οι κοινωνιολογικές θεωρίες (Roberts 1967, Blau et al. 1956) τονίζουν τους κοινωνικούς περιορισμούς (κοινωνική τάξη και «δομή των

ευκαιριών» στην αγορά εργασίας). Όμως, τόσο οι ψυχολογικές όσο και οι κοινωνιολογικές θεωρίες, έχουν ένα κοινό σημείο: Συμφωνούν ότι μερικές αποφάσεις που αφορούν το μέλλον του ατόμου παίρνονται από το ίδιο το άτομο και ότι οι εκπαιδευτικές αποφάσεις, μολονότι δεν είναι επαγγελματικές αποφάσεις, επηρεάζουν το εύρος και το είδος των μετέπειτα επαγγελματικών ευκαιριών (Χαντζή 1987).

1.9. Η επαγγελματική επιλογή ως καίριο πρόβλημα και η πολλαπλότητα των παραγόντων σε αυτή. Συνοπτική θεώρηση

Όπως τονίστηκε ήδη, η επιλογή επαγγέλματος είναι μια από τις πιο σημαντικές αποφάσεις που παίρνει ο άνθρωπος στη ζωή του. Το επάγγελμα που επιλέγει το άτομο είναι δείκτης προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας. Μια από τις πρώτες ερωτήσεις που θέτουμε σε κάποιον είναι «ποιο είναι το επάγγελμά σας» ή σε απλούστερη μορφή «τι δουλειά κάνετε;». Η απάντηση στην παραπάνω ερώτηση μάς δίνει μια εικόνα για το κοινωνικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο του ατόμου, καθώς και άλλα χαρακτηριστικά τα οποία πιστεύουμε ότι συνδέονται με το επάγγελμα αυτό. Πολλαπλά έχει επισημανθεί ότι η επιλογή επαγγέλματος είναι επιλογή τρόπου ζωής (life style), διότι καθορίζει το χώρο στον οποίο θα εργαστεί κανείς, την ψυχική ικανοποίηση που θα παίρνει από την εργασία του ως δημιουργία ή και ως προσφορά του στο σύνολο, τα άτομα με τα οποία θα συνεργαστεί, τις ώρες εργασίας του κ.λπ. Ορισμένοι, μάλιστα, ειδικοί θεωρούν ότι το επάγγελμα επιδρά στην επιλογή και τη διατήρηση των φίλων, στη διαμόρφωση προσωπικών αξιών και ιδανικών και ακόμη, βοηθά να καθοριστούν χαρακτηριστικά της προσωπικής και κοινωνικής ζωής του ατόμου (Καλογήρου 1979, Σμυρλής 1981, Κάντας & Χαντζή 1991). Με την επιλογή του επαγγέλματος καθορίζονται, επίσης, οι οικονομικές απολαβές ως ένα βαθμό, η κοινωνική θέση και γενικά ο τρόπος της ζωής του ατόμου, όπως ήδη τονίστηκε, αφού αφιερώνει κανείς για αυτό περίπου το 1/3 έως και το 1/2 του χρόνου του (Πόρποδας χχ).

Η επιλογή επαγγέλματος δεν είναι εύκολη υπόθεση. Αντίθετα, είναι μια από τις πιο δύσκολες αποφάσεις που χρειάζεται να πάρει ο άνθρωπος, γιατί από τη μια μεριά οι δυνατότητες επιλογής είναι περισσότερες και από την άλλη, η ορθή επιλογή του επαγγέλματος θα καθορίσει τη μετέπειτα εξέλιξή του. Γι' αυτό και τονίζεται από πολλούς ότι η απόφαση πρέπει να είναι συνέπεια μελέτης και ώριμης σκέψης και όχι ζήτημα τύχης ή αποτέλεσμα συμπτώσεων. Η επιτυχής επιλογή δίνει τη δυνατότητα να αποκτήσει το άτομο τη μορφωτική και οικονομική αυτονομία του, πράγμα που συμβάλλει στην ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του και επηρεάζει τη νοοτροπία και τη στάση του απέναντι στη ζωή. Σε κάθε τύπο ανθρώπου ταιριάζουν διάφορα επάγγελα, όχι όμως όλα. Έχει πολλαπλά τονιστεί ότι το επάγγελμα που ασκεί κάποιος πρέπει να του αρέσει, να ταιριάζει με τα ενδιαφέροντά του και τις προτιμήσεις του και ότι στο επάγγελμα επιτυγχάνει κανείς μόνο όταν αξιοποιεί τις ικανότητές του (Κατσαδώρος 1980, Μοστρίου - Σουγιουλτζόγλου 1981, Δημητρόπουλος 1986, Δημητρόπουλος κ. ά. 1994, Λιάντας 1996).

Στην επιλογή επαγγέλματος του εφήβου, κι αν ακόμη υπάρχουν αργότερα δυνατότητες αλλαγής, επειδή ακριβώς είναι σοβαρή υπόθεση, επισημαίνεται η ανάγκη αποφυγής κάθε βιαστικής απόφασης. Ένα επάγγελμα ασκείται όχι μόνο για να κερδίσει κανείς χρήματα και να ζήσει αλλά και για να αναπτύξει, να ολοκληρώσει και να εκφράσει την προσωπικότητά του μέσα από την εργασία του.

Ακόμη και με τη γενική επιλογή ενός είδους σπουδών, στην ουσία οι έφηβοι επιλέγουν μια συγκεκριμένη κατηγορία επαγγελμάτων. Συνεπώς, η απόφαση επιλογής επαγγελματικής σχολής που καλούνται να πάρουν οι έφηβοι, οι οποίοι φοιτούν στη γ' γυμνασίου, καθώς και οι αποφάσεις που πρέπει να πάρουν στη γ' λυκείου για την περαιτέρω επαγγελματική ή εκπαιδευτική τους εξέλιξη είναι αποφασιστικής σημασίας για το προσωπικό τους μέλλον, την ψυχολογική τους ισορροπία και την επιτυχία τους στη ζωή γενικότερα (Βάζος 1980).

Από τα παραπάνω, είναι φανερό ότι η επιλογή επαγγέλματος αποτελεί πρόβλημα στο κατά πόσο είναι επιτυχής ή ταιριαστή και ορθή για το άτομο. Έτσι, τονίζεται ότι βασικές προϋποθέσεις για επιλογή του επαγγέλματος αποτελούν η σωστή και ακριβής κατά το δυνατό αυτοαξιολόγηση των ικανοτήτων που διαθέτει, η γνώση δηλαδή, του εαυτού του, και ο βαθμός της επιθυμίας του ν' ασχοληθεί με αυτό (Μακρή 1994).

Η καλή γνώση του εαυτού αποτελεί μαζί με άλλους παράγοντες, ουσιαστική προϋπόθεση για μια επιτυχή απόφαση. Γενικά, η επαγγελματική επιλογή είναι το αποτέλεσμα μιας μορφής «συμβιβασμού» μεταξύ των ικανοτήτων, των κλίσεων και προτιμήσεων του ατόμου για μια κατηγορία επαγγελμάτων και των αντικειμενικών δυνατοτήτων εισαγωγής του σ' αυτή (Πόρποδας χχ).

Ένας παραπέρα αξιόλογος παράγοντας είναι οι πληροφορίες και η ενημέρωση του ατόμου γύρω από τον επαγγελματικό κόσμο και τη λεγόμενη αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα: Η έλλειψη ορθών πληροφοριών μπορεί να προκαλέσει σύγχυση. Από την άλλη μεριά, αν το άτομο δε μπορέσει να λάβει υπόψη του όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες, μπορεί να περιορίσει τον αριθμό των εναλλακτικών λύσεων ή να οδηγηθεί σε μια ακατάλληλη για το ίδιο επιλογή. Μερικές φορές, οι πληροφορίες που χρησιμοποιεί, μπορεί να μην είναι πρόσφατες ή να μην παρουσιάζονται σωστά από την πηγή τους, χωρίς να αποκλείεται και η περίπτωση να παραποιήσει ασυνείδητα τις πληροφορίες εξαιτίας των προσωπικών του στάσεων, πεποιθήσεων και αξιών. Όχι σπάνια, νέες πληροφορίες μπορεί να αλλάξουν τις αποφάσεις του ατόμου (Σιδηροπούλου - Δημακάκου 1995β).

Επισημαίνεται, ακόμη, ότι η ορθή επιλογή επαγγέλματος χρειάζεται να στηριχτεί και στα δεδομένα της αγοράς εργασίας, δηλαδή στην προσφορά και ζήτηση κάθε επαγγέλματος και μάλιστα σε δεδομένα όχι του χρόνου λήψης της απόφασης, αλλά σε δεδομένα προοπτικής. Αυτό παραπέμπει στο χρόνο κατά τον οποίο προβλέπεται να ασκηθεί το επάγγελμα (Βαρλάς & Καλογήρου 1979, Παπαδόπουλος Ν. Γ. 1980).

Με βάση την παραπάνω θεώρηση των παραγόντων της επιλογής επαγγέλματος είναι φανερό ότι πολλοί είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο παίρνονται οι επαγγελματικές αποφάσεις, με κύρια σημεία και πλαίσια την οικογένεια και το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ζει ο έφηβος. Πρόκειται για παράγοντες που ασκούν την επιρροή τους στο άτομο, από τη μικρή του, μάλιστα, ηλικία, και διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο αυτό αντιλαμβάνεται και κρίνει ή αιτιολογεί τα εκάστοτε δεδομένα. Οι παράγοντες αυτοί θα παρουσιαστούν αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο.

Η επαγγελματική επιλογή είναι αποτέλεσμα εκπαιδευτικών, κοινωνικοοικονομικών, οικογενειακών παραγόντων και παραγόντων προσωπικότητας. Η σπουδαιότητα αυτών των παραγόντων επιλογής επαγγέλματος τονίζεται από πολλούς ερευνητές.

Θα αναπτυχθούν εδώ απόψεις και έρευνες που αναφέρονται στους βασικότερους παράγοντες κάθε κατηγορίας και οι οποίοι έχουν αποφασιστική σημασία για τη

σταδιοδρομία του ατόμου, αφού προταχθεί η εξέταση των παραγόντων του εκπαιδευτικού συστήματος.

2.1. Παράγοντες του εκπαιδευτικού συστήματος

2.1.1. Εκπαιδευτικές διαδικασίες και επαγγελματικές επιλογές

Το θέμα των εκπαιδευτικών - επαγγελματικών επιλογών των μαθητών είναι ένα από τα σημαντικότερα θέματα της εκπαίδευσης αλλά και της κοινωνίας γενικότερα. Έτσι οι μελέτες για θέματα εκπαίδευσης δε μπορούν να αγνοήσουν το κοινωνικό πλαίσιο μέσα από το οποίο οι μαθητές παίρνουν τις επαγγελματικές αποφάσεις τους (Μαλικιώση - Λοΐζου 1987, Γεώργας και συν. 1991, Κάντας & Χαντζή 1991).

Η κοινωνία, ως γνωστό, δεν είναι κάτι στατικό. Η γρήγορη εξέλιξη σε πολλούς τομείς της σημερινής κοινωνίας, όπως στην οικογένεια, στο σχολείο, στην τεχνολογία και στην αγορά εργασίας, δεν αφήνει το άτομο ανεπηρέαστο. Τα αποτελέσματα αυτών των εξελίξεων δεν είναι όλα θετικά. Κυριαρχεί το συναίσθημα της αβεβαιότητας για το μέλλον, ειδικά στους εφήβους, οι οποίοι πρέπει να επιλέξουν το επάγγελμα που θα ακολουθήσουν και αντιμετωπίζουν το δίλημμα του να επενδύσουν αρκετά χρόνια σε σπουδές, χωρίς τη σιγουριά ότι με αυτή την επιλογή τους εξασφαλίζουν κατά κάποιο τρόπο το μέλλον τους. Η λογική «πτυχίο-θέση εργασίας», που επικρατούσε παλαιότερα, δεν ισχύει σήμερα (Τζέπογλου 1987).

Με βάση και τα παραπάνω, ο έφηβος καλείται να αναλάβει ενεργητικό και συνειδητό ρόλο. Αυτός ο ρόλος συγκεκριμενοποιείται, όταν συνειδητοποιήσει τα κίνητρά του, τις προτιμήσεις του, τις ικανότητές του και κάνει ο ίδιος την επιλογή του (Καλογήρου 1986). Ένα πρώτο καθοριστικό σημείο για την πορεία επαγγελματικής επιλογής είναι το τέλος της γ' τάξης γυμνασίου, γιατί εκεί πρέπει να αποφασίσει, αν θα συνεχίσει, ή όχι, τις σπουδές του (Δημητρόπουλος 1987). Δηλαδή, στην τάξη αυτή ο μαθητής θα αποφασίσει:

- Αν θα αφήσει το σχολείο, για να εργασθεί.
- Αν θα συνεχίσει το γενικό λύκειο.
- Αν θα συνεχίσει το τεχνικό - επαγγελματικό λύκειο.
- Αν θα εγγραφεί σε μια τεχνική επαγγελματική σχολή, κ.ά.

Η γ' τάξη λυκείου, είναι ένας δεύτερος σταθμός της προετοιμασίας που κάνει ο μαθητής, για έναν άλλο τύπο επιλογής που είναι δυνατό να οδηγήσει:

- Σε μια εργασία.
- Σε μια ανώτερη εκπαίδευση.
- Σε μια ανώτατη εκπαίδευση (Μαυροματάκος 1978, Λιάντας 1996, Κυπριωτάκης / Παπαγεωργίου 1999).

Οι παραπάνω σταθμοί και διακανονισμοί στην πορεία του εκπαιδευτικού συστήματος, σε σχέση με την επαγγελματική επιλογή, δεν αποτελούν μοναδικούς παράγοντες στην επιλογή αυτή.

Ένας παράγοντας που φαίνεται να παίζει ουσιαστικότερο ρόλο είναι οι υπάρχουσες εκάστοτε ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης. Η είσοδος σ' ένα επάγγελμα και η σταδιοδρομία εξαρτώνται περισσότερο από αυτές παρά από την επιλογή. Την άποψη αυτή συμμερίζονται διάφοροι ειδικοί ερευνητές (χαρακτηριστική είναι η επιμονή στην άποψη της Βρετάκου και του Κ. Roberts στον οποίο και στηρίζεται σύμφωνα με τα όσα

αναφέρθηκαν ήδη σε σχετικό κεφάλαιο). Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι ούτε οι απόφοιτοι των σχολείων ούτε οι ενήλικοι επιλέγουν το επάγγελμά τους ορθολογικά, αλλά απλώς παίρνουν ό,τι είναι διαθέσιμο. Οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές καθορίζονται από παραμέτρους που έχουν ήδη διαμορφωθεί μέσα από δομικές διαδικασίες. Οι διαδικασίες αυτές έχουν οριστεί από τον τρόπο που συναρθρώνονται α) η οικογενειακή καταγωγή, β) οι μηχανισμοί εκπαιδευτικής επιλογής και γ) οι προτιμήσεις των εργοδοτών. Σύμφωνα με αυτές τις θέσεις οι ατομικές φιλοδοξίες και προτιμήσεις είναι απλώς και μόνο η αντανάκλαση της οικογενειακής και εκπαιδευτικής κατάστασης. Με άλλα λόγια, τα παιδιά από τη μια μεριά, έχουν την τάση να επαναλαμβάνουν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές εμπειρίες των γονέων τους. Από την άλλη μεριά, δεν είναι δυνατόν παρά να προσαρμοστούν σιγά-σιγά στην αγορά εργασίας.

Όπως διαφαίνεται και από τα παραπάνω, το εκπαιδευτικό σύστημα με τις επιμέρους ρυθμίσεις και διαδικασίες του παίζει σημαντικό ρόλο στις επαγγελματικές επιλογές των μαθητών. Αυτές μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο επιτυχείς γι' αυτούς ανάλογα με την πολλαπλότητα αλλά και την ουσία των πληροφοριών που παρέχονται. Στο θέμα αυτό φαίνεται να είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Ιαπωνίας. Στην Ιαπωνία (σύμφωνα με έρευνα του Κ. ΟΚαηο 1995) τα σχολεία χρησιμοποιούν ένα διαφορετικό σύστημα σχετικά με την επιλογή επαγγέλματος των παιδιών. Σχεδόν όλοι οι μαθητές επιλέγουν επαγγέλματα μέσω αυτού του συστήματος. Το σύστημα αυτό περιορίζει την ελεύθερη επιλογή κάποιων μαθητών, μέσω των περιορισμών που θέτει και βοηθά άλλους να υπομείνουν μια λογική διαδικασία απόφασης με το να τους προσφέρει ένα μεγάλο αριθμό επιλογών και πληροφόρηση. Με αυτόν τον τρόπο η εκπαίδευση στην Ιαπωνία επηρεάζει τα άτομα, ώστε να πάρουν μια απόφαση. Στην αρχή του τελευταίου χρόνου του λυκείου, τα αρχικά σχέδια των μαθητών για το μέλλον τους είναι ακαθόριστα και συχνά με περιορισμένη γνώση για τις εξωτερικές συνθήκες. Καθώς οι μαθητές προχωρούν στο να αποφασίσουν για το επάγγελμά τους, το σύστημα αυτό παρέχει περισσότερη πληροφόρηση για το εργατικό δυναμικό και πληροφόρηση για κάθε επιλογή. Παράλληλα βοηθά τους μαθητές να μάθουν τη σημαντική διαδικασία απόφασης προσφέροντας ένα μεγάλο αριθμό επιλογών εργασίας και αντίστοιχη πληροφόρηση. Η κριτική για το σύστημα αυτό είναι ότι επηρεάζει την ελευθερία επιλογής των μαθητών. Όμως, για μαθητές με λιγότερες διεξόδους προσφέρει ένα μεγαλύτερο αριθμό ευκαιριών. Παρόμοιες, με αυτές της Ιαπωνίας ρυθμίσεις φαίνεται να υπάρχουν και σε ορισμένες Δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. στη Γερμανία).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω και έχοντας υπόψη ότι από τη μια μεριά, η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα συνδεδεμένη με τα απλά τεχνικά επαγγέλματα και κατά κάποιο τρόπο με μια ανώτερης μορφής χειρωνακτική εργασία, δεν απέκτησε ως τώρα κάποιο γόητρο, μπορούμε να πούμε, ότι το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί μονόδρομο προς τις ανώτερες και ανώτατες σπουδές. Από την άλλη μεριά, η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος με τον περιορισμένο αριθμό επιλογών κατευθύνσεων και επιλογών μαθημάτων αλλά και η ανεπαρκής οργάνωση και ακόμη η περιορισμένη ενημέρωση στα πλαίσια του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού, αφήνουν να εντείνεται περισσότερο το ρεύμα του μονόδρομου προς τις πανεπιστημιακές σπουδές. Ο μονόδρομος, μάλιστα, αυτός χαρακτηρίζεται από την τάση κυρίως προς τα επαγγέλματα με το γνωστό παραδοσιακό γόητρο και την καθιέρωση (π.χ. γιατρός, δικηγόρος).

2.1.2. Τα εκπαιδευτικά – επαγγελματικά κριτήρια, οι μορφές συμπεριφοράς και η σημασία της επαγγελματικής απόφασης

Στις διάφορες «θεωρίες επαγγελματικής επιλογής» με τις οποίες επιδιώκεται να ερμηνευθεί η συμπεριφορά του ατόμου, σχετικά με τις εκπαιδευτικές - επαγγελματικές επιλογές, είναι φανερό η πολυπλοκότητα της διαδικασίας της απόφασης. Αυτή η πολυπλοκότητα θα φανεί και από τα παρακάτω που αφορούν μεθόδους και μορφές συμπεριφοράς ή κριτήρια με βάση τα οποία λαμβάνεται μια επαγγελματική απόφαση. Ειδικοί ερευνητές, όπως οι Gelatt, A. (1962) και Gelatt, H., Varenhorst, Carey και Miller (1973) από τη δεκαετία ήδη του '60, στα πλαίσια της συμβουλευτικής Ψυχολογίας και της Ψυχολογίας των κινήτρων και ειδικότερα της απόφασης, έχουν αρκετά αναλυτικά αναφερθεί στις αντίστοιχες διαδικασίες. Επισημαίνουν, μάλιστα, πρότυπα της συμπεριφοράς που είναι σκόπιμο να αναφερθούν εδώ συνοπτικά. Πρόκειται για πρότυπα, για τα οποία η έρευνα έχει δείξει, ότι επαναλαμβάνονται με σταθερότητα και συνέπεια στη λήψη αποφάσεων. Αυτά τα πρότυπα – κριτήρια παρουσιάζονται σε μια αρκετά συστηματική μορφή με δύο προσεγγίσεις, τη γνωστική και τη συναισθηματική.

Σύμφωνα με τη γνωστική θεώρηση, το άτομο κατά τη λήψη των αποφάσεων μπορεί να χρησιμοποιεί μια από τις παρακάτω μεθόδους ή κριτήρια:

α. Το κριτήριο του «επιθυμητού». Το άτομο έχει αναπτύξει μια συγκεκριμένη επιθυμία και αυτή είναι η καθοριστική μεταβλητή στη λήψη απόφασης.

β. Το κριτήριο της «αποφυγής». Το άτομο συνειδητοποιώντας την ανεπιθύμητη έκβαση προσπαθεί να την αποφύγει.

γ. Το κριτήριο της «ασφάλειας». Κάποια από τις εναλλακτικές λύσεις που προσφέρονται δίνει περισσότερες πιθανότητες στο άτομο για να επιτύχει και αυτήν επιλέγει το άτομο.

δ. Το κριτήριο του «συνδυασμού». Το άτομο εδώ επιλέγει βασιζόμενο σ' ένα συνδυασμό των παραπάνω προσεγγίσεων, προσαρμόζοντας τη συμπεριφορά του ανάλογα.

Είναι αυτονόητο, ότι το άτομο είναι ελεύθερο να χρησιμοποιήσει, όπως αυτό νομίζει, ένα από τα παραπάνω κριτήρια. Κανένα από τα κριτήρια αυτά δεν είναι «καλό» ή «κακό», «καλύτερο» ή «χειρότερο» κ.λπ. Μπορεί απλώς να είναι «καταλληλότερο» ή «μη καταλληλότερο» για συγκεκριμένα άτομα και συγκεκριμένες περιπτώσεις. Μπορεί, ακόμη, να είναι «επιθυμητό» ή «ανεπιθύμητο», ίσως και «δυνατό» ή «αδύνατο» για κάποια άτομα.

Σύμφωνα με τη συναισθηματική θεώρηση, έχει διαπιστωθεί ότι οι συνήθεις μορφές συμπεριφοράς κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, είναι οι παρακάτω:

α. Συμπεριφορά αυθόρμητη. Το άτομο σ' αυτή την περίπτωση αποφασίζει χωρίς πολλή σκέψη, ακολουθώντας την έμπνευση της στιγμής. «Έτσι μού 'ρθε», θα πει το άτομο αν ρωτηθεί.

β. Συμπεριφορά μοιρολατρική. Το άτομο μοιρολατρικά δέχεται τις καταστάσεις ή τις αποφάσεις των άλλων. «Ήταν η μοίρα μου...» ή «ήταν γραφτό...» κ.λπ. είναι εκφράσεις που αντιστοιχούν σ' αυτή τη συμπεριφορά.

γ. Συμπεριφορά συμμόρφωσης. Το άτομο συμμορφώνεται με τις αποφάσεις ή τις επιθυμίες άλλων.

δ. Συμπεριφορά αναβολής ή καθυστέρησης (αναβλητική). Το άτομο κάνει ό,τι μπορεί για να αναβάλλει τις αποφάσεις ή να καθυστερήσει όσο είναι δυνατόν τις επιλογές.

ε. Συμπεριφορά σύγκρουσης-αγωνίας (εναγώνια). Το άτομο έχει κατακυριευτεί από την κατάσταση απόφασης, έχει πολλές πληροφορίες, δεδομένα και εναλλακτικές λύσεις και γι' αυτό βρίσκεται σε δίλημμα.

στ. Συμπεριφορά σχεδίασης και προγραμματισμού (προγραμματισμένη). Το άτομο σχεδιάζει με προσοχή τις ενέργειές του και ακολουθεί έναν ορισμένο προγραμματισμό στη διαδικασία λήψης αποφάσεων έτσι, ώστε η έκβαση της διαδικασίας να αντιπροσωπεύει την πιο συνετή απόφαση.

ζ. Συμπεριφορά ενόρασης (ενορατική). Το άτομο επιλέγει χωρίς χρονοτριβή και σκέψη αλλά και με εντελώς ενορατικό τρόπο ανάμεσα στις εναλλακτικές δυνατότητες.

η. Συμπεριφορά παράλυσης (παραλυτική). Πρόκειται για προβληματικές καταστάσεις, στις οποίες το άτομο δεν μπορεί ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση της απόφασης.

Θεωρείται ότι καθεμιά από τις παραπάνω συμπεριφορές εφαρμόζεται συνήθως από συγκεκριμένους τύπους ατόμων (προσωπικότητας) σε συγκεκριμένες συνθήκες.

Τέλος, τονίζεται ότι αυτές οι εκπαιδευτικές - επαγγελματικές αποφάσεις δεν είναι δυνατόν να ληφθούν σε μια στιγμή. Αντίθετα, είναι αποφάσεις στις οποίες θεωρείται σκόπιμο να καταλήγει ο μαθητής μετά από μελέτη και σκέψη. Πρόκειται για διαδικασία που έχει ξεκινήσει πολύ πριν αρχίσει να συζητείται η απόφαση (Δημητρόπουλος 1984 και 1994α).

Οι εκπαιδευτικές - επαγγελματικές αποφάσεις είναι, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, σημαντικότερες για τη σταδιοδρομία του ατόμου για πολλούς λόγους. Οι κυριότεροι απ' αυτούς μπορούν να συνοψιστούν στους εξής:

1. Από την επαγγελματική απόφαση του μαθητή θα εξαρτηθεί κατά πόσο εξασφαλίζεται η μελλοντική απασχόληση, γιατί υπάρχουν πολλά επαγγέλματα στα οποία η απασχόληση είναι αβέβαιη (π.χ. ανεργία), ενώ εμφανίζονται κάποια άλλα στη θέση τους. Υπάρχουν τομείς που η ανεργία φτάνει σε υψηλά επίπεδα.

2. Από την απόφαση αυτή θα εξαρτηθεί, κατά μεγάλο μέρος η επαγγελματική επιτυχία ή αποτυχία του ατόμου. Πολλοί παράγοντες συντελούν στην επαγγελματική επιτυχία. Ένας από αυτούς είναι η σωστή αξιοποίηση των ικανοτήτων του ατόμου. Αξιοποιώντας τις ικανότητές του το άτομο αυξάνει σημαντικά τις πιθανότητες επιτυχίας του.

3. Από την απόφαση θα καθοριστεί, ακόμη, αν το άτομο θα αγαπήσει ή θα μισήσει την εργασία του και ίσως την εργασία γενικότερα. Αν η επαγγελματική κατεύθυνση που το άτομο προτίμησε ν' ακολουθήσει, δεν ταιριάζει με τα ατομικά του χαρακτηριστικά, τις προσωπικές του φιλοδοξίες, τα ενδιαφέροντα και τις αξίες του, είναι μάλλον δύσκολο να δοκιμάσει επαγγελματική ικανοποίηση.

4. Η επιλογή εκπαιδευτικής - επαγγελματικής κατεύθυνσης είναι στην ουσία επιλογή τρόπου ζωής. Ο τρόπος που θα ζήσει το άτομο, το κοινωνικό του περιβάλλον, οι οικονομικές απολαβές, το είδος οικογένειας που θα δημιουργήσει, πόσο συχνά θα μετακινείται, είναι όλα συνάρτηση αυτής της απόφασης. Ακόμα και η ψυχική και φυσική του υγεία μπορεί να επηρεαστούν αποφασιστικά.

5. Όλες οι επιμέρους αποφάσεις των διαφόρων ατόμων έχουν αποφασιστική επίδραση στον τρόπο με τον οποίο το οικονομικό σύστημα θα χρησιμοποιήσει και θα αξιοποιήσει το εργατικό δυναμικό της χώρας. Επίσης, από το σύνολο αυτών των αποφάσεων εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος το ποσοστό ανεργίας, το ποσοστό υποαπασχόλησης και υπεραπασχόλησης.

6. Τέλος, από την απόφαση αυτή, εξαρτάται το επίπεδο στο οποίο κινείται το άτομο μέσα σε κάποια επαγγελματική κατεύθυνση ή μέσα σε κάποια «εσωτερική αγορά εργασίας», αν δηλαδή θα εξελίσσεται κατακόρυφα ή απλώς θα κινείται οριζόντια.

Ο τρόπος λήψης απόφασης από κάθε άνθρωπο θεωρείται μια εντελώς προσωπική του υπόθεση (Κωστάκος 1983, Δημητρόπουλος 1982 και 1984). Είναι όμως φανερό, ότι οι επιπτώσεις αυτής της απόφασης δεν περιορίζονται μόνο στο ίδιο το άτομο. Αφορούν την κοινωνία και διάφορους τομείς της ζωής και οργάνωσής της και κυρίτερα τον τομέα της οικονομίας.

2.1.3. Η τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση. Οι μαθητές που επιλέγουν τα Τ.Ε.Λ. και οι λόγοι αυτής της επιλογής

Το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας εφαρμόζει δύο κατευθύνσεις σπουδών για τους απόφοιτους γυμνασίων, τη γενική και την τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση. Ο χωρισμός αυτός δε φαίνεται να είναι χωρίς προβλήματα. Και συγκεκριμένα: Ορισμένοι βλέπουν, από τη μια μεριά, την τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση απογυμνωμένη από γνώσεις γενικές με κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο και προσαρμοσμένη στις ανάγκες της αγοράς, από την άλλη, τη γενική εκπαίδευση «ξεκομμένη από το πραγματικό κοινωνικό είναι και γίνεσθαι (να) εμμένει σε κενές θεωρητικολογίες, εγκυκλοπαιδισμούς και ηθικοπλαστικά περιεχόμενα» (Παπαϊωάννου 1989, 176).

Την παραπάνω κριτική, που γίνεται από θεωρητική εκπαιδευτική αλλά και πολιτισμική δεοντολογική άποψη, έρχονται να συμπληρώσουν τα πορίσματα ορισμένων ερευνών με επιστημονικές που αφορούν τα δεδομένα της πράξης. Διαπιστώσεις αρκετών ερευνών αναφέρουν ότι, μαθητές και γονείς επιθυμούν ανώτατες σπουδές και μάλιστα για επαγγέλματα υψηλού κοινωνικού γοήτρου. Για να το επιτύχουν αυτό οι έφηβοι χρειάζεται να ακολουθήσουν το γενικό λύκειο, γιατί αυτός κυρίως ο τύπος σχολείου οδηγεί σε πανεπιστημιακές σπουδές. Όπως έχει εμπειρικά διαπιστωθεί (έρευνα της Σιδηροπούλου – Δημακάκου 1993α, σε ένα αρκετά εκτεταμένο δείγμα γονέων, σε περιορισμένες όμως περιοχές της χώρας), η ελληνική κοινωνία υπερεκτιμά τις σπουδές στο πανεπιστήμιο και υποτιμά τα τεχνικά επαγγέλματα (βλ. και Τσολακίδου 1997), όπως σημειώθηκε και παραπάνω (κεφ. 2.1.1).

Πέρα από τις διαπιστώσεις ερευνών, είναι γενικότερα γνωστό ότι, οι περισσότεροι μαθητές στην Ελλάδα, σταθερά και με επιμονή προτιμούν το γενικό λύκειο. Μάλιστα σε σύγκριση με άλλες χώρες, έχουμε το μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών που φοιτούν στο γενικό λύκειο. Πιθανότατα παραδοσιακοί είναι οι λόγοι που τους ωθούν σ' αυτή την επιλογή. Στη χώρα μας επικρατεί η αντίληψη ότι παιδεία προσφέρουν μόνο τα γενικά λύκεια. Η αντίληψη αυτή συνοδεύεται από την κοινωνική προκατάληψη για τα μη υπαλληλικά επαγγέλματα. Πολύ δύσκολα ένας έφηβος θα ακολουθήσει ένα επάγγελμα που δεν προϋποθέτει πανεπιστημιακές σπουδές ή που δεν οδηγεί σε μια δημόσια υπηρεσία. Οι περισσότεροι από τους νέους που κάνουν ανώτατες σπουδές, αποβλέπουν στην κατάληψη μιας δημόσιας - μόνιμης θέσης. Τα παιδιά που οι γονείς τους (ιδιαίτερα ο πατέρας) τυχαίνει να είναι πτυχιούχοι ανώτατων σχολών, «πρέπει» κι αυτά να πάρουν κάποιο πτυχίο. Είναι αναγκασμένα έμμεσα από την οικογένεια, να ακολουθήσουν μια πορεία, πολλές φορές διαφορετική, από τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντά τους. Άλλος λόγος, για τον οποίο οι έφηβοι ακολουθούν τη γενική εκπαίδευση, είναι η κατάσταση που επικρατεί στην τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση. Αφενός τα τεχνικά μέσα και ο σύγχρονος εξοπλισμός είναι ανύπαρκτα ή υποτυπώδη, αφετέρου απουσιάζει η οργάνωση που υποτίθεται ότι υπάρχει

στη γενική εκπαίδευση και το προσωπικό, πολλές φορές, δεν έχει την κατάλληλη παιδαγωγική - επιστημονική κατάρτιση. Ίσως και για τους παραπάνω λόγους, οι μαθητές με αρκετές ικανότητες θεωρούν υποτιμητικό να φοιτούν σε τεχνικά σχολεία. Συγκεκριμένα, σε έρευνα με δείγμα 823 μαθητές διαπιστώθηκε ότι οι λόγοι που οι μαθητές αποφεύγουν τα τεχνικά λύκεια ήταν: α) Μέσα από αυτό τον τύπο σχολείου θα δυσκολευτούν να εισαχθούν σε μια ανώτατη σχολή (72%). β) Οι απόφοιτοι των λυκείων αυτών δεν έχουν κοινωνική εκτίμηση (41%). γ) Ο φόβος της ανεργίας (18%). δ) Οι γονείς των μαθητών δε θέλουν τα παιδιά τους να ακολουθήσουν αυτή την κατεύθυνση (10%) (Εργολάβος 1986).

Σε διάφορες έρευνες διαπιστώθηκαν ακόμη τα εξής: Ένα μεγάλο ποσοστό μαθητών και γονέων θεωρεί ότι τα Τ.Ε.Λ. είναι ανοργάνωτα και έχουν κακή φήμη (Δημητρόπουλος 1990) και ότι η προσέλευση σε αυτά θα ήταν πολύ λιγότερη, αν δε δινόταν το κίνητρο της εισαγωγής στα Τ.Ε.Ι. άνευ εξετάσεων σε ποσοστό μέχρι 35% (Δημητρόπουλος 1994γ).

Σε έρευνα των Παπά και Ψαχαρόπουλου (1990) μελετήθηκαν το 1985-86 οι επιθυμίες 482 τελειόφοιτων γενικών λυκείων των Αθηνών. Διαπιστώθηκε ότι 86% των μαθητών της γ' λυκείου ήθελε να σπουδάσει σε Α.Ε.Ι. και μόνο 5% σε Τ.Ε.Ι.

Ο Τσουκαλάς (1987) μάλιστα, αναφέρει ότι η τάση του Έλληνα για μόρφωση εκδηλώνεται από τον 19ο αιώνα. Επισημαίνει ότι το πτυχίο, έχει μια ιδιάζουσα κοινωνική λειτουργία και αποτελεί μέσο, τόσο για κοινωνική αναγνώριση, όσο και για οικονομική εξασφάλιση.

Χαρακτηριστικές, σε σχέση με τα παραπάνω, είναι οι διαπιστώσεις και άλλων ερευνών ότι, το γενικό λύκειο είναι το σχολείο που οδηγεί στα Α.Ε.Ι. Το τεχνικό - επαγγελματικό λύκειο, αντίθετα, εκπληρώνει κάποιες από τις φιλοδοξίες των γονέων που δεν έχουν τα οικονομικά μέσα να στείλουν τα παιδιά τους στα Α.Ε.Ι., δηλαδή, εκείνων που ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Έτσι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες ωθούν τους λιγότερο προνομιούχους προς τα σχολεία αυτά, ανεξάρτητα πολλές φορές από τις ικανότητες των παιδιών (Χουρδάκη 1985, Κασσωτάκης 1990).

Από έρευνα σε μαθητές δημοτικού σχολείου και γυμνασίου, καθώς και στις οικογένειες από τις οποίες προέρχονται (Μπασλής 1983), προέκυψε ότι, το τεχνικό λύκειο το επέλεξαν αποκλειστικά μαθητές εργατικής προέλευσης. Οι γονείς ανώτερης κοινωνικής τάξης δήλωσαν ως αποκλειστική προτίμηση το γενικό λύκειο. Αλλά και γονείς από την εργατική τάξη (80%), προτιμούσαν το γενικό λύκειο. Το τεχνικό λύκειο δεν έχει καταξιωθεί στη συνείδηση ούτε των μαθητών, ούτε των γονέων τους. Οι μαθητές αντιλαμβάνονται ότι οι φιλοδοξίες τους για συνέχιση των σπουδών στα Α.Ε.Ι. μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο αν ακολουθήσουν το γενικό λύκειο. Πρόκειται, βέβαια, για διαπιστώσεις που προέρχονται από ένα μάλλον ανεπαρκές για τη σοβαρότητα αυτών των θεμάτων δείγμα (278 μαθητές δημοτικού και γυμνασίου).

Όμως, είναι πολλαπλές οι επισημάνσεις που γίνονται για το θέμα αυτό. Έτσι, άλλοι ειδικοί τονίζουν ότι, όσοι βλέπουν την εκπαίδευση ως μέσο κοινωνικής ανόδου, οδηγούνται αναπόφευκτα στο γενικό λύκειο από έλλειψη εμπιστοσύνης προς το τεχνικό λύκειο. Αλλά, ακόμα και όσοι μαθητές και γονείς εργατικής προέλευσης δήλωσαν προτίμηση του τεχνικού λυκείου, είχαν ως αιτία, είτε το ότι οι φιλοδοξίες τους δεν έφταναν μέχρι το πανεπιστήμιο, είτε το ότι υπήρχαν άλλοι παράγοντες (οικονομικοί, οικογενειακοί), ανασχετικοί για την πραγματοποίηση αυτών των φιλοδοξιών (Κασιμάτη, Πιλαφτζόγλου, Τσακίρης 1984).

Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτες είναι οι διαπιστώσεις άλλης έρευνας (Σιδηροπούλου - Δημακάκου 1991) από την οποία προκύπτει ότι, σχεδόν όλοι οι γονείς (ποσοστό 98,4%) φιλοδοξούν να

συνεχίσουν τα παιδιά τους τις σπουδές τους μετά το γυμνάσιο. Συγκεκριμένα, ποσοστό 63,2% των γονέων επιθυμεί τη φοίτηση του παιδιού τους στο γενικό λύκειο, 18,8% στο τεχνικό επαγγελματικό λύκειο, 11,3% στο ενιαίο πολυκλαδικό λύκειο και μόνο 6,7% στην τεχνική επαγγελματική σχολή. Παρατηρήθηκε μάλιστα ότι, μεγαλύτερη προτίμηση στο Τ.Ε.Λ. και στην Τ.Ε.Σ. έχουν οι πατέρες, οι χαμηλού εκπαιδευτικού και οικονομικού επιπέδου γονείς και οι μη εργαζόμενες μητέρες. Η τάση των γονέων αυτών για τη φοίτηση των παιδιών τους στα Τ.Ε.Λ. είναι αποτέλεσμα της επιθυμίας τους για γρήγορη επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους, αφού οι ίδιοι λόγω της οικονομικής τους κατάστασης δε μπορούν να αντεπεξέλθουν στα έξοδα μακροχρόνιων σπουδών. Η άποψη που έχουν οι Έλληνες γονείς για το Τ.Ε.Λ. είναι ότι πρόκειται για ένα θεσμό υποβαθμισμένο, τόσο από πλευράς εκπαιδευτικής αποτελεσματικότητας όσο και από πλευράς γενικότερου εκπαιδευτικού πλαισίου.

Αλλά και από την περιορισμένη σε χώρο (Τ.Ε.Λ. του νομού Θεσσαλονίκης και των γειτονικών νομών) έρευνα του Αποστολίδη και συν. (1989) διαπιστώθηκε ότι, οι μαθητές που έχουν τους λιγότερο μορφωμένους γονείς, προτίμησαν τα Τ.Ε.Λ. σε ποσοστό 71,7%, για να εξασφαλίσουν επαγγελματικά. Επίσης τα αγόρια, σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα κορίτσια, προτίμησαν τα Τ.Ε.Λ. για επαγγελματική ειδίκευση.

Σε παρόμοια πορίσματα κατέληξε και η έρευνα του Κόκκου (1982) που έδειξε ότι 49,4% των μαθητών των Τ.Ε.Λ. έχουν πατέρα αγρότη ή εργάτη, ενώ μόλις 0,2% έχουν ελεύθερο επαγγελματία ή απόφοιτο Α.Ε.Ι.

Όσον αφορά τον τόπο κατοικίας, οι κάτοικοι των ολιγάριθμων περιοχών προτιμούν για τα παιδιά τους τα Τ.Ε.Λ. σε μεγαλύτερο ποσοστό απ' ό,τι οι κάτοικοι αστικών κέντρων (Αποστολίδη και συν. 1989, Σιδηροπούλου - Δημακάκου 1993α).

Από έρευνα στην περιοχή των Αθηνών προέκυψε ότι, μόνο 5% των μαθητών γενικών λυκείων επιθυμούν να σπουδάσουν στα Τ.Ε.Ι. Σημαντικός αριθμός απ' αυτούς που εισάγονται σ' αυτά, προσπαθούν τον επόμενο χρόνο να επιτύχουν σε πανεπιστημιακές σχολές του εσωτερικού ή εξωτερικού, λόγω έλλειψης κοινωνικής καταξίωσης των Τ.Ε.Ι. (Δημητρόπουλος 1990). Αλλά και από τους τελειόφοιτους των Τ.Ε.Ι. διαπιστώθηκε ότι, οι μισοί σχεδόν σκόπευαν μετά την αποφοίτησή τους να συνεχίσουν σπουδές στα Α.Ε.Ι. (Karmas, Kostaki, Dragona 1990).

Έχει ακόμη διαπιστωθεί σχετικά ότι, το Τ.Ε.Λ. προσελκύει κυρίως απόφοιτους γυμνασίου που έχουν χαμηλή επίδοση και απόφοιτους γενικού λυκείου που απέτυχαν να εισαχθούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Παναγιωτοπούλου 1988, Κασσωτάκης 1991).

Έτσι, φαίνεται να αληθεύει η άποψη ότι τα παιδιά που επιλέγουν το Τ.Ε.Λ. είναι παιδιά ενός «κατώτερου Θεού», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Δημητρόπουλος (1994γ, 49).

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι, ο διαχωρισμός της εκπαίδευσης σε γενική και τεχνική-επαγγελματική, ανταποκρίνεται στο διαχωρισμό μεταξύ «πνευματικής» και «χειρωνακτικής» εργασίας, διαχωρισμός ο οποίος συνεχίζει να παρουσιάζεται με αρκετή οξύτητα από τα αρχαιότερα χρόνια μέχρι σήμερα, όπως σημειώθηκε και στην εισαγωγή. Η έλλειψη κάποιων έντονων συνδετικών στοιχείων στη δομή των σπουδών μεταξύ των δύο κατευθύνσεων (πβ. την αναφορά του Σ. Παπαϊωάννου σε «διαπαιδαγωγική» γνώση και διαδικασία, 1989, 176) οξύνει περισσότερο το πρόβλημα της αντίθεσης μεταξύ των κατευθύνσεων αυτών και συντελεί στη δημιουργία εκπαιδευτικού μονόδρομου, προς τη γενική κατεύθυνση με την παράλληλη υποτίμηση και αποφυγή της τεχνικής-επαγγελματικής από τη συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών. Στο φαινόμενο αυτό, που

φαίνεται να σχετίζεται με μια σταθερή αντίστοιχη νοοτροπία, το εκπαιδευτικό σύστημα, τουλάχιστον ως σήμερα, δεν μπόρεσε να φέρει διαφορετικό αποτέλεσμα.

2.2. Παράγοντες της οικογένειας

2.2.1. Ο ρόλος της οικογένειας γενικά στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των νέων

Η πραγματοποίηση των ατομικών φιλοδοξιών και επιθυμιών των νέων, οι προτιμήσεις τους και τα ενδιαφέροντά τους, αλλά και οι αξίες τους φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή επαγγέλματος. Συχνά, όμως, όλα αυτά επηρεάζονται αποφασιστικά από το οικογενειακό περιβάλλον, όπως διαπιστώνεται από έρευνες τόσο της δεκαετίας του '70 όσο και της δεκαετίας του '80 (Μελανίτης 1966, Λαμπίρη – Δημάκη 1974, Νασιάκου 1980, Τζάνη 1983, Μυλωνάς 1981, Μπασλής 1983, Μουστάκα & Κασιμάτη 1984, Γεδεών 1986, Μαλικιώση – Λοΐζου 1987).

Το οικογενειακό περιβάλλον προσδιορίζεται από πολλούς παράγοντες. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι: η κοινωνικο - οικονομική θέση και η μόρφωση των γονέων, η νοοτροπία και τα ιδανικά τους, το μέγεθος της οικογένειας, τα πρότυπα ανατροφής των παιδιών, τα επαγγελματικά πρότυπα των γονέων, οι φιλοδοξίες και οι επιθυμίες τους για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών, η φιλοσοφία των γονέων για τη ζωή, η στάση τους απέναντι σε ορισμένα επαγγέλματα ή οι προκαταλήψεις τους για κάποια άλλα, καθώς και οι μεταξύ τους σχέσεις. Όλα τα παραπάνω δημιουργούν «κατεστημένες» δομές και οδηγούν το νέο στην επιλογή επαγγέλματος που έμμεσα ή και άμεσα επιβάλλεται σ' αυτόν από τους γονείς. Έτσι, σωστά επισημαίνεται γενικά ότι, ο νέος δεν ακολουθεί οπωσδήποτε το επάγγελμα που θα ακολουθούσε κάτω από ελεύθερες σχέσεις ανάπτυξης και πληροφόρησης (Sewell & Shah 1968, Πατέρας 1980, Πάντα 1988, Fouad 1994, Γεωργούσης 1995).

Η επίδραση που ασκεί το οικογενειακό περιβάλλον είναι σχεδόν καθοριστική, όχι μόνο για την επιλογή επαγγέλματος, αλλά και για τον τρόπο ζωής που θα ακολουθήσει το άτομο, αφού επηρεάζει τη συναισθηματική και νοητική ανάπτυξη των παιδιών, τα κίνητρα και τις αξίες που θα κατευθύνουν τη ζωή τους (Κωστάκος 1981, Κωστάκη 1988, Κασιμάτη 1991, Λιάντας 1996). Η επίδραση αυτή πραγματοποιείται συνειδητά αλλά και ασυνειδητά, αφού το παιδί συμμετέχει στη ζωή της οικογένειας μέσα από την οποία αποκτά αξίες, κίνητρα και υιοθετεί ρόλους αλλά και στερεότυπα. Κατά συνέπεια, ο έφηβος ο οποίος καλείται να προβεί σε κάποια επιλογή επαγγέλματος, φέρει μαζί του πληροφορίες αλλά και συνήθειες που αποκτήθηκαν πολύ πιθανά μέσα στην οικογένεια και που θα επηρεάσουν τις επιλογές του (Κονδυλάκη 1981, Breakwell et. al. 1988, Γιώργας κ.ά. 1991, Κάντας & Χαντζή 1991).

Χαρακτηριστικές είναι οι σχετικές παρατηρήσεις του Super (1957), ο οποίος προχωρεί ακόμη περισσότερο, τονίζοντας ότι η οικογένεια, ως κοινωνική, ψυχολογική και οικονομική οντότητα, παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση τόσο της ατομικής όσο και της επαγγελματικής ταυτότητας του ατόμου. Η τεράστια δυνατότητα της οικογένειας να παρέχει ποικιλία δραστηριοτήτων, πληροφοριών και προτύπων που σχετίζονται με τα επαγγέλματα, την καθιστά ικανή να διαμορφώνει σημαντικά τις επαγγελματικές προτιμήσεις του ατόμου. Η οικογένεια, κατά συνέπεια, καλλιεργεί αξίες, στάσεις και

πρότυπα συμπεριφοράς που επηρεάζουν τη μετέπειτα επαγγελματική συμπεριφορά του ατόμου και επιδρά στη διαμόρφωση της σταδιοδρομίας του.

Υποστηρίζεται, ακόμη, ότι, η οικογένεια ανάλογα με τη δομή και τον ταξικό της χαρακτήρα, (συν)αποφασίζει για τη μελλοντική πορεία του ατόμου στο σχολείο, στην εργασία και στην υπόλοιπη ζωή. Η οικογένεια είναι, σύμφωνα με τη θέση αυτή, αλλά και γενικότερα, ένα αντίγραφο της κοινωνίας. Έτσι, ως φορέας κοινωνικοποίησης, μεταφέρει στα άτομα όχι μόνο αξίες αλλά και αντιλήψεις και γενικά πρότυπα ζωής και τα βοηθά να αναπτύξουν αντίστοιχες ικανότητες και δεξιότητες, παρ' όλη τη «φαινομενική» αυτονομία της σε σχέση με την υπόλοιπη κοινωνία (Παπαϊωάννου 1990).

Ανεξάρτητα από την κοινωνική - οικονομική θέση και το μορφωτικό επίπεδό τους, οι γονείς ασκούν σημαντική επιρροή στην επιλογή του επαγγέλματος των παιδιών τους. Ιδιαίτερα στην ελληνική πραγματικότητα, η επίδραση της οικογένειας στην επιλογή επαγγέλματος του εφήβου, είναι σχεδόν πάντα δεδομένη. Άλλοτε έμμεσα και διακριτικά, άλλοτε άμεσα και επιτακτικά, οι περισσότεροι Έλληνες γονείς φανερώνουν την προσδοκία τους να προχωρήσουν τα παιδιά τους σε σπουδές πανεπιστημιακού επιπέδου, αναζητώντας επαγγέλματα με κοινωνική καταξίωση και κύρος (Κασσωτάκης 1979, Κατάκη 1984, Πάντα 1988, Παπάς & Ψαχαρόπουλος 1989).

Μάλιστα, ορισμένες φορές η παρέμβαση των γονέων παίρνει τη μορφή ισχυρής πίεσης. Ο νέος εξαναγκάζεται να ακολουθήσει το επάγγελμα που του υπαγορεύεται. Έτσι, στην πραγματικότητα, αυτοί που επιλέγουν το επάγγελμα είναι οι γονείς και όχι τα ίδια τα παιδιά. Τους επαγγελματικούς στόχους που δεν μπόρεσαν να κατακτήσουν οι ίδιοι, τους μεταθέτουν στα παιδιά τους, αφού τα βλέπουν σαν προέκταση του εαυτού τους για να πραγματοποιήσουν τα ανεκπλήρωτα επαγγελματικά τους όνειρα και σχέδια. Είναι μάλιστα πολλαπλή η διαπίστωση ότι η ελληνική οικογένεια ταυτίζει την κοινωνική της άνοδο και επιτυχία με την επαγγελματική καταξίωση των παιδιών της (Βάμβουκας 1982, Χριστομάνος 1982, Τζάνη 1983, Φραγκουδάκη 1985, Πάντα 1988).

Αλλά και σε άλλες χώρες φαίνεται να παίζει αξιοπρόσεκτο ρόλο η οικογένεια στην επαγγελματική επιλογή των παιδιών. Έρευνα ειδικής κατεύθυνσης και περιορισμένου δείγματος (κυρίως κορίτσια), σε τεχνικές - επαγγελματικές σχολές της Βουδαπέστης, έδειξε ότι, οι μαθητές επηρεάζονται από άλλους, όταν πρόκειται να επιλέξουν το επάγγελμα που θα σπουδάσουν. Δηλώνουν, συγκεκριμένα, ότι έχουν επηρεαστεί περισσότερο από γονείς, γνωστούς, φίλους και συγγενείς. Στην ερώτηση «γιατί διάλεξες αυτό το επάγγελμα;» αρκετοί μαθητές έδωσαν απαντήσεις όπως, «...σ' αυτό με κατευθύνουν», «...ο πατέρας μου αυτό ήθελε», «οι γονείς μου αυτό διάλεξαν για μένα» (Κάκουρος 1987).

Αντίστοιχο είναι το αποτέλεσμα μιας παλαιότερης μελέτης (1964-65) της Λαμπίρη - Δημάκη (1974) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπου η πλειοψηφία των φοιτητών δέχτηκε ότι δεν αποφάσισαν μόνοι τους ν' ακολουθήσουν ανώτατες σπουδές αλλά καθοριστικός στην απόφασή τους ήταν ο ρόλος των γονέων και συγκεκριμένα του πατέρα.

Ο Κιντής (1980) παρατήρησε ότι οι περισσότεροι Έλληνες γονείς, που δεν κατέχουν επιστημονικά επαγγέλματα, φιλοδοξούν να δουν τα παιδιά τους επιστήμονες. Αποδίδει μάλιστα την αιτία - κίνητρο στο ότι οι ίδιοι δεν μπόρεσαν να δοκιμάσουν τα αγαθά της παιδείας.

Σε έρευνα των Μουστάκα και Κασσιμάτη (1984) με θέμα «Φιλοδοξίες και επιθυμίες γονέων για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους», μόνο 5,33 % των γονέων θα άφηναν τα παιδιά τους να αποφασίσουν μόνα τους για τις σπουδές τους και τις

επαγγελματικές τους επιλογές. Οι υπόλοιποι, στις επιθυμίες που εξεδήλωσαν για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους, δεν άφησαν σ' αυτά περιθώρια επιλογής, καθώς οραματίζονταν την επαγγελματική ταυτότητα που θα ήθελαν να έχουν τα παιδιά τους.

Αλλά το πρόβλημα δεν σταματά μόνο στις περιπτώσεις πίεσης. Πολλές φορές οι γονείς έχουν εξωπραγματικές προσδοκίες και απαιτήσεις σχετικά με τις επιλογές των παιδιών τους ως προς τις σπουδές και τα επαγγέλματα. Οι φιλοδοξίες των γονέων δεν είναι μόνο υψηλές αλλά, αρκετές φορές, δε συμπίπτουν με τα ενδιαφέροντα, τις κλίσεις και τις ικανότητες των παιδιών τους (Μουστάκα & Κασμάτη 1984, Δημητρόπουλος 1985, Φραγκουδάκη 1985, Πάντα 1988, Τέττερη 1992).

Σύμφωνα με το Φλουρή (1983α), υπάρχει μια τάση των Ελλήνων γονέων να είναι υπερβολικοί ως προς τα προσόντα και τις δυνατότητες των παιδιών τους, να τα υπερπροστατεύουν και να δημιουργούν, έτσι σ' αυτά, ένα, όχι μόνο μη ρεαλιστικό αλλά ιδεαλιστικό αυτοσυναίσθημα, που δεν ανταποκρίνεται σχεδόν καθόλου στις πραγματικές ικανότητες του εφήβου.

Ο Φίλιας (1980) υποστηρίζει ότι η ελληνική οικογένεια καθοδηγεί τα παιδιά προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση, γιατί έχει επικρατήσει μια στάση εχθρική απέναντι σε κάθε «μουντζούρικη» μορφή εργασίας, με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται ανεργία στο χώρο των επιστημόνων.

Σε σχετική έρευνα, οι γονείς ρωτήθηκαν, αν τα παιδιά τους θα έπρεπε να υπολογίζουν τον παράγοντα ανεργία, για να επιλέξουν το επάγγελμα που θα ακολουθήσουν. Το 92% του δείγματος, απάντησε ότι δε θεωρεί τον παράγοντα αυτό σοβαρό, ώστε να επηρεάζει τα παιδιά στην επιλογή επαγγέλματος (Κανδυλάκη & Βαλλιανάτου 1988). Πρόκειται, όμως, για έρευνα με πολύ περιορισμένο (σε αριθμό και περιοχές), για το θέμα αυτό, δείγμα.

Αλλά και σε έρευνα του Marjoribanks (1993) σε εθνικές ομάδες στην Αυστραλία, οι Έλληνες γονείς, σε μεγαλύτερο ποσοστό από τις άλλες εθνικές ομάδες της έρευνας, υποδείκνυαν στα παιδιά τους πανεπιστημιακή εκπαίδευση και εξέφραζαν υψηλότερες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές φιλοδοξίες. Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξε και η Malikiosi (1974) μελετώντας τις επαγγελματικές προτιμήσεις των Ελλήνων και Αμερικανών. Οι Έλληνες ηλικίας 17-77 ετών, ως προς τις επαγγελματικές προτιμήσεις τους γενικά, έκλιναν προς την εκπαίδευση και προτιμούσαν επαγγέλματα, όπως καθηγητές μέσης εκπαίδευσης και καθηγητές πανεπιστημίου. Οι Αμερικανοί στρέφονταν σε επαγγέλματα, όπως αυτό του νοσηλευτή, του κληρικού κ.λπ., ενώ και οι δύο ομάδες συμφωνούσαν ότι οι πολιτικοί και οι δημοσιογράφοι είναι δυναμικά επαγγέλματα.

Οι Φλουρής, Μαντζάνας, Σπυριδάκης (1981) διαπίστωσαν σημαντική επίδραση της οικογένειας στις αποφάσεις γενικά παιδιών του δημοτικού σχολείου. Συγκεκριμένα, οι γονείς παίζουν πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση στάσεων ή πεποιθήσεων σχετικά με την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους.

Επίσης, σε μια εκτεταμένη έρευνα που έγινε στην Κύπρο (Χριστοδουλίδης 1981), με σκοπό να διαπιστωθεί η δομή της κυπριακής οικογένειας και η θέση του εφήβου σ' αυτή, διαπιστώθηκε ότι: α) Οι έφηβοι, για θέματα, όπως σπουδές και επαγγελματική επιλογή, φαίνεται να έχουν την ευθύνη των αποφάσεων, τόσο οι ίδιοι όσο και οι γονείς τους (συνεργασία γονέων – εφήβων). β) Περίπου 7% των γονέων δήλωσαν ότι προέκυψαν οικογενειακά προβλήματα, λόγω διαφορών με τα παιδιά τους, σχετικά με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές τους και γ) 86 % των γονέων εξέφρασαν την επιθυμία τους για

ανώτερες σπουδές των παιδιών τους τη στιγμή που το αντίστοιχο ποσοστό των μαθητών για ανώτερες σπουδές περιοριζόταν στο 41%.

Οι συμβουλές και παροτρύνσεις, αλλά και τα συγκεκριμένα επαγγελματικά πρότυπα των Ελλήνων γονέων, αποσκοπούν στο να κατευθύνουν τα παιδιά τους στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση. Γίνεται μάλιστα λόγος για ένα είδος «πανεπιστημιομανίας» των γονέων, η οποία είναι περισσότερο έντονη και επίμονη από εκείνη των μαθητών. Ελάχιστοι είναι οι γονείς που δεν «επενδύουν» στην εισαγωγή των παιδιών τους στο πανεπιστήμιο. Οι πιο πολλοί, μάλιστα, «επενδύουν» και πάνω από τις δυνατότητές τους. Πιστεύουν ότι, αν το παιδί τους εισαχθεί στο πανεπιστήμιο, ανεβαίνουν κοινωνικά οι ίδιοι αλλά και το γόητρο ολόκληρης της οικογένειας (Δημητρόπουλος 1987 και 1994γ).

Η πεποίθηση για την αξία της μόρφωσης είναι βαθιά ριζωμένη στον τόπο μας και συνδέεται με ουσιαστικές ψυχολογικές ανάγκες των μελών της οικογένειας. Αξιοπρόσεκτη είναι και η περίπτωση των νέων που ομολογούν ότι θα πάρουν το πτυχίο για να ευχαριστήσουν τους γονείς τους και μετά θα κάνουν εκείνο που θέλουν αυτοί (Κατάκη 1984).

Παρόμοιες διαπιστώσεις έχουν γίνει και σε ομάδες μαθητών Ασιατικής προέλευσης (Πακιστανών, Ινδών, Κινέζων) στη Σκωτία και τη Μ. Βρετανία. Συγκεκριμένα, οι γονείς πιέζουν τα παιδιά τους να επιτύχουν επαγγελματικά, πράγμα που το εκτιμούν ως αμοιβή για αυτά, στην εκπλήρωση του κοινωνικού και ηθικού καθήκοντός τους προς αυτούς. Αν το παιδί επιτύχει στο πανεπιστήμιο, που είναι στόχος ζωής, σημαίνει ότι «πέτυχε» ολόκληρη η οικογένεια και αυτό είναι μια βάση ή «πηγή» υπερηφάνιας. Μάλιστα οι πιέσεις αυτές των γονέων στοχεύουν ακόμα πιο συγκεκριμένα στο να εισαχθούν τα παιδιά τους σε «σίγουρα» επαγγέλματα (Lightbody et al. 1997, έρευνα σε μαθητές 13-17 ετών και σε πρωτοετείς φοιτητές).

Τις ίδιες απόψεις έχουν και οι Κινέζοι γονείς που ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να προτιμούν επαγγέλματα «σίγουρα» και υψηλού κοινωνικού επιπέδου (Chan 1986).

Αλλά και σε αυτόχθονες μαθητές των Δυτικών κοινωνιών έχουν γίνει παρόμοιες διαπιστώσεις. Οι Erez, Borochon και Mannheim (1989) παρατηρούν ότι, οι στάσεις και οι συγκεκριμένες αξίες, που διαμορφώνονται από το νεαρό άτομο, βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις προσδοκίες που έχουν οι «σημαντικοί άλλοι» (significant others) από αυτό, δηλαδή η οικογένεια, οι γονείς, οι συνομήλικοι κ.λπ. (πβ. K. Gergen 1997, 138).

Οι Renick και Jepsen (1992) διαπίστωσαν ότι οι σχέσεις που υπάρχουν μέσα στην οικογένεια επιδρούν στις επαγγελματικές επιλογές των παιδιών. Η οικογένεια φαίνεται και εδώ σημαντικός παράγοντας για τον προσδιορισμό της επαγγελματικής ταυτότητας των νέων.

Έρευνες που έγιναν από τους Argyle και Robinson (1962) αλλά και τον Swift (1967) υποστηρίζουν ότι, το ενδιαφέρον των γονέων για ανώτερη μόρφωση των παιδιών τους, οφείλεται κυρίως στην επιθυμία τους να δουν τα παιδιά τους να αποκτούν όσα οι ίδιοι δεν απέκτησαν και λιγότερο στην εκτίμηση της παιδείας καθαυτήν ως πρώτιστου αγαθού (πβ. Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη 1985).

Σε αρκετές έρευνες γίνεται μάλιστα διάκριση της επίδρασης των γονέων στις επαγγελματικές αποφάσεις των παιδιών. Αναφέρεται ότι η επίδραση του πατέρα στις επαγγελματικές προτιμήσεις των εφήβων είναι ισχυρότερη από εκείνη της μητέρας.

Συγκεκριμένα: Ο Bell (1975) διαπίστωσε ότι, ο πατέρας ήταν για το γιο το πιο σημαντικό πρότυπο επαγγελματικής συμπεριφοράς και επηρέαζε τις επαγγελματικές προτιμήσεις του. Αλλά και σε άλλη περίπτωση τονίζεται, ότι ο πατέρας γενικά αποτελεί πρόσωπο κίνητρο για την επιλογή του επαγγέλματος του εκπαιδευτικού από το παιδί (Δημητριάδου 1982).

Στις παραπάνω απόψεις χρειάζεται να παρατεθούν και ορισμένες αντίθετες θέσεις που υποστηρίζουν ότι, η μητέρα επηρεάζει περισσότερο από τον πατέρα τις επαγγελματικές προτιμήσεις του παιδιού. Αναλυτικότερα: Οι έφηβοι επηρεάζονται στις επαγγελματικές επιλογές από τις επιθυμίες των μητέρων τους και υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στις δύο αυτές μεταβλητές. Τα παιδιά επιλέγουν επαγγέλματα σε μεγάλο βαθμό σύμφωνα με τις επιθυμίες των μητέρων τους, οι οποίες παίζουν σημαντικότερο ρόλο από τους πατέρες στο θέμα της επιλογής επαγγέλματος (Πάντα 1988).

Ακόμη φαίνεται ότι, η παραδοσιακή αντίληψη του επαγγέλματος της μητέρας καθορίζει μια αντίστοιχη μορφή παραδοσιακής αντίληψης στα ενδιαφέροντα των παιδιών της, πράγμα που μάλλον δε συμβαίνει ανάμεσα στον πατέρα και στα ενδιαφέροντα των παιδιών. Δίνεται μάλιστα η ερμηνεία ότι το επάγγελμα της μητέρας μπορεί να έχει σημαντικότερη επιρροή από εκείνη του πατέρα και, ακόμη, ότι οι μητέρες γενικά, φαίνεται να έχουν περισσότερη επιρροή πάνω στα παιδιά τους απ' ό,τι οι πατέρες (Barak, Feldman, Noy 1991, σε δείγμα παιδιών, μητέρων και πατέρων).

Σε έρευνα του Marjoribanks (1989), με δείγμα Αγγλο-Αυστραλιανούς και Έλληνες, διαπιστώθηκε ότι, οι φιλοδοξίες των μητέρων και η υποστήριξή τους σχετίζεται με τις φιλοδοξίες των παιδιών - εφήβων για επαγγελματική ανάπτυξη, ενώ η υποστήριξη του πατέρα δε σχετίζεται με τις φιλοδοξίες τους.

Ο Orleans (1970) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η μητρική παρώθηση είχε σαν αποτέλεσμα την ύπαρξη ενδιαφέροντος για δημιουργικά επαγγέλματα, ενώ η αυταρχική μορφή της γονεϊκής πειθαρχίας οδηγούσε τα παιδιά στην αναζήτηση εργασιακού περιβάλλοντος που παρείχε ασφάλεια.

Τέλος, άξιες προσοχής είναι και ορισμένες διαπιστώσεις σχετικά με την επιρροή του οικογενειακού συναισθηματικού κλίματος στην επιλογή ενός επαγγέλματος (Marr 1965). Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι, τα άτομα που κάνουν νωρίς σωστή επιλογή επαγγέλματος (μέχρι την ηλικία των 25 ετών), έχουν καλύτερες σχέσεις με τον πατέρα ή κηδεμόνα τους από αυτούς που δεν έχουν κάνει επιλογή.

Οι Schmeck και Nguyen (1996) στις Η.Π.Α. μελέτησαν τον τρόπο με τον οποίο τα οικογενειακά χαρακτηριστικά επιδρούν στις απόψεις των μαθητών, σχετικά με την εκπαίδευση και τις προτιμήσεις τους σε μεθόδους αγωγής. Διαπιστώθηκε ότι τα οικογενειακά περιβάλλοντα διακρίνονται σε έξι (6) είδη, τα εξής: α) Οικογένεια που δίνει έμφαση στην προσπάθεια και την εργασία. β) Οικογένεια που δίνει μόνιμα κατευθύνσεις. γ) Οικογένεια που δεν κατευθύνει αλλά παρέχει βοήθεια. δ) Οικογένεια που παρέχει βοήθεια κατευθύνοντας. ε) Οικογένεια που παρέχει κίνητρα για πανεπιστημιακή εκπαίδευση. στ) Οικογένεια αυταρχική που ζητά γενική υπακοή στις προσταγές της. Βασικό συμπέρασμα ήταν ότι η οικογένεια που δίνει έμφαση στην εργασία, και γενικά την προσπάθεια, διαπαιδαγωγεί τα παιδιά της έτσι, ώστε να μην ενδιαφέρονται πολύ για τους τύπους και την κοινωνική προβολή. Οι οικογένειες που δε δίνουν έμφαση στο να κατευθύνουν τα παιδιά, φαίνεται να αναπτύσσουν σ' αυτά την «επάρκεια» και την αυτοεκτίμηση, αντίθετα από τις οικογένειες που κατευθύνουν, οι οποίες καταλήγουν συγχρόνως στο να μειώνουν το συναίσθημα σιγουριάς.

Από όλα τα παραπάνω είναι φανερό ότι, οι έφηβοι στις περισσότερες τουλάχιστον περιπτώσεις, επηρεάζονται στην επιλογή του επαγγέλματός τους από το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον. Μια διαφοροποίηση ανάμεσα στις διαπιστώσεις των διαφόρων ερευνών είναι ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται να αποδίδεται ιδιαίτερος ρόλος στον πατέρα, ενώ σε άλλες στη μητέρα. Πρόκειται για διαπίστωση που μπορεί να ερμηνευτεί σε συνάρτηση με το ρόλο που παίζει το μορφωτικό επίπεδο του καθενός από τους γονείς. Ίσως μια αναλυτικότερη στο σημείο αυτό έρευνα θα μπορούσε να προσδιορίσει ακριβέστερα το λόγο-αιτία. Γενικά πάντως, οι γονείς φαίνεται να προσδιορίζουν αρκετές από τις αξιολογικές τοποθετήσεις των παιδιών τους και, κατά συνέπεια, και τις επαγγελματικές επιλογές τους, άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα.

2.2.2. Το επάγγελμα των γονέων και η επαγγελματική επιλογή των παιδιών

Όπως φάνηκε και από όσα εκτέθηκαν αμέσως παραπάνω, γενικά οι αποφάσεις επιλογής επαγγέλματος των παιδιών επηρεάζονται ως ένα βαθμό από τους γονείς, αλλά και γενικά από το οικογενειακό κλίμα και την κοινωνική θέση των γονέων. Το επάγγελμα κυρίως του πατέρα αποτελεί σημαντικό παράγοντα επίδρασης τόσο στη σχολική επιτυχία του παιδιού όσο και στην επαγγελματική απόφασή του (Perrone 1965, Swift 1967, Λαμπίρη – Δημάκη 1974, Γκιζέλης κ.ά.1984, Ψαχαρόπουλος 1989, Μαλικιώση – Λοΐζου 1987).

Αναλυτικότερα: Υποστηρίζεται, ότι το επάγγελμα του πατέρα επηρεάζει θετικά ή αρνητικά, πριν από όλα, τη σχολική επίδοση των μαθητών. Μάλιστα, παρουσιάζεται μια παραλληλότητα της ανόδου του μέσου όρου βαθμολογίας των μαθητών στα διάφορα μαθήματα με την άνοδο της κλίμακας του επαγγέλματος του πατέρα από το κατώτερο προς το ανώτερο. Από εμπειρική έρευνα, σε αρκετά εκτεταμένο δείγμα μαθητών δημοτικού σχολείου, στην περιοχή Αττικής, διαπιστώθηκε ότι οι άριστοι μαθητές ανήκουν σε οικογένειες όπου ο πατέρας ασκεί επάγγελμα υψηλής στάθμης, ενώ οι λιγότερο «καλοί» μαθητές ανήκουν σε οικογένειες των οποίων ο πατέρας ασκεί επάγγελμα χαμηλού κύρους (Περισυνάκης 1975).

Σε έρευνα με θέμα «Η ανισότητα στην ελληνική υποχρεωτική εκπαίδευση: Σχολική επιτυχία και κοινωνική προέλευση», σε μαθητές δημοτικού και γυμνασίου της Αθήνας, διαπιστώθηκε ότι, τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες ανώτερης κοινωνικοοικονομικής στάθμης αποδίδουν περισσότερο. Γενικά, βρέθηκε ότι υπάρχει θετική σχέση ανάμεσα στη σχολική επίδοση και στο επάγγελμα του πατέρα αλλά και στο επίπεδο σπουδών των γονέων (Παπακωνσταντίνου 1981).

Ειδικότερες διαπιστώσεις αναφέρονται στο ότι, παιδιά π.χ. εκπαιδευτικών επιλέγουν σχολές εκπαιδευτικών και παιδιά που έχουν πατέρα επιστήμονα, τείνουν να επιλέγουν σχεδόν μόνο σχολές που οδηγούν σε αντίστοιχους χώρους. Όμως, σε ορισμένες περιπτώσεις, παρατηρείται και το αντίθετο: Παιδιά που ο πατέρας τους ασκεί κάποιο μη επιστημονικό επάγγελμα, τείνουν να επιλέγουν ανώτατες σχολές, τάση που ερμηνεύεται ως προσπάθεια κοινωνικής κινητικότητας προς τα άνω (Δημητρόπουλος και συν. 1994). Στη σχέση μεταξύ επαγγέλματος πατέρα και επιλογών παιδιού αναφέρεται και η έρευνα των Jenson και Kirchner (1955), που έγινε σε δείγμα 8.000 οικογενειών στις Η.Π.Α. και διαπιστώθηκε ότι: α) στα μισά από τα επαγγέλματα που ερευνήθηκαν, τα παιδιά

ακολουθούσαν το επάγγελμα του πατέρα και β) στις περιπτώσεις που δεν το ακολουθούσαν (και αυτό κυρίως συνέβαινε με τα επαγγέλματα χαμηλού γόητρου), τα παιδιά επιδίωκαν ανοδική επαγγελματική μετακίνηση.

Διαπιστώσεις αρκετών ερευνών υποστηρίζουν επίσης, ότι, οι έφηβοι επιδιώκουν επαγγέλματα παρόμοια με αυτά των πατέρων τους ή εκφράζουν επαγγελματικές προτιμήσεις οπωσδήποτε υψηλότερες από το επαγγελματικό επίπεδο του πατέρα τους (Douglas et al. 1968, Κάντας 1986, Argyle 1989, Γεωργούσης 1995).

Ο C. Werts (1968) σε μια έρευνα ευρύτατου φάσματος (76.000 νέοι Αμερικανοί), μελετώντας την επιλογή του γιου σε σχέση με το επάγγελμα του πατέρα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι σε κάποιες κατηγορίες επαγγελμάτων, όπως είναι η ιατρική και οι φυσικές και κοινωνικές επιστήμες, ο γιος ακολουθεί συνήθως, το επάγγελμα του πατέρα.

Την παραπάνω σημασία του φύλου υποστηρίζουν και πορίσματα άλλων ερευνών που δείχνουν ότι το επάγγελμα του πατέρα ασκεί σημαντικότερη επίδραση στην επαγγελματική επιλογή του γιου και μικρότερη στην επαγγελματική επιλογή του κοριτσιού. Γενικά, τα αγόρια ενθαρρύνονται να επιλέγουν επαγγέλματα που υπερέχουν ή είναι ίσα σε γόητρο με εκείνο του πατέρα τους (Γεωργούσης 1995, πβ. Bourdieu 1966).

Ο Burlin (1976) διαπίστωσε ότι, κορίτσια των οποίων οι πατέρες ήταν λιγότερο μορφωμένοι, επέλεξαν συχνότερα επαγγέλματα με λιγότερο κύρος ή εκείνα που θεωρούνταν περισσότερο «γυναικεία».

Από έρευνα σε επαρκές δείγμα μαθητών λυκείου της Αττικής διαπιστώθηκε ότι, 76% των μαθητών επιλέγουν επάγγελμα ανάλογο με αυτό του πατέρα, όταν αυτός ασκεί επάγγελμα γραφείου και 76% αντίθετα από το επάγγελμα του πατέρα, όταν αυτός ασκεί χειρωνακτική εργασία (Μπούρμπουλας 1981).

Ο Κιντής (1980) αναφέρεται στην άνιση συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση. Εξετάζοντας την κατανομή των φοιτητών σε κλάδους ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα, διαπίστωσε ότι «τα παιδιά της ανώτερης και της μεσαίας τάξης συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους λεγόμενους «προνομιούχους» κλάδους, όπως θεωρούνται στη χώρα μας η ιατρική και ο πολυτεχνικός κύκλος. Αντίθετα, τα παιδιά των μη προνομιούχων τάξεων (γεωργοί, εργάτες, εργαζόμενοι σε προσωπικές υπηρεσίες) συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους λιγότερο «προνομιούχους» κλάδους, δηλαδή τις «παιδαγωγικές Ακαδημίες, τις πολιτικές επιστήμες, τις οικονομικές επιστήμες και στις καθηγητικές σχολές» (134). Ο Κιντής κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το επάγγελμα του πατέρα παίζει σημαντικό ρόλο στην επιτυχία εισαγωγής των νέων στα Α.Ε.Ι. και σχετίζεται με την κατεύθυνση που επιλέγουν. Σημειώνει μάλιστα ότι οι πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. ενός παιδιού, του οποίου ο πατέρας είναι πτυχιούχος ανώτατης σχολής, είναι σχεδόν δύο φορές περισσότερες από εκείνες του παιδιού του οποίου ο πατέρας του είναι απόφοιτος γυμνασίου, 3,8 φορές περισσότερες από του απόφοιτου του δημοτικού και 42,5 φορές από εκείνες ενός παιδιού του οποίου ο πατέρας είναι αγράμματος.

Οι αναλυτικές αυτές διαπιστώσεις είναι σύμφωνες και με άλλες γενικότερες σχετικές αναφορές. Τα παιδιά που οι γονείς τους ασκούν χειρωνακτικό επάγγελμα έχουν λιγότερες πιθανότητες να ακολουθήσουν σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Πάντα 1988, Κασσωτάκης 1988).

Σε άλλη έρευνα, που περιορίστηκε σε πρωτοετείς φοιτητές του Πολυτεχνείου Κρήτης (Δρουκόπουλος 1998), φαίνεται ότι τα παιδιά που έχουν πατέρα πτυχιούχο ανώτατης σχολής υπεραντιπροσωπεύονται στο φοιτητικό πληθυσμό των πολυτεχνικών σχολών. Έτσι, η πιθανότητα εισαγωγής ενός νέου σε πολυτεχνικές σχολές είναι μεγαλύτερη, αν ο πατέρας

του είναι πτυχιούχος ανώτατης σχολής από εκείνον που ο πατέρας του είναι απόφοιτος δημοτικού.

Η αναλογική αυτή αντιπροσώπευση αφορά όμως, σε γενική κλίμακα, την προσέλευση στις εξετάσεις για την ανώτατη εκπαίδευση, αφού το ποσοστό αυτών που προέρχονται από οικογένειες με επάγγελμα πατέρα υψηλής στάθμης υπερτερεί έναντι του ποσοστού των παιδιών χαμηλής κοινωνικής τάξης (Τσιμπούκης 1977, Αραβανής 1991).

Άλλοι ειδικοί επισημαίνουν κάποιες ιδιαίτερα λεπτές πτυχές του προβλήματος και συγκεκριμένα: «Τα παιδιά π.χ. που προέρχονται από γονείς επιστήμονες, δύσκολα θα διαλέξουν άλλο επάγγελμα, από το επάγγελμα του επιστήμονα, ενώ το παιδί του εργάτη, του γεωργού, μπορεί να ακολουθήσει ένα επάγγελμα σαν αυτό της οικογένειάς του, ή ένα άλλο με μεγαλύτερη κοινωνική αξία και κύρος» (Λιάντας 1996, 32).

Έρευνα στην περιοχή Αθηνών, σε μαθητές γενικών λυκείων, έδειξε ότι, 79% των μαθητών λυκείου φιλοδοξούσε να επιτύχει στο πανεπιστήμιο. Όμως, ένα χρόνο μετά την αποφοίτησή τους από το λύκειο, μόνο 32% είχε επιτύχει στα Α.Ε.Ι. Η φιλοδοξία ήταν εντονότερη μεταξύ των παιδιών των διευθυντικών στελεχών από ό,τι μεταξύ των παιδιών με γονείς εργάτες και τεχνίτες. Τα παιδιά των ανώτερων διοικητικών και διευθυντικών στελεχών είχαν σχεδόν τετραπλάσιο ποσοστό επιτυχίας σε Α.Ε.Ι. από ό,τι τα παιδιά των εργατών και τεχνιτών. Τα παιδιά των εργατών κατάφεραν να εισαχθούν κυρίως σε Τ.Ε.Ι. Περίπου 10% κατέληξε να φοιτά σε κέντρα ελεύθερων σπουδών. Εκείνοι που επέλεξαν να σπουδάσουν στο εξωτερικό, προέρχονταν κυρίως από οικογένειες με γονείς ελεύθερους επαγγελματίες, επιχειρηματίες ή διευθυντικά στελέχη (Ψαχαρόπουλος 1989).

Ο Trice (1991) ερευνήσε συγκριτικά τις πρώτες φιλοδοξίες ορισμένων ατόμων (422 παιδιά ηλικίας 8-11 ετών) με τα επαγγέλματα των γονέων τους. Οι φιλοδοξίες και επιθυμίες που είχαν τα άτομα αυτά στην παιδική ηλικία τους, ταίριαζαν με το επάγγελμα του πατέρα κατά 40%, ενώ μόνο 23% των φιλοδοξιών που είχαν τα άτομα, όταν ήταν στην εφηβεία, ταίριαζε με το επάγγελμα του πατέρα. Η διαπίστωση αυτή φανερώνει ότι η πατρική επιρροή στις φιλοδοξίες των παιδιών μειώνεται με την ηλικία. Ενδιαφέρον έχει η παρατήρηση ότι, ανάμεσα σ' εκείνους που οι πρώτες τους φιλοδοξίες ταίριαζαν με τα επαγγέλματα των πατέρων τους, 55% συνέχισαν μέσα σ' αυτή την επαγγελματική κατηγορία, ενώ ανάμεσα σ' εκείνους που οι πρώτες τους φιλοδοξίες διέφεραν από το επάγγελμα του πατέρα τους, μόνο 38% παρέμειναν στην ίδια επαγγελματική κατηγορία.

Αλλά και ως προς το ρόλο της μητέρας υπάρχουν ορισμένες αξιοπρόσεκτες διαπιστώσεις που αναφέρονται στα εξής: Πολύ σημαντικό ρόλο στις ιδέες και τις επαγγελματικές επιλογές των εφήβων για το μέλλον τους στην αγορά εργασίας, διαδραματίζει το επαγγελματικό επίπεδο της μητέρας και το είδος της εργασίας που ασκεί. Η απασχόληση της μητέρας επηρεάζει περισσότερο τις επαγγελματικές φιλοδοξίες των κοριτσιών απ' ό,τι των αγοριών (Selkow 1984).

Στα ίδια πορίσματα κατέληξε και η Etaugh (1974) διαπιστώνοντας ακόμη ότι, τα κορίτσια που οι μητέρες τους εργάζονται, έχουν υψηλότερες επαγγελματικές φιλοδοξίες και επιλέγουν επαγγέλματα λιγότερο παραδοσιακά «γυναικεία», απ' ό,τι έχουν τα κορίτσια που οι μητέρες τους δεν εργάζονται.

Η Ο' Brien (1996) σε έρευνά της, σε μαθήτριες 17-18 ετών, διαφόρων φυλετικών και εθνικών ομάδων, διαπίστωσε ότι τα κορίτσια που είχαν επιτυχημένες επαγγελματικά μητέρες, έβαζαν ως στόχο επαγγέλματα υψηλού κύρους που αντιστοιχούσαν στις ικανότητές τους, προσδοκώντας τη μελλοντική επιτυχία τους.

Αξιομνημόνευτη είναι ακόμη και μια ερευνητική διαπίστωση για το ρόλο της μητέρας στην επιτυχία και γενικά την επαγγελματική κατεύθυνση των παιδιών. Παιδιά των οποίων οι μητέρες δεν εργάζονται, εμφανίζουν περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας στα Α.Ε.Ι σε σύγκριση με εκείνα των οποίων οι μητέρες εργάζονται (Κασσωτάκης 1988).

Είναι φανερό ότι υπάρχει ανισότητα όσον αφορά την είσοδο των εφήβων στα πανεπιστήμια, η οποία σχετίζεται με το επάγγελμα των γονέων και περισσότερο του πατέρα. Οι νέοι, που οι γονείς τους είναι πιο εύποροι και περισσότερο μορφωμένοι, έχουν μεγαλύτερο ποσοστό αντιπροσώπευσης στο φοιτητικό πληθυσμό. Οι νέοι, των οποίων ο πατέρας ασκεί ελεύθερο επιστημονικό επάγγελμα, έχουν περισσότερες πιθανότητες να σπουδάσουν στο πανεπιστήμιο από ό,τι οι νέοι των οποίων ο πατέρας είναι γεωργός ή εργάτης. Οι επισημάνσεις αυτές είναι φανερές από έρευνες των οποίων τα πορίσματα παρατέθηκαν ήδη, αλλά και από άλλες έρευνες (Κασιμάτη 1980, Φραγκουδάκη 1985, Πυργιωτάκης 1986, Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη 1995).

Στη διαμόρφωση των επαγγελματικών προτιμήσεων και φιλοδοξιών των νέων φαίνεται ακόμη να παίζουν ρόλο και άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με το επάγγελμα των γονέων, ιδιαίτερα του πατέρα, όπως είναι η στάση απέναντι στο επάγγελμά του γενικά. Αν οι γονείς κατακρίνουν το επάγγελμά τους, αν αποβλέπουν μόνο στα χρήματα, ή μόνο στη μόρφωση, θα προκαλέσουν, ίσως, ανάλογες αντιδράσεις στα παιδιά τους (Λεβέντης 1977).

Σύμφωνα με το εξαγωνικό πρότυπο προσωπικότητας του Holland (1991), έγινε ταξινόμηση των γονέων και των παιδιών τους και βρέθηκε ότι, «οι τύποι της προσωπικότητας των γονέων σχετίζονταν με τους τύπους προσωπικότητας των γιων τους και των θυγατέρων τους και ο τύπος προσωπικότητας του πατέρα ασκούσε μεγαλύτερη επίδραση από τον τύπο προσωπικότητας της μητέρας» (Γεωργούσης 1995, 36).

Από τις παραπάνω έρευνες, οι οποίες συμπίπτουν στα βασικά σημεία τους, είναι φανερό ότι, ο έφηβος στην επιλογή του επαγγέλματός του επηρεάζεται από τους γονείς του και κυρίως από το επάγγελμα του πατέρα. Στις περιπτώσεις, όμως, που το επάγγελμα των γονέων είναι χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου, τα παιδιά ενθαρρύνονται να επιδιώξουν επάγγελμα υψηλού κύρους, που θα τα βοηθήσει να καταλάβουν ανώτερη κοινωνική θέση.

2.2.3. Η εκπαίδευση και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων

Ένας άλλος παράγοντας που έχει σταθερή σχέση με την απόφαση επιλογής επαγγέλματος ενός νέου, φαίνεται να είναι το εκπαιδευτικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Τόσο το μορφωτικό επίπεδο όσο και η κοινωνική καταξίωση των γονέων στο χώρο εργασίας είναι δυνατό να επηρεάσουν την απόφασή του για το επάγγελμα που θα ακολουθήσει. Από μια συνολική εκτίμηση βασικών ερευνητικών πορισμάτων μπορεί κανείς να καταλήξει στις εξής επισημάνσεις: Το μορφωτικό – εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων προσδιορίζει την έκταση επιλογής, τα κριτήρια επιλογής και το επίπεδο φιλοδοξιών των εφήβων. Ως προς την έκταση επιλογής τονίζεται ότι, οι έφηβοι με γονείς επιστήμονες, πολύ δύσκολα θα επιλέξουν άλλο επάγγελμα από αυτό του επιστήμονα. Αντίθετα, τα παιδιά με γονείς εργάτες πιθανόν να ακολουθήσουν επάγγελμα διαφορετικό από αυτό των γονέων, το οποίο να έχει μεγαλύτερο κοινωνικό κύρος. Αυτό σημαίνει ότι έχουν ευρύτερο επαγγελματικό πλαίσιο αναφοράς. Στο θέμα «κριτήρια επιλογής», ο νέος μπορεί να

ενθαρρυνθεί, ώστε να έχει κίνητρα για καλύτερη εργασία (υψηλότερο εισόδημα, απόκτηση δύναμης με οποιαδήποτε έννοια κ.λπ.) από αυτή των γονέων. Τέλος ως προς το επίπεδο φιλοδοξιών και επιδιώξεων που θέλει να φτάσει ο νέος, επισημαίνεται ακόμη ότι, μπορεί να ενθαρρυνθεί τόσο, ώστε να ξεπεράσει τους γονείς του (Καλογήρου 1979).

Διαπιστώσεις αρκετών ερευνητών αναφέρουν ότι το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και η εν γένει «καλλιέργειά τους», π.χ. σε σχέση με μουσική, θέατρο κ.λπ., επιδρά στην επαγγελματική σταδιοδρομία των εφήβων αλλά και στη διαμόρφωση της στάσης των γονέων απέναντι στην εκπαίδευσή τους και γενικά στην παιδεία τους (Λαμπίρη - Δημάκη 1974, πβ. Κοσμίδου 1986 και Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη 1995).

Από τη μελέτη της επιρροής του μορφωτικού επιπέδου των γονέων στις επαγγελματικές προτιμήσεις των μαθητών γυμνασίου, βρέθηκε ότι, μαθητές που οι γονείς τους είχαν πανεπιστημιακή μόρφωση προτιμούσαν επαγγέλματα με υψηλή πολιτισμική θέση. Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, το μορφωτικό υπόβαθρο των γονέων αλλά και η πολιτισμική ατμόσφαιρα του σπιτιού παίζουν ρόλο στις επαγγελματικές προτιμήσεις των εφήβων (Moser 1952).

Σε παρόμοια πορίσματα καταλήγει και ελληνική σχετική έρευνα (Κασσωτάκης 1981α), σε επαρκή (1.000) αριθμό μαθητών γυμνασίου και λυκείου όλης της Ελλάδας. Διαπιστώνεται συγκεκριμένα ότι, άτομα διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα παιδιά που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα με γονείς χωρίς πανεπιστημιακή μόρφωση, έχουν λιγότερες ευκαιρίες για μακροχρόνιες σπουδές σε σύγκριση με εκείνες που έχουν τα παιδιά που ανήκουν σε προνομιούχες κοινωνικά, μορφωτικά και οικονομικά οικογένειες. Αναφέρεται, μάλιστα, ότι, σε έρευνα του Ο.Ο.Σ.Α κατά την οποία το ποσοστό επιτυχίας στα Α.Ε.Ι., με βάση τα αποτελέσματα των εισαγωγικών εξετάσεων των παιδιών με πατέρα επιστήμονα, ήταν 78,3%, ενώ εκείνων με πατέρα αγρότη, μόνο 34%.

Νεότερες σχετικές διαπιστώσεις αναφέρονται στα εξής: Τα παιδιά που εμφανίζουν μεγαλύτερες πιθανότητες να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση, είναι αυτά που οι γονείς τους κατέχουν πανεπιστημιακό πτυχίο ή πτυχίο ανώτερης σχολής. Ακόμη, ασκούν ελεύθερο επάγγελμα ή είναι διοικητικά στελέχη ή εκπαιδευτικοί, έχουν σταθερή εργασία και, συνήθως, εργάζονται στο δημόσιο, ή τουλάχιστο ο πατέρας έχει σταθερή εργασία στο δημόσιο και η μητέρα, είναι μορφωμένη και ασχολείται με τα οικιακά (Κασσωτάκης 1988). Διαπιστώθηκε μάλιστα (Φλουρής 1983) αύξηση του ποσοστού των γονέων που επιδίωκαν ανώτατες σπουδές για τα παιδιά τους, κάτι που σχετιζόταν άμεσα και με το μορφωτικό επίπεδό τους.

Ο Human (1956) αναφέρει ότι, τα παιδιά των μορφωμένων γονέων προτιμούν περισσότερο τα ανώτερα επαγγέλματα, ενώ ο Super (1957) υποστηρίζει ότι τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό κοινωνικό - οικονομικό επίπεδο, επιλέγουν επαγγέλματα που είναι ισάξια των γονέων τους.

Η σχέση μορφωτικού επιπέδου των γονέων και επαγγελματικού επιπέδου των παιδιών φαίνεται να συνεχίζεται και στα τελευταία χρόνια. Όσο πιο μορφωμένοι είναι οι γονείς, τόσο περισσότερο προσπαθούν να δημιουργήσουν το κατάλληλο πνευματικό καθοδηγητικό περιβάλλον. Αντίθετα, όσο χαμηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδό τους, τόσο περισσότερο τείνουν οι ίδιοι να δίνουν συμβουλές, υποσχέσεις αλλά και να παρέχουν ανταλλάγματα, προκειμένου να δημιουργήσουν κίνητρα στα παιδιά τους για ανώτερα επαγγέλματα (π.χ. όσα εξασφαλίζονται με την επιτυχία στο πανεπιστήμιο), (Γεώργας κ.ά. 1991, πβ. και Τομπαΐδης 1982).

Αξιοπρόσεκτες σχετικές διαπιστώσεις είναι και οι εξής: Οι οικογένειες των αγροτικών και των εργατικών τάξεων, επιδιώκουν την εκπαίδευση περισσότερο από αντίδραση σε ένα παραδοσιακό τρόπο ζωής, παρά από συνειδητοποίηση της ίδιας της αξίας της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση θεωρείται ως μέσο για την άνοδο του μορφωτικού και βιοτικού επιπέδου, ενώ στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις λειτουργεί ως μέσο ανάπτυξης των διανοητικών δυνατοτήτων του νέου και διατήρησης της μορφωτικής παράδοσης της οικογένειας (Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη 1985). Οι επιστημάνσεις, βέβαια, αυτές μπορεί να αληθεύουν μέχρι ενός σημείου, είναι όμως οπωσδήποτε συζητήσιμες σε μια γενικευμένη συσχέτιση, όπως αυτή που γίνεται εδώ. Το θέμα χρειάζεται ασφαλώς μια εξειδικευμένη εμπειρική θεμελίωση.

Οι Esfandiari και Jahromi (1989) σε έρευνά τους στο Ιράν (153 αγόρια και κορίτσια της γ' λυκείου) εξέτασαν κατά πόσο οι υψηλές εκπαιδευτικές φιλοδοξίες και επαγγελματικές προτιμήσεις των κοριτσιών οφείλονταν στην κοινωνική τους τάξη καθώς και στο επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων τους. Βρέθηκε ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στους παραπάνω παράγοντες. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια με υψηλές εκπαιδευτικές φιλοδοξίες προέρχονταν από εύπορες οικογένειες, ενώ 44% των μητέρων τους είχαν ανώτατη εκπαίδευση. Δίνεται, μάλιστα, η ερμηνεία ότι, οι μορφωμένες μητέρες είναι πιθανόν περισσότερο ενήμερες για το πόσο σημαντική είναι η «σωστή» εκπαίδευση αλλά και οι ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες για τους γιους και τις κόρες τους. Έτσι ήταν έτοιμες να διαθέσουν χρόνο και χρήματα γι' αυτό το στόχο, σε σχέση με τις μητέρες που είχαν μικρότερη μόρφωση.

Από τα πορίσματα των παραπάνω, ελληνικών και ξένων, ερευνών συμπεραίνεται ότι, οι περισσότεροι που σπουδάζουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και μάλιστα σε «ανώτερα» επαγγέλματα, προέρχονται από οικογένειες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Διαφωνίες εμφανίζονται μεταξύ των ερευνητών όσον αφορά το διαφορετικό ρόλο που διαδραματίζει το μορφωτικό επίπεδο κάθε γονέα χωριστά. Στο θέμα αυτό αξίζει να παρατεθούν ορισμένες διαπιστώσεις – απόψεις. Συγκεκριμένα, ο Human (1956) θεωρεί ότι σημαντικότερο ρόλο παίζει το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας, ενώ ο Moser (1952) θεωρεί σημαντικότερο το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα.

Σε έρευνα της Kirchner (1963) διαπιστώθηκε ότι, οι επαγγελματικές προτιμήσεις των κοριτσιών συσχετιζόνταν με το μορφωτικό επίπεδο και το επάγγελμα της μητέρας. «Πετυχημένες μητέρες έχουν πετυχημένες κόρες», τονίζει ο Hoffman (1973, στο Γεωργούσης 1995, 35). Έτσι φαίνεται να ισχύει γενικότερα το ότι, οι φιλοδοξίες που είχαν για τα παιδιά τους οι μητέρες με μικρή εκπαίδευση, ήταν μικρότερες από εκείνες των μητέρων με μεγάλη εκπαίδευση (Πάντα 1988).

Από έρευνα της Μουσούρου (1984) σε μητέρες παιδιών προσχολικής ηλικίας, διαπιστώθηκε ότι οι μητέρες είναι περισσότερο φιλόδοξες για τα αγόρια τους, αφού 37% των μητέρων του δείγματος ήθελε τα αγόρια να γίνουν επιστήμονες. Μάλιστα αυτή η φιλοδοξία γίνεται εντονότερη, όσο χαμηλότερης μόρφωσης είναι η μητέρα και λιγότερο έντονη, όσο το μορφωτικό της επίπεδο ανεβαίνει. Αυτή η συσχέτιση εμφανίζεται αντίστροφα για τα κορίτσια.

Γενικά, σε σχέση με τη μόρφωση της μητέρας και άλλες έρευνες έδειξαν, ότι αυτή αποτελεί σπουδαιότερο παράγοντα επίδρασης στις εκπαιδευτικές – επαγγελματικές επιλογές των νέων και την εισοδό τους στα πανεπιστήμια απ' ό,τι η μόρφωση του πατέρα. Συγκεκριμένα, έρευνες στην Ουάσιγκτον (Astin και συνεργάτες, 1971) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, η

μόρφωση της μητέρας έχει μεγαλύτερη επιρροή στα κορίτσια, απ' ό,τι στα αγόρια, κατά την επιλογή επαγγέλματος.

Η διαπίστωση αυτή φαίνεται να μην ισχύει μόνο για Δυτικές χώρες αλλά και για Ανατολικές – Ασιατικές. Ο Sarmad (1970) διαπίστωσε ότι το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας ήταν ένας πολύ σημαντικός παράγοντας στην ακαδημαϊκή επιτυχία και τις επαγγελματικές φιλοδοξίες των κοριτσιών στα λύκεια του Ιράν.

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και κυρίως του πατέρα αλλά και άλλοι παράγοντες άμεσα σχετικοί με το μορφωτικό τους επίπεδο, όπως θα φανεί από τα παρακάτω, επηρεάζουν σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις την επαγγελματική κατεύθυνση και καθορίζουν το επίπεδο των επαγγελματικών φιλοδοξιών των παιδιών.

2.2.4. Το κοινωνικό - οικονομικό επίπεδο της οικογένειας

Το κοινωνικό - οικονομικό περιβάλλον, από το οποίο προέρχεται το άτομο, φαίνεται να έχει σχέση με την απόφαση επιλογής επαγγέλματος ενός νέου (Κωστάκος 1983, Κασιμάτη 1986, Χουρδάκη 1995).

Διάφορες εμπειρικές έρευνες έδειξαν ότι, τα παιδιά των οικονομικά και κοινωνικά αναπτυγμένων οικογενειών αντιμετωπίζουν ανετότερα τη διαδικασία επιλογής επαγγέλματος και επιτυγχάνουν στις πανεπιστημιακές τους σπουδές. Ακόμη καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο της οικογένειας επηρεάζει γενικά τα επαγγελματικά σχέδια των νέων (Falkowski & Falk 1983, Watson & Stead 1994). Υποστηρίζεται ότι, βασικό στοιχείο για την εισαγωγή ενός νέου στο πανεπιστήμιο φαίνεται να είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, το οποίο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και το μορφωτικό επίπεδο των παιδιών, ενώ μικρότερο ρόλο φαίνεται να παίζει το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας. Παιδιά από οικογένειες με διαφορετικό εισόδημα, αλλά με το ίδιο επίπεδο μόρφωσης γονέων παρουσιάζουν παραπλήσια σχολική επίδοση (Κασσωτάκης 1988).

Από πολλούς ερευνητές, Έλληνες και ξένους, επισημαίνεται ότι όσο υψηλότερο είναι το κοινωνικό - οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, τόσο υψηλότερες είναι οι επαγγελματικές φιλοδοξίες των νέων (Vigod 1972, Μπρούσαλης 1977, Dillard & Perrin 1980, Ψαχαρόπουλος & Καζαμιάς 1985, Farmer 1985, Hannah & Kahn 1989, Vitsilakis & Soroniatis 1995). Ο Vigod μάλιστα τονίζει ότι, είναι σπάνιο φαινόμενο να συναντήσουμε ένα έφηβο που να φιλοδοξεί να ασκήσει επάγγελμα κατώτερο σε κοινωνικό γόητρο από εκείνο των γονέων του.

Άλλοι ειδικοί τονίζουν ότι η κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται ένα παιδί καθορίζει τις επιρροές που θα δεχτεί αλλά και τα κριτήρια επιλογής και την επαγγελματική του απόφαση (Miller 1978, Σακκάς 1982, Τανακίδης 1983, Φραγκουδάκη 1985, Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη 1985, Καλογήρου 1986, Μαλικιώση - Λοΐζου 1987). Ο Human (1956) σε έρευνά του διαπίστωσε ότι, οι επαγγελματικές προσδοκίες των εφήβων ποικίλουν ανάλογα με την κοινωνική τους καταγωγή. Δηλαδή, τα παιδιά που ανήκουν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις προτιμούν, συνήθως, επαγγέλματα που μπορούν να τους ικανοποιήσουν βαθύτερα προσωπικά ενδιαφέροντα. Αντίθετα, άτομα που προέρχονται από τα αγροτικά - εργατικά στρώματα, ενδιαφέρονται για επαγγέλματα που τους εξασφαλίζουν καλύτερες αμοιβές και επαγγελματική ασφάλεια.

Σε άλλη έρευνα (Woodbury 1966, στο Kidd et al. 1980) φάνηκε ότι, παιδιά που προέρχονταν από υψηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα προτιμούσαν επαγγέλματα που σχετιζόνταν με τη Διοίκηση (ηγετικές θέσεις), ενώ παιδιά που προέρχονταν από τη μεσαία τάξη, προτιμούσαν στόχους που σχετιζόνταν με την επαγγελματική σταθεροποίησή τους και γενικά την απόδοση στην εργασία τους. Τέλος, παιδιά των κατώτερων κοινωνικά τάξεων προτιμούσαν επαγγέλματα που τους παρείχαν οικονομικές απολαβές, ασφάλεια, ποικιλία και δημιουργικότητα στην εργασία τους.

Οι Hannah και Kahn (1989) σε έρευνά τους, σε μαθητές δύο λυκείων του Καναδά, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, τα κορίτσια με προέλευση υψηλού κοινωνικού επιπέδου επιλέγουν επαγγέλματα υψηλού κοινωνικού γοήτρου και επαγγέλματα στα οποία κυριαρχούν συνήθως οι άνδρες συχνότερα από ό,τι τα κορίτσια με προέλευση από χαμηλό κοινωνικό επίπεδο.

Συσχετίζοντας το οικογενειακό εισόδημα με την επίδοση των μαθητών ο Κασσωτάκης (1981α), όπως σημειώθηκε και σε σχέση με το μορφωτικό επίπεδο, διαπίστωσε ότι, όσο υψηλότερο είναι το οικογενειακό εισόδημα τόσο υψηλότεροι είναι και οι μέσοι όροι επίδοσης. Το εισόδημα, όμως, βρίσκεται σε άμεση σχέση με το επίπεδο μόρφωσης αλλά και με το επάγγελμα των γονέων. Η υπεροχή στην επίδοση μπορεί να οφείλεται στο υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και όχι στο υψηλότερο εισόδημα. Υπάρχουν περιπτώσεις που το εισόδημα είναι υψηλό, ενώ το μορφωτικό επίπεδο είναι σχετικά χαμηλό. Σ' αυτή την περίπτωση, η οικονομική υπεροχή παίζει μερικές φορές σημαντικό ρόλο στην καλύτερη επίδοση των μαθητών. Πιθανόν, στις περιπτώσεις των εύπορων γονέων, αλλά χωρίς υψηλό μορφωτικό επίπεδο, η οικονομική υπεροχή τους επιτρέπει να εξασφαλίζουν στα παιδιά τους ιδιαίτερα (ιδιωτικά) μαθήματα, βιβλία, ταξίδια, και άλλα μέσα που τους δίνουν τη δυνατότητα να αναπληρώσουν ό,τι αυτοί δεν μπορούν άμεσα να τους προσφέρουν.

Διαπιστώθηκε, ακόμη, ότι η επίδοση των παιδιών που προέρχονται από οικογένειες με ίδιο περίπου οικογενειακό εισόδημα, αυξάνει όσο ανέρχεται το μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Η διαπίστωση αυτή έρχεται σε αντίθεση με προηγούμενες θέσεις ειδικών του Ο.Ο.Σ.Α. οι οποίοι υποστηρίζουν ότι, αυτό που διαφοροποιεί την επίδοση στα μαθήματα και γενικότερα στα επαγγελματικά σχέδια των νέων, είναι το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και όχι η οικονομική ευχέρεια. Από τις έρευνες που αναφέρθηκαν παραπάνω, φαίνεται ότι, το μορφωτικό επίπεδο είναι ίσως σημαντικότερος παράγοντας για την επίδοση στα μαθήματα από ό,τι το οικογενειακό εισόδημα, χωρίς να παραγνωρίζεται και ο ρόλος του τελευταίου.

Στις διάφορες έρευνες διαπιστώνεται η υπεροχή της επίδρασης άλλοτε του ενός παράγοντα (μορφωτικό επίπεδο γονέων) και άλλοτε η υπεροχή της επίδρασης του άλλου παράγοντα (υψηλό οικογενειακό εισόδημα).

Οι Betz και Fitzgerald (1987) υποστηρίζουν ότι η μόρφωση των γονέων παίζει σημαντικό ρόλο απ' ό,τι το οικονομικό επίπεδο στην επαγγελματική επιλογή των κοριτσιών.

Εξάλλου ο Salili (1979) στο Ιράν παρατήρησε ότι, το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο της οικογένειας έχει σχέση με τις επαγγελματικές φιλοδοξίες των εφήβων. Διαπίστωσε ότι τα κορίτσια που παρακολουθούσαν «καλύτερα» σχολεία (λόγω της κοινωνικοοικονομικής τους κατάστασης) παρουσίαζαν υψηλότερες επαγγελματικές φιλοδοξίες έναντι των άλλων κοριτσιών που προέρχονταν από λιγότερο εύπορες οικογένειες.

Αλλά και οι Schiamborg και Chong - Hee Chin (1987) εξέτασαν κατά πόσο οι έφηβοι επιτύγχαναν στα επαγγελματικά σχέδιά τους, αν και προέρχονταν από οικογένειες με

χαμηλό εισόδημα. Τ' αποτελέσματα έδειξαν ότι, το υπόβαθρο της οικογένειας και η οικονομική άνεσή της είχε μεγάλη επιρροή στην εκπαιδευτική επιτυχία και στους επαγγελματικούς στόχους των νέων.

Ο Βάμβουκας (1982) αναφερόμενος στην επιλογή του επαγγέλματος του δασκάλου σημειώνει ότι, όσο πιο χαμηλό είναι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας, τόσο πιο νωρίς οι έφηβοι επιλέγουν το επάγγελμα του δασκάλου που θεωρείται χαμηλού κοινωνικού κύρους. Και αντίστροφα: όσο πιο υψηλό είναι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας τόσο δυσκολότερα και αργότερα παίρνει κανείς την απόφαση να γίνει δάσκαλος. Τα πορίσματα αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία, όταν ληφθεί υπόψη το αρκετά ευρύ για το θέμα αυτό δείγμα της έρευνας.

Στα ίδια πορίσματα κατέληξε και ο Πυργιωτάκης (1992), ο οποίος αναφέρει ότι, οι Έλληνες δάσκαλοι προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Συγκεκριμένα το επάγγελμα του δασκάλου στην Ελλάδα λειτουργεί ως γέφυρα κοινωνικής ανόδου για τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, ενώ για τα παιδιά των επιστημόνων (γιατρών, δικηγόρων, μηχανικών), το επάγγελμα αυτό θα σήμαινε καθοδική κοινωνική κινητικότητα, αφού η θέση που θα έπαιρναν στην ιεραρχική κλίμακα με την άσκησή του, θα ήταν χαμηλότερη από εκείνη των γονέων τους.

Αλλά και σε άλλες χώρες έχουμε ενδιαφέρουσες σχετικές διαπιστώσεις. Συγκεκριμένα, στην Ουγγαρία και τη Γιουγκοσλαβία ο μέσος όρος των βαθμών που παίρνουν τα παιδιά των επιστημόνων, τείνει να ξεπεράσει το μέσο επίπεδο βαθμολογίας που έχουν τα παιδιά ειδικευμένων εργατών και εργατών γης. Φαίνεται, ότι το καλλιεργημένο περιβάλλον της οικογένειας ασκεί, τις περισσότερες φορές, ευνοϊκή επίδραση στη μόρφωση των παιδιών και ακόμη ότι, τα εκπαιδευτικά συστήματα όλου του κόσμου ευνοούν αυτό το περιβάλλον. Γενικά, έχει επικρατήσει η άποψη ότι, το πνευματικό περιβάλλον επιδρά στη σχολική επιτυχία περισσότερο από ό,τι η οικονομική κατάσταση (Τομπαΐδης 1982).

Από άλλους ερευνητές επισημαίνεται και τούτο: Η χαμηλή κοινωνική θέση είναι πιθανό να ενισχύει υποτιμημένες επαγγελματικές επιλογές στους εφήβους μέσω στερεότυπων, φραγμών και διακρίσεων (Rojewski & Yang 1997).

Αξιοπρόσεκτες ακόμη είναι ορισμένες διαπιστώσεις που αναφέρονται σε διαφοροποιήσεις των επιδράσεων των παραπάνω παραγόντων. Παράγοντες όπως, το φύλο και η εθνικότητα, φαίνεται να διαφοροποιούν ακόμη περισσότερο τα πράγματα.

Σύμφωνα με τον Lent και τους συνεργάτες του (1994), η κοινωνικοοικονομική θέση της οικογένειας αλλά και η εθνικότητα επηρεάζουν τις επαγγελματικές φιλοδοξίες των μαθητών λυκείου, την επαγγελματική τους συμπεριφορά αλλά και τη διατήρηση (σταθερότητα) του επαγγέλματος.

Ο Majoribanks (1994) στην Αυστραλία ερεύνησε τη σχέση μεταξύ εθνικότητας - φύλου - κοινωνικής τάξης και επαγγελματικών προτιμήσεων των μαθητών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, οι παραπάνω παράγοντες επηρεάζουν τις προσδοκίες των μαθητών από το σχολείο και από το επάγγελμα που τελικά θα ασκήσουν.

Αλλά και ο Cook με τους συνεργάτες του (1996) ερεύνησαν, σε περιορισμένο δείγμα μαθητών δημοτικού σχολείου και γυμνασίου, την ανάπτυξη των επαγγελματικών φιλοδοξιών και προσδοκιών εφήβων της Αμερικής σε σχέση με το κοινωνικο - οικονομικό τους επίπεδο. Οι μισοί περίπου έφηβοι ήταν Αφροαμερικανοί μαθητές, που ζούσαν σε φτωχογειτονιές και οι άλλοι μισοί ήταν λευκοί Ευρωπαϊοαμερικανοί μαθητές, που ζούσαν

σε προνομιούχες περιοχές. Η έρευνα έδειξε ότι οι επαγγελματικές προσδοκίες των εφήβων σχετίζονταν με την κοινωνική τάξη αλλά και την εθνικότητα. Επισημαίνεται, τελικά, ότι, το κοινωνικό υπόβαθρο του εφήβου αντανακλάται στο κοινωνικό γόητρο του επαγγέλματος που φιλοδοξεί να επιτύχει.

Το κοινωνικό - οικονομικό επίπεδο της οικογένειας έχει άμεση και έμμεση επίδραση στις επαγγελματικές φιλοδοξίες των παιδιών και στο Ισραήλ. Έτσι αγόρια με υψηλό κοινωνικό - οικονομικό επίπεδο είναι περισσότερο αισιόδοξα για τις ευκαιρίες τους και περισσότερο σίγουρα για τις ικανότητές τους απ' ό,τι είναι τα αγόρια οικογενειών χαμηλού κοινωνικού - οικονομικού επιπέδου. Η κοινωνική καταγωγή επιδρά στις εκπαιδευτικές-επαγγελματικές φιλοδοξίες των μαθητών. Η κοινωνική τάξη φαίνεται, μάλιστα, να επηρεάζει τις επαγγελματικές προτιμήσεις των κοριτσιών περισσότερο απ' ό,τι οι νοητικές τους ικανότητες. Αντίθετα τα αγόρια, επηρεάζονται περισσότερο από τις νοητικές ικανότητες και τις επιδόσεις τους στα μαθήματα παρά από την κοινωνική τους τάξη (Danziger 1983).

Η σημασία του κοινωνικού - οικονομικού επιπέδου της οικογένειας φάνηκε και από έρευνες που έγιναν με κριτήριο το γενικότερο κοινωνικό και επαγγελματικό γόητρο των διαφόρων πανεπιστημιακών σπουδών και το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο προέλευσης των φοιτητών. Το ποσοστό με το οποίο αντιπροσωπεύονται οι διάφορες κατηγορίες επαγγελμάτων στις ανώτατες σχολές, διαφέρει σημαντικά. Τα παιδιά των ανώτερων κοινωνικό - επαγγελματικών τάξεων υπερτερούν στις ανώτατες σχολές σε σύγκριση με τα παιδιά των εργατών και των αγροτών, τα οποία υπερτερούν σε σχολές με λιγότερο κοινωνικό γόητρο, με λιγότερες επαγγελματικές προοπτικές και, συνήθως, λιγότερες οικονομικές απολαβές (Παπάς 1989). Συγκεκριμένα, η συντριπτική πλειοψηφία των δασκάλων, ένα επάγγελμα χαμηλότερου κύρους συγκριτικά με άλλα, προέρχεται από φτωχά κοινωνικά στρώματα (Τζάνη 1996).

Έχει ακόμη παρατηρηθεί σημαντική σχέση ανάμεσα στην κοινωνικοεπαγγελματική καταγωγή και τη σχολή φοίτησης. Υπάρχει, δηλαδή, ανισότητα στις ευκαιρίες πρόσβασης στις διάφορες σχολές των Α.Ε.Ι. Σε σχολές όπως Ιατρική, Φαρμακευτική, Αρχιτεκτονική και γενικά σε σχολές του Πολυτεχνείου, υπερτερούν οι φοιτητές που προέρχονται από ανώτερες κοινωνικές τάξεις, ενώ σε σχολές όπως η Γεωπονική, Θεολογική, Πάντειος, υπερτερούν οι φοιτητές κατώτερων κοινωνικών τάξεων (Μεϊμάρης & Νικολακόπουλος 1978).

Αξιοπρόσεκτες είναι ακόμη οι διαπιστώσεις που αφορούν τις σπουδές των νέων σε σχέση με ποσοστά και κοινωνικά στρώματα. Συγκεκριμένα, από τα ανώτερα στρώματα σπουδάζουν πάνω από τα 2/3 των νέων, από τα μεσαία στρώματα το 1/4 και μόνο το 1/12 από τα κατώτερα στρώματα. Ο Γερμανός Καθηγητής της Ψυχολογίας F. Weinert παρατηρεί (Πυργιωτάκης 1986, 154) τα εξής: «Οι γονείς από κατώτερο κοινωνικό στρώμα σπάνια εξασφαλίζουν στα παιδιά τους σπουδές στο πανεπιστήμιο, ακόμη και όταν αυτά διακρίνονται από υψηλό Δ.Ν. Οι γονείς, αντίθετα, της ανώτερης κοινωνικής τάξης, εξασφαλίζουν στους γιους και τις κόρες τους σπουδές στο πανεπιστήμιο και όταν ακόμη δεν διακρίνονται για υψηλή νοημοσύνη». Όσο και αν τα τελευταία χρόνια ο δείκτης νοημοσύνης αποτελεί ένα συζητήσιμο καθαυτό κριτήριο, τα αναφερόμενα παραπάνω δεδομένα έχουν οπωσδήποτε ιδιαίτερη σημασία. Άλλωστε οι σχετικές επισημάνσεις είναι πολλαπλές.

Αναφέρεται μάλιστα ότι, όσο χαμηλότερη είναι η κοινωνική προέλευση των μαθητών, τόσο χειρότερη είναι η σχολική τους επίδοση και τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες για

μακροχρόνιες σπουδές, ακόμα και για τα άτομα που έχουν σχετικά καλή επίδοση (Κωστάκος 1983, πβ. Παπακωνσταντίνου 1981). Αυτό φαίνεται να επηρεάζει και τη γνώμη των δασκάλων, που συστήνουν τη γενική ή την τεχνική κατεύθυνση ανάλογα με την κοινωνική τάξη, στην οποία ανήκει η οικογένεια του μαθητή και όχι ανάλογα με την επίδοσή του (Κωστάκος 1983).

Γενικά, φαίνεται να κυριαρχεί η διαπίστωση ότι, καλύτερες προϋποθέσεις για πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχουν τα παιδιά γονέων με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο και, ακόμη περισσότερο, τα παιδιά που οι γονείς τους έχουν και οικονομική άνεση και όχι αυτών που εργάζονται σε χειρωνακτικά επαγγέλματα (Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη 1985, Ψαχαρόπουλος - Καζαμίας 1985, Τριλιανός 1988).

Στις παραπάνω απόψεις είναι αναγκαίο να παρατεθεί και μια αντίθετη άποψη, αυτή του Saltiel (1988), ο οποίος, μελετώντας τη διαδικασία επιλογής επαγγέλματος στις Η.Π.Α., διαπίστωσε τα εξής: Οι σημαντικότεροι παράγοντες, που επηρεάζουν την επαγγελματική επιλογή, είναι το φύλο και οι «σημαντικοί άλλοι», ενώ το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχει μικρή επιρροή στην επιλογή, όπως μικρή επιρροή έχει και η επίδραση από το επάγγελμα των γονέων. Σ' αυτή τη μελέτη το οικογενειακό περιβάλλον δε φαίνεται ιδιαίτερα σημαντικό.

Στις έρευνες που αναφέρθηκαν υπάρχει αρκετή σύμπτωση των διαπιστώσεων. Συγκεκριμένα: η διαφορετική κοινωνική και οικονομική κατάσταση της οικογένειας επηρεάζει οπωσδήποτε σε μεγάλο βαθμό τις επαγγελματικές προτιμήσεις των νέων. Οι επιδράσεις πάντως αυτές βρίσκονται σε αξιοπρόσεκτη συνάρτηση με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και με τις σχολικές επιδόσεις των ίδιων των νέων. Αυτά φαίνεται να ισχύουν όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και γενικότερα, με ελάχιστες εξαιρέσεις ή διαφοροποιήσεις.

2.2.5. Το μέγεθος της οικογένειας και η σειρά γέννησης των παιδιών

Η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο μέγεθος της οικογένειας και στις επαγγελματικές προτιμήσεις και επιλογές των νέων φαίνεται να είναι στενή. Σ' αυτό, άλλωστε, το συμπέρασμα έχουν καταλήξει πολλοί ερευνητές από τους οποίους παρατίθενται συνοπτικά ορισμένες διαπιστώσεις.

Ο Bridge και οι συνεργάτες του (1979) διαπίστωσαν ότι, το μέγεθος της οικογένειας επιδρά καθοριστικά στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας και της αυτοαντίληψης του παιδιού, όπως επίσης στη σχολική επίδοσή του και στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές αποφάσεις του. Οι παραπάνω θέσεις επιβεβαιώνονται από τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήχθη στη Γαλλία και έδειξε ότι το ποσοστό των παιδιών από γονείς εργάτες που φοιτούσαν στο λύκειο ήταν 20%. Αν όμως τα παιδιά ανήκαν σε πολυμελείς οικογένειες, το ποσοστό αυτό μειωνόταν στο 10%. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται σ' όλες τις κοινωνικές τάξεις, αλλά περιορίζεται κάπως στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Στις μεγάλες οικογένειες τα προβλήματα και οι ανάγκες των παιδιών συχνά παραμελούνται. Ο χρόνος που αφιερώνεται

στην ανατροφή κάθε παιδιού είναι λιγοστός, με αποτέλεσμα, θέματα, όπως αυτό της επαγγελματικής επιλογής, να θεωρούνται ως δευτερεύοντα (Τομπαΐδης 1982, πβ. και Musgrave 1968).

Ο αριθμός των μελών της οικογένειας επηρεάζει τους εφήβους στο αν θα επιδιώξουν ή όχι ανώτερες σπουδές: Όσο αυξάνεται ο αριθμός των αδελφών/μελών, τόσο μειώνεται το ποσοστό των μαθητών που θα επιδιώξουν συνέχιση σπουδών. Φαίνεται ότι, όσο πιο πολυμελής είναι μια οικογένεια, τόσο οι ανασταλτικοί παράγοντες αυξάνονται με αποτέλεσμα να αποθαρρύνεται ή και να εμποδίζεται ο μαθητής για συνέχιση σπουδών (Μυλωνάς 1981, Μάνδαλος 1982, Δημητρόπουλος κ.ά. 1994).

Στις πολυμελείς οικογένειες με γονείς χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου και με χαμηλό εισόδημα, εξαιτίας της επαγγελματικής τους απασχόλησης και της εργασιακής τους κατάστασης, είναι πιθανότερο να δημιουργούνται προϋποθέσεις, τέτοιες ώστε τα παιδιά αυτά να κινδυνεύουν πολύ περισσότερο να εγκαταλείψουν τις σπουδές τους ή ακόμα και το σχολείο (Βουϊδάσκη 1996).

Όταν, όμως, η οικογένεια είναι μικρή, τα παιδιά έχουν καλύτερη επίδοση και καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, γιατί, είναι προφανές ότι, οι γονείς διαθέτουν γι' αυτά περισσότερο χρόνο, ενδιαφέρον και προσοχή αλλά και οικονομικές δυνατότητες (Τσολακίδου 1997).

Τα πλεονεκτήματα που έχουν τα παιδιά στις μικρές οικογένειες φαίνεται να μην περιορίζονται μόνο στα παραπάνω. Επεκτείνονται και σε ουσιαστικότερα και ανώτερα κίνητρα. Στις μικρές οικογένειες οι γονείς είναι πιο φιλόδοξοι για τους εαυτούς τους και για τα παιδιά τους. Ασχολούνται μαζί τους περισσότερο, παρακολουθούν τη σχολική επίδοσή τους και γενικότερα ενδιαφέρονται περισσότερο για την επαγγελματική σταδιοδρομία τους (Χριστομάνος 1982, Κοντογιαννοπούλου – Πολυδωρίδη 1995).

Υπάρχει όμως, και η αντίθετη άποψη. Η Λαμπίρη - Δημάκη (1974) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, το μέγεθος της οικογένειας δεν μπορεί να θεωρηθεί ανασταλτικός παράγοντας στην επιδίωξη ανώτατων σπουδών των εφήβων. Υποστηρίζει, δηλαδή, ότι υπάρχουν νέοι που, αν και προέρχονται από πολυμελείς και μη προνομιούχες οικογένειες, λόγω της εξαιρετικής τους ευφυΐας και των ισχυρών φιλοδοξιών τους επιτυγχάνουν στις πανεπιστημιακές σπουδές τους και κατορθώνουν να διαπρέψουν στον κόσμο του πνεύματος (πβ. και Ν. Γ. Παπαδόπουλος 1980). Το «κατόρθωμά» τους αυτό βέβαια μπορεί να συσχετιστεί με καταβολή ιδιαίτερου κόπου και με αυξημένη ταλαιπωρία τους, όταν λάβουμε υπόψη την περίπτωση της παράλληλης με τις σπουδές εργασίας ορισμένων ή και πολλών από αυτούς.

Ένας άλλος παράγοντας που έχει σχέση με τις επαγγελματικές επιλογές των παιδιών είναι η σειρά γέννησής τους. Επισημαίνεται ότι, το πρωτότοκο παιδί έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να επιτύχει στις σπουδές του απ' ό,τι τα νεότερα αδέλφια του. Οι πιθανότητες αυτές αυξάνουν όσο κατεβαίνουμε την κλίμακα της κοινωνικής ιεραρχίας, με αποτέλεσμα να επιδιώκεται η μόρφωση ενός παιδιού, κυρίως του πρωτότοκου (Douglas 1968). Στο σημείο αυτό, όμως, θα χρειαζόταν για την Ελλάδα μια ιδιαίτερη έρευνα, γιατί δε φαίνεται να είναι λίγες οι περιπτώσεις που από τις πολυμελείς οικογένειες σπουδάζουν τα τελευταία ή το τελευταίο παιδί, ενισχυόμενο συνήθως οικονομικά από τα μεγαλύτερα αδέλφια που έχουν μπει άμεσα στην επαγγελματική ζωή.

Πάντως για φοιτητές της Ιατρικής και Οδοντιατρικής, έρευνα του Βαλαώρα (1969), κατέδειξε ότι, οι φοιτητές αυτοί προέρχονταν κυρίως από oligομελείς οικογένειες και ήταν τα πρώτα σε σειρά γέννησης παιδιά.

Για τα πρωτότοκα μάλιστα παιδιά, έχει ακόμη διαπιστωθεί ότι, προτιμούν επαγγέλματα τα οποία δίνουν τη δυνατότητα στο άτομο να «ασκεί εξουσία», να διευθύνει και να παίρνει σημαντικές αποφάσεις (Fisher et al. 1968).

Ένας άλλος παράγοντας, που φαίνεται να παίζει ρόλο στην επαγγελματική επιλογή του ατόμου, είναι το φύλο του σε σχέση με το φύλο των αδελφών του. «Γενικά, παραδοσιακά «ανδρικά» επαγγελματικά διαφέροντα παρατηρούνται συχνότερα στις ανδρικές δυάδες (δηλαδή, σε οικογένειες με δύο αγόρια). Ομοίως, εμφανίζεται μια τάση για τα κορίτσια, σε όλες τις θηλυκές δυάδες (δηλαδή σε οικογένειες με δύο κορίτσια), να σημειώνουν υψηλότερους βαθμούς σε πρότυπα διαφερόντων που συνδέονται με παραδοσιακά «γυναικεία» επαγγέλματα» (Γεωργούσης 1995, 40).

Οι παραπάνω ερευνητικές διαπιστώσεις συμπίπτουν, σχεδόν όλες, στο ότι, οι πολυμελείς οικογένειες έχουν περισσότερους ανασταλτικούς παράγοντες ως προς τις σπουδές των παιδιών. Στις oligομελείς οικογένειες διαπιστώνεται ότι, ευνοείται το πρωτότοκο παιδί σε ό,τι αφορά σπουδές και μάλιστα σε ανώτερα και αναγνωρισμένα παραδοσιακά επαγγέλματα. Αξιοπρόσεκτη είναι η διαπίστωση που αφορά οικογένειες με δυο παιδιά του ίδιου φύλου, όπου φαίνεται το ένα να ακολουθεί το άλλο στην ίδια κατεύθυνση και μάλιστα σε παραδοσιακά αντίστοιχα προς το άλλο φύλο επαγγέλματα.